

Kerezsi Klára – Kó József

**Normasértés vagy jogkövetés:
Fiatalkorú budapesti fiúk kriminológiai
keresztmetszeti vizsgálata¹**

2012

¹ A kutatást az Országos Tudományos Kutatás Alap (OTKA) támogatta. Nyilvántartási szám: 81615; kutatás-vezető: Dr. Kerezsi Klára)

Tartalomjegyzék

<i>Normasértés vagy jogkövetés: Fiatalok budapesti fiúk kriminológiai keresztmetszeti vizsgálata</i>	1
I. fejezet.....	4
Tudományos előzmények.....	4
I.1. Bevezetés.....	4
I.2. A bűnözési karrier megközelítés.....	8
I.3. Az antiszociális magatartás fejlődési ösvényei.....	9
I.4. A longitudinális vizsgálatok általános jellemzői (Győry Csaba).....	12
4.1. A longitudinális vizsgálatok alaptípusai.....	13
4.2. Retrospektív és prospektív vizsgálatok.....	14
4.3. Kvalitatív és kvantitatív vizsgálatok.....	15
4.4. Longitudinális vizsgálatok és a bűnözés oksága.....	16
I.5. Longitudinális kutatások az 1940-es évektől napjainkig (Győry Csaba).....	17
5.1. A longitudinális vizsgálatok kezdetei.....	18
5.2. Bűnelkövető fiúk 70 éves korig – a Glueck minta utánkövetése.....	20
5.3. Bűnelkövetés egy születési kohorszban I.: Philadelphia, 1945-1963; Bűnelkövetés egy születési kohorszban II: Philadelphia, 1958-1988.....	20
5.4. A fiatalok bűnelkövetők magasabb mortalitása.....	21
5.5. Danish Metropolit project, 1965.....	24
5.6. Denver Youth Survey, 1987.....	25
5.7. Pittsburgh Youth Study, 1987.....	25
5.8. Rochester Youth Development Study.....	26
5.9. Jyväskylä Longitudinal Study of Personality and Social Development (JYLS).....	27
5.10. Edinburgh Study of Youth Transitions and Crime.....	28
5.11. The Project on Human Development in Chicago Neighbourhoods (PHDCN).....	32
5.12. The Cambridge Study in Delinquent Development.....	34
5.13. The Montreal Two-Samples Longitudinal Study.....	35
5.14. Dunedin Multidisciplinary Health and Development Study.....	35
5.15. Holland elítéltek kohorsz életpálya vizsgálata.....	36
5.16. A kriminális viselkedés változásának vizsgálata 30 éves korig.....	37
I.6. A karrierbűnözéssel kapcsolatos kriminálpolitika.....	38
I.7. Longitudinális-kísérleti kutatások: hatékony eszköz a szakpolitikai intézkedések hatékonyságának a mérésére.....	42
7.1. A kísérleti módszer előnyei és hátrányai.....	42
7.2. A longitudinális és a kísérleti módszerek kombinációja.....	43
7.3. Főbb longitudinális-kísérleti kutatások.....	44
I.8. A longitudinális vizsgálatok főbb módszertani problémái.....	46
8.1. A mintavételi keret meghatározása során felmerülő problémák.....	46
8.2. A hibák kiküszöbölése: keretalkotás és karbantartás.....	48
8.3. Mintaválasztással kapcsolatos problémák.....	49
8.4. Mintakiesések miatti hibák.....	50
8.5. A válaszhiány problémája.....	53
8.6. A válaszhiányok kezelése.....	54
8.7. A kérdés időtartamának elhúzódásai miatt keletkező hibák.....	55
8.8. A nem a mintába tarozó személyek megkérdezéséből adódó hibák.....	56
I.9. Következtetések.....	57
II. fejezet.....	60
Az empirikus kutatás eredményei.....	60
II.1. Nemzetközi és hazai előzmények és kapcsolódások.....	60
A bűnözésből kilépés.....	64
II.2. Érték elemzés.....	65
2.1. A kutatás hipotézise.....	67
2.2. Elméleti megfontolások.....	68
2.3. Értékorientációs-, és bűnözési változások.....	69
2.4. Elméleti alapvetés.....	71
II.3. Az adatfelvétel során használt eszközök.....	72

3.1. Alapértékteszt.....	73
3.2. Gyereknevelési elvek	73
3.3. Erkölcsi vétségek skála	73
II.4. Az empirikus adatfelvétel.....	74
4.1. A célpopuláció meghatározása.....	74
4.2. A minta.....	74
II.5. Kutatási eredmények	75
5.1. Kriminalitás.....	75
5.2. A vizsgált csoportok szocio-kulturális jellemzői	76
5.3. Családi kapcsolatok.....	77
5.4. Anyagi helyzet	77
5.5. Szabadidős tevékenységek	78
5.6. Számítógép használat	79
5.7. Aktív szabadidős tevékenységek.....	80
5.8. Az otthonon kívüli szórakozás jellemzői	81
5.9. Az iskola	83
II.6. Erkölcsi vétségek skála.....	85
6.1. Anyagi előnnyel járó döntések	87
6.2. Devianciákkal kapcsolatos vélemények	87
6.3. Saját érdek előnybe helyezése.....	88
6.4. Erőszakos magatartás	89
III. Összefoglalás	90

„In science there is careful description,
then experimentation,
then understanding (or scientific theory),
and then control.”
Piquero, Farrington and Blumstein, 2006

I. fejezet

Tudományos előzmények

I.1. Bevezetés

Mint az a fenti mottó is jelzi, a tudományban nem lehet megfordítani a sorrendet: először a jelenség alapos tanulmányozása szükséges, majd a kísérleti szakasz zajlik. Ezt követi a megértés (vagy a tudományos teóriák alkotásának) szakasza, és csak ezután következnek a szabályozásra tett javaslatok. Ez a sorrend – különösen napjainkban – sokszor felborul a bűnözéskontroll területén, és úgy alkotnak büntetőjogi szabályokat, hogy a jelenség valódi okainak és mozgatórugóinak feltárása nem történik meg.

Szülők, szakemberek és a politikusok egyaránt aggódva figyelik a fiatalság helyzetének jellemzőit, különösen a veszélyeztetett helyzetben nevelkedő fiatalokét. Napjainkban a fiataalkori bűnözés, a szenvedélyszerek fogyasztása, az iskolai problémák, a fiataalkori terhesség, és még sok egyéb tünet körvonalazza a problémákat. A generációk közötti viszony változóban van, amelyet nem segít, ha a közbeszédet tematizálja néhány olyan súlyos bűncselekmény elkövetése, amelynek elkövetői gyermek-, és/vagy fiataalkorúak. Azt azonban ezekből az ügyekből is megtudjuk, hogy az elkövetők mögött sikertelen iskolai pályafutás áll, családi helyzetük többoldalúan hátrányos, sivár családi és kortárskapcsolataik vannak. Ekkor szembesülünk azzal, hogy milyen keveset tudnak a szakemberek a fiatalok antiszociális magatartásának, sodródásának befolyásolási lehetőségeiről, és kiderül, hogy mennyire hiányoznak a fiataalkori bűnözés alakulását feltáró hazai empirikus kutatások.

Kutatásunk a gyermek- és fiataalkori bűnözés alakulásának értékeléséhez nyújt segítséget, egy olyan kutatási irány és módszer bemutatásával, amely a gyakorlati tapasztalatok szerint hatványozott mértékben növeli a bűnözés okságáról rendelkezésre álló információkat. Meghatározó információkkal szolgál a fiatalok deviáns magatartását befolyásoló, és a deviancia-megelőzést szolgáló kezelési stratégiák kidolgozásához. Gyakorlati tapasztalat ugyanis, hogy minél hamarabb kezdődik meg a problémák orvoslása, annál rövidebb ideig fejtik ki hatásukat a veszélyeztető tényezők, és a veszélyhelyzetek felszámolása a korai életszakaszokban nagyobb sikerrel kecsegtet.

A longitudinális kriminológiai vizsgálatoknak hatalmas gyakorlati relevanciájuk van. E felmérések ugyanis összegyűjtik a jogsértő és a jogkövető személyek életútjának jellegzetességeit, jól körvonalazva a beavatkozás lehetséges formáit. Az ilyen hosszmetzeti kutatások eredményei ösztönzik a kutatási eredményeket integráló olyan politikák kialakítását, amelyek a kutatási eredményeket a forráselosztás meghatározásában is felhasználják.

Kevés olyan szakpolitikai terület van, amelynek az alakítására a közvélemény olyan erős hatással volna, mint a büntetőpolitika. Egy-egy megrendítő bűncselekmény, egy-egy nagy figyelmet kiváltó bírói ítélet kapcsán kialakult közfelháborodás könnyen arra ösztönözheti a döntéshozókat, hogy a vélt vagy valós problémára gyorsan és határozottan tűnő módon reagáljanak. Az ilyen behatásra meghozott szakpolitikai döntések ugyanakkor könnyen felszíneseek, elsietettek lehetnek, nem hatékonyak, kivitelezésük pedig költséges. Igaz

ugyanakkor az is, hogy sokszor nem áll a döntéshozók rendelkezésére információ sem a kérdéses bűncselekmény okairól, sem a kérdéses intézkedések hatékonyságáról. Jelen kutatásunkkal és a zárótanulmány I. fejezetében foglaltakkal egy olyan kutatási módszer bemutatására teszünk kísérletet, amelyik alkalmas lehet mindkét probléma megoldására.

Kutatásunk – az empirikus kutatás lefolytatásának előkészítéseként – az ún. longitudinális deviancia-vizsgálatok módszertani problémáit vizsgálta, és áttekintette e kutatások alkalmazásának a lehetőségeit Magyarországon. A kutatási eredmények birtokában hangsúlyosan érvelünk amellett, hogy *a longitudinális vizsgálatok eredményei nélkülözhetetlen segítséget jelentenének a bűnözésre adott szakpolitikai (büntetőpolitikai, bűnmegelőzési, szociálpolitikai) válaszok kialakításában*. Megmutatjuk azt is, hogy *e vizsgálatok miképp lennének használhatók a szakpolitikai intézkedések hatékonyságának mérésére is*.

Longitudinális (hosszmetszeti) kutatásnak a kriminológiában azokat a kutatásokat nevezzük, amelyek meghatározott személyek vagy csoportok bűnelkövetésének és a bűnelkövetéssel összefüggő tényezőknek (családi állapot, anyagi helyzet, tanulmányok, stb.) az időbeli változását ragadják meg. A hosszmetzeti kutatásoknak három formája van:

1.) *a trendkutatások*, amelyek egy nagyobb populációban, időben bekövetkező változások kimutatására alkalmasak (így eltérő időszakokból származó adatok összehasonlításával kimutathatóak például a fiatalkorúak által elkövetett bűncselekmények típusainak arányai: például, hogy nőtt a személy elleni erőszakos cselekmények aránya a vagyon elleni bűncselekmények rovására);

2.) *a kohorsz-kutatások*, amelyek egy adott (rendszerint életkori) csoport bűnelkövetői magatartásának és az azokkal összefüggő tényezőknek az időbeli alakulását vizsgálják (így kimutatható, hogy pl. a hetvenes évek közepén születettek csoportjában a bűnözés miképp alakul: milyen arányban válnak bűnelkövetővé, a rendszerváltás időszaka milyen befolyást gyakorolt a bűnözési hajlandóságukra, stb.); és végül

3.) *a panelvizsgálatok*, amely ugyanazon, személyek pályáját követik rendszeres lekérdezésekkel (így választ kaphatunk arra, hogy konkrét személyek bűnelkövetése miképp alakul, bűnözővé válnak-e, és ha igen, hogyan és mikor, mikor hagyják el a bűnözői karriert, stb.)

Mindebből következik, hogy *a kívánt célok elérésére (értsd: a kockázati tényezők azonosítására és a szakpolitikai intézkedések hatékonyságának a mérésére) a trendkutatások nem használhatóak, de mind a kohorsz, mind a panelvizsgálatoknak megvannak a maga előnyei*. A tanulmányunkban nem foglalunk állást abban a kérdésben, hogy e kettő közül melyik volna a kívánatosabb: ez jelentős mértékben függ az esetleges kutatás konkrét céljaitól és a megrendelő szempontjaitól.

Zárótanulmányunk összeállításánál tehát többféle célt követtünk:

1. feladatunknak tekintettük, hogy bemutassuk a visszaeső (fiatalkori) bűnözés jellemző kutatási eredményeit;
2. a bűnismétlők kezelőrendszere hatékonyságának erősítése érdekében ösztönözni kívántuk a hazai longitudinális kriminológiai kohorsz-vizsgálatok megindítását;
3. be kívántuk mutatni, hogy a kutatási eredmények befolyásolhatják a kezelési politikák kialakítását és a kezelési programok fő irányait;
4. igazolni kívántuk, hogy a longitudinális vizsgálatok és a hozzájuk kapcsolódó kísérleti kutatások a kezelési programok rövid- és hosszú távú hatásának mérésére is alkalmasak; végül, de nem utolsó sorban

5. a lefolytatott empirikus vizsgálat eredményeinek bemutatásával igazoltuk, hogy már 14 éves korban jól elkülöníthető értékrendszerrel rendelkező csoportokba rendeződnek a fiatalok.

Célunk az, hogy bemutassuk: a longitudinális vizsgálatok és a hozzájuk kapcsolódó járulékos kutatások olyan, Magyarországon eddig nem létező komplex ismeretanyagot hoz(hat)nak létre, amely mind a magyarországi bűnözés okságának kutatásában, mind a feltárt okozati tényezőkre adott szakpolitikai válaszok kialakításában, mind a szakpolitikai válaszok hatékonyságának a mérésében nélkülözhetetlen.

A kutatás során összegyűjtött kutatási eredményeket és szakirodalmi forrásokat három csoportba osztottuk a feldolgozás során. Bemutatjuk a longitudinális kohorsz-vizsgálatokkal kapcsolatos átfogó munkákat, különösen az elméleti háttér kialakításánál jelentős szakirodalmi forrásokat. A feldolgozás második csoportjába tartoznak azok a tanulmányok és könyvek, amelyek longitudinális kutatási eredmények segítségével leírják a fiatalkori bűnözés jelenségét és előrejelzéseket is tartalmaznak. Végül fontosnak tartottuk, hogy olyan felméréseket és az ezekhez kapcsolódó gyakorlati projekteket mutassunk be, amelyekből egyértelműen körvonalazódik a longitudinális kutatások hasznossága, akár városi szinten, akár egy ország fiatalok bűnelkövetők kezelési rendszere kialakításánál. Napjainkban ez utóbbi, azaz a harmadik csoportba tartozó longitudinális vizsgálatok kapnak elsődleges szerepet, mivel hatékonyan oldják meg a longitudinális felméréseknek azt az alapvető gondját, hogy a vizsgálatok eredményei csak (hosszú) évek múltán értékelhetők. A longitudinális kutatások összekapcsolása a különféle kísérleti projektekkel tehát racionális megoldás arra, hogy a szakmapolitikai beavatkozások a tudományos eredményekre épüljenek, és a folyamat hatékonyságát is követni és mérni lehessen. Az ilyen experimentális projektek képesek például arra, hogy a bűnelkövetés és a gyermeknevelési gyakorlatok, a közösség szociális struktúrája és az iskolarendszer között meglévő komplex kapcsolatrendszer alakulásáról folyamatos visszajelzéssel szolgáljanak.

Az egyik legismertebb longitudinális kutatás a Philadelpiában lefolytatott vizsgálat,² amelynek eredményei először jelezték azt a mára általánosan elfogadott tényt, hogy a bűnelkövetők igen kicsiny csoportja felelős a bűncselekmények jelentős hányadának elkövetéséért. Ezt a csoportot általában „konok bűnözőknek” nevezik. A kutatások szerint a konok bűnözők egy születési kohorsz kb. 5%-át teszik ki, de az elkövetett bűncselekmények 50%-át követik el. Ezek a személyek jellemzően férfiak, és a bűnelkövetést gyermekkorban kezdik. A bűnelkövetési magatartás náluk kevésbé specializált, sokféle bűncselekményt követnek el, erőszakosak és vagyon ellenit egyaránt. Jellemző rájuk a rizikóvállaló magatartás, az italozás, a droghasználat és a közlekedési szabályok áthágása. A felmérések azt is jelzik, hogy a visszaeső elkövetők aránytalanul nagy számban tartoznak a kedvezőtlen réteghelyzetű társadalmi csoportokhoz, sikertelen iskolai pályafutás áll mögöttük, és igen gyakran válnak maguk is bűncselekmények sértettjeivé.

Kutatási beszámolóink első része ezért *áttekinti a bűnözői karrier alakulásával kapcsolatos legfontosabb kriminológiai eredményeket*. A keresztmetszeti kutatások jelentős része a bűnözési adatokat méri, például a százezer lakosra jutó bűncselekmények számának változását. Ezzel szemben a bűnözési karrier megközelítés arra törekszik, hogy azoknak a személyeknek az aktivitását – a jogellenes magatartás tanúsításában befutott karrierjét – elemezze, akik ezeket a bűncselekményeket elkövetik. Ebben a megközelítésben a bűnözés adatai két komponensből állnak össze: (a) a népességnek abból a százalékából, akik bűncselekményeket követnek el (részvétel), és (b) a bűnelkövetésben résztvevő személyek

² Lásd: Wolfgang, M.E. – Figlio, R.M. – Sellin, Th. (1972): Delinquency in a Birth Cohort. Studies in Crime and Justice Series, pp. 338

aktivitásának kiterjedéséből és jellemzőiből. A különbségtételnek jelentősége van, mivel *a két komponens eltérő faktorok által meghatározott, és különböző büntetőpolitikai válaszlépéseket* igényel. A részvétel befolyásolásával ugyanis azt szeretnénk megelőzni, hogy a személyek valaha is bevonódjanak bűncselekmény elkövetésébe. A gyakoriság, a bűncselekmény súlya és a karrier tartama viszont a büntető igazságszolgáltatás rendszerének központi kérdései.

A kriminális karrier tehát az alábbi négy dimenzióval jellemezhető:

- 1.) a *részvétel*: kik vesznek részt és kik nem a bűnözésben,
- 2.) a *gyakoriság*: a bűncselekményeket elkövetők kriminális aktivitási intenzitása,
- 3.) a *súlyosság*: az elkövetett cselekmény(ek) tárgyi súlya, és
- 4.) a *karrier tartama*: milyen hosszú időn keresztül aktív a bűnelkövető.

A fenti négy szempont alapján jelentős különbségeket találunk a bűnelkövetők között. Van olyan elkövető, aki életében csak egyetlen bűncselekményt követ el, és van olyan karrierbűnöző, aki súlyos bűncselekményeket követ el, nagy elkövetési gyakorisággal és hosszú időn keresztül. Napjaink bűnözői karriereket vizsgáló kutatásai egyre határozottabban koncentrálnak a „dinamikus” előrejelző tényezők (pl. az érzelmek), mint a „statikus” előrejelző faktorok (pl. az életkor) vizsgálatára. Az egyéni elkövetési gyakoriságot ($[\lambda]$ lambda) az aktív bűnelkövetők által egy év alatt elkövetett bűncselekmények számával mérjük. Egy aktív erőszakos elkövető átlagosan 2-4, egy aktív vagyoni elleni elkövető 5-10 bűncselekményt követ el évente.³

A karrierbűnözők egy része bizonyos fajta bűncselekmény elkövetésére specializálódik. A specializáció a droggal kapcsolatos cselekményeknél, a csalásoknál és a gépkocsi-lopásnál a legerősebb. Ezzel szemben az impulzívabb, erőszakos bűncselekményeknél – pl. az emberölés, az erőszakos közöszlész, a fegyveres cselekmények – tapasztalható a legkisebb mértékű specializáció.⁴

A tanulmány – szem előtt tartva a bevezetőben meghatározott célokat – áttekinti az eddig lefolytatott számtalan longitudinális vizsgálat közül a legjelentősebbek eredményeit. Az elemzésben különös tekintettel voltunk azokra a kockázati tényezőkre, amelyek meglétét számos kutatás bizonyította. Áttekintő elemzésünkben *a kisebb regionális vagy városi mintákra koncentráltunk, mivel Magyarországon elsősorban egy ilyen tartunk megvalósíthatónak*. A lefolytatott kutatások rövid elemzése után *e kutatási eredmények büntetőpolitikai implikációit* tekintjük át.

A tanulmány ezt követően bemutatja *a longitudinális kutatásokhoz kapcsolódó kísérleti kutatások* lehetőségeit. Az ilyen vizsgálatok általában valamely *szakpolitikai intézkedés vagy program hatékonyságának a mérésére hivatottak*. Tanulmányunk első részében amellet érvelünk, hogy a longitudinális vizsgálatokhoz kapcsolódó

1. longitudinális kriminológiai vizsgálatokra Magyarországon is szükség van;
2. a rendelkezésre álló erőforrások, a bűnmegelőzési politika sajátosságaiból következően a kutatást regionális vagy városi mintán célszerű lefolytatni;
3. a kezdő mintát célszerű a kutatás kezdetekor gyermekkorú, vagy fiatalok személyekből összeállítani;
4. szükség van longitudinális vizsgálatokhoz kapcsolódó kísérleti kutatásokra; ezek a bűnmegelőzési és büntetőpolitikai intézkedések hatékonyságának mérésére kell, hogy szolgáljanak.

³ Blumstein, A. - Cohen, J. - Roth, J.A. - Visher, C.A. (1986): *Criminal Careers and Career Criminals*. Vol.1. National Academy of Sciences, National Academies Press.

⁴ Benavides, A.J.(2002): *Career Criminals*. In: *Encyclopedia of crime and punishment*. Volumes I-IV. (ed. David Levinson) Sage Publications, London. p.161-165.

A korábbi kutatások alapján viszonylag sokat tudunk arról, hogy a bűnismétlők milyen bűncselekményeket követnek el. Keveset tudunk azonban arról, hogy milyen a bűnelkövetői magatartás dinamikája, és hogyan lehetne befolyásolni ezt a viselkedést. Ezekről a fiatalokról inkább csak sejtjük, mintsem tudjuk, hogy felülreprezentáltak az állami szolgáltatások kliensei között, akár a gyermekvédelmi, akár a szociális szolgáltatásokat tekintjük. A büntető igazságszolgáltatással kapcsolatba kerülő fiatalok bűnismétlők, azonban nem csak a büntető felelősségre vonás intézményrendszerét „használják többször”, de a gyakorlati tapasztalatok szerint a szociális, a gyermekvédelmi, illetve szülei a munkanélküli ellátás rendszerét is. A visszaesés jellegzetességei nagyon hasonlóak a különböző vizsgálatokban. Egy finn vizsgálat szerint a börtönből szabadultak fele ismét börtönbe került az után követési periódus öt évében.⁵ Hollandiában a konok bűnözők kb. 6000 fős csoportja ellen folyik az összes büntetőeljárás 10%-a. Ők azok, akik öt év alatt több mint tízszer kerültek kapcsolatba a rendőrséggel, és az általuk elkövetett bűncselekmények 75%-a vagyon ellen irányult. A kutatási tapasztalatok szerint a többszörös visszaesők 19 ezer fős csoportja felelős az ismertté vált bűncselekmények 12%-ának elkövetéséért. Az vizsgált 5 éves periódusban a szokásos bűnözők 33 ezres csoportja évente 3-4-szer „foglalkoztatta” a büntető igazságszolgáltatás szereplőit.⁶

A bűnismétlés gyakoriságának és jellemzőinek vizsgálata tehát fiskális szempontból sem elhanyagolható, hiszen a visszaeső elkövetők egy csoportja kora gyermekkorától kezdve többféle segítő rendszerbe is bekerül, ám e beavatkozás hatásfoka messze elmarad a kívánatostól.

Zárótanulmányunk második részében *empirikus felmérésünk eredményeit* mutatjuk be. Kutatásunk egy longitudinális vizsgálat-sorozat első felmérésének szánt kutatási fordulóként a társadalomba beilleszkedés/kiilleszkedés folyamatát vizsgálta a 14. életévüket betöltött fiatalok budapesti fiúkból választott 2000 fős mintán. A vizsgálatba bevont fiatalok iskolatípus és kerületi elhelyezkedés szerint reprezentálják a Budapesten tanulók összességét. Csak a fiatalok jellemzőit vizsgáltuk, ugyanis a bűnügyi adatok szerint az összes ismertté vált fiatalok bűnelkövető 85-90% fiú. (2011-ben az arány 86-14% volt.)⁷

A kutatás legfontosabb eredménye, hogy *sikerült elkülöníteni a kriminalitással érintett csoportokat*. Az adatok meggyőzően bizonyítják, hogy már 14 éves korban jól elkülöníthető értékrendszerrel rendelkező csoportokba rendeződnek a fiatalok. A kriminalitással való kapcsolatuk nem a véletlen műve. A szociális helyzetük alapján és az értékrendjüket vizsgálva megállapítható, hogy ki melyik csoportba kerül. A csoport pedig meghatározott életpálya felé orientálja az érintett fiatalokat. Ha nem történik beavatkozás, akkor a már ebben az életkorban elkülönülő szerepek stabilizálódnak, és valószínűleg egész életpályájukat is meghatározza. Az esetleges beavatkozások során azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni a már megjelent és jól elkülöníthetően kimutatható értékorientációkat. A sajátos életszemlélethez és gondolkodásmóddhoz nem alkalmazkodó beavatkozás kudarca van ítélve.

I.2. A bűnözési karrier megközelítés

A kriminális karrier mérése tehát önmagában sem könnyű feladat. Igen egyszerű lenne, ha egy felmérés a kooperálni hajlandó népesség reprezentatív nagymintáján tudná mérni a naponta

⁵ The released from prison in Finland 1993-2001 and the re-entered; <http://www.rikosseuraamus.fi/25234.htm>

⁶ Research and Documentation Centre (WODC): 'Bekenden van Justitie' ('Known to the Police'). Conference on Habitual offenders, 19 February 2004, Dutch Ministry of Justice.

⁷ „Tíz éves időszakot áttekintve a fiatalok bűnelkövetők számának változása az összes regisztrált bűnelkövetőhöz képest 8,9%–9,8% között változott (2011. év 9,8%); a fiatalok lakónépesség 2,1–2,5%-a vált bűnelkövetővé (az utóbbi, magasabb érték éppen 2011-ben)” Lásd: Tájékoztató a gyermekkorúak és a fiatalok bűnözésével összefüggő egyes kérdésekről Legfőbb Ügyészség Számítástechnika-alkalmazási és Információs Főosztály 2012.

elkövetett kriminális cselekményeket. Mivel ez a megoldás elképzelhetetlen, a kriminológia több forrást használ a kriminális karrier mérésére: (1) a visszatekintő önbevallásra építő felmérést, amelyekben a megkérdezettek maguk mondják el, hogy követtek-e el bűncselekményt, és ha igen, milyen fajtát és milyen gyakran. (2) A második forrás a hivatalos kriminálstatisztika, amely az ismertté vált bűncselekmények és elkövetők számát tartalmazza. Természetesen minden adatforrásnak vannak problémái, de az egyikből szerzett eredmények összevethetők a másik forrásból szerzett információkkal.

Bármilyen módon mérünk, azt látjuk, hogy a kor és a nem demográfiai tényezői vannak a legerősebb hatással a bűnelkövetési részvételre és gyakoriságra. Azt is mutatják az adatok, hogy e demográfiai tényezők bár szoros korrelációban vannak a részvétellel, csak gyenge összefüggést mutatnak az egyéni gyakorisággal. Ez (is) a magyarázata annak, hogy a fiatalok és a bűnelkövetővé válás vizsgálata területén egyre nagyobb hangsúlyt kapnak az ún. fejlődési perspektívájú kutatások.

A bűnelkövetésben magas részvétel tapasztalható azoknál a gyermekeknél, akik az antiszociális magatartást már viszonylag korán elkezdik: titkolt antiszociális magatartást tanúsítanak (pl. hazudozás, lopás), akik nyílt antiszociális viselkedést mutatnak (pl. agresszió, verekedés), akiknek rossz az iskolai előmenetele, akik drogot és alkoholt fogyasztanak, és akiknek bűnelkövető barátai vannak. Természetesen ezek a szimptómák gyakran előfordulnak sok olyan gyermeknél is, aki soha nem kezd kriminális karriert, de az ilyen magatartás gyakori előfordulása szoros összefüggést mutat a kriminális aktivitásban történő részvétellel.

A fenti tényezők közötti összefüggés szolgáltat alapot arra, hogy olyan stratégiát dolgozzunk ki, amely a kriminális karrier megkezdődését kívánja megakadályozni. Nehézséget okoz viszont, hogy igen nehéz a karrierbűnözők azonosítása a karrier kezdetén. A fiatalok többsége ugyanis annak ellenére, hogy mutat deviáns vonásokat a kamaszkorában, nem indul el a kriminális karrier útján. Bizonytalanság van a beavatkozási eszközök hatékonyságát illetően, és a beavatkozás optimális életkorában is. Bár a 4-6 éves életkorú gyermekek viselkedése jól befolyásolható a segítő beavatkozás eszközeivel, nehéz a bűnelkövetés szempontjából veszélyeztetett gyermekek azonosítása ilyen fiatal életkorban.

Az elmúlt két évtizedben azt tapasztaljuk a kriminológiai kutatások területén, hogy egyre határozottabban honosodnak meg más tudományterületeken (pl. az egészséggel kapcsolatos vizsgálatokban) alkalmazott megközelítések. Ezek egyike az életút-vizsgálat, vagy a fejlődési perspektíva, amely igen alkalmas a kriminális viselkedés longitudinális tanulmányozására. E megközelítés a kriminológiában két premisszára épül: (1) kapcsolat van az életkor és az elkövetett bűncselekmény között, és (2) kapcsolat van a jelenlegi és a jövőbeli bűnelkövetés között. A fejlődésvizsgálatok a mintába kerülő személyek teljes életútját vizsgálják, de figyelembe veszi azokat a tényeket is, amelyek megváltoztatják a társadalmi viselkedést. A fejlődési megközelítés tehát a tradicionális kriminológiai elméletek relatíve állandó vagy statikus orientációjú vizsgálata mellett a változás dinamikájában vizsgálja a bűnelkövető viselkedést.

I.3. Az antiszociális magatartás fejlődési ösvényei

A kriminológia területén longitudinális kutatásokat életút-vizsgálatoknak, vagy fejlődési kriminológiának nevezik. Az életút vizsgálatok úgy definiálódnak, mint olyan „ösvények, amelyeken az életkor-meghatározta élet zajlik”. E felfogás szerint az életkorbeli különbségek meghatározzák a döntési helyzeteket és a döntéseket, az életkorok formálják az adott életszakaszt, amelyben jellemző átmenetek és fordulópontok vannak.

A kriminológiai kutatások területén az életút vizsgálat olyan átfogó vizsgálati szempontot kínál a bűnelkövetési aktivitás elemzéséhez, amely segít megérteni, hogy milyen jogellenes cselekmények és miért fordulnak elő jellemzően egyes életkorokban. Az életút-vizsgálatoknál a pályáiv értékeléséhez elemzik az adott életszakasz alatti fejlődési ösvényt, ezen belül például a munkavégzést vagy a bűnelkövetési aktivitást. A pályáívek egy hosszabb élettartam alatt jelzik a speciális viselkedésmintákat is. A pályáívek jellemzésére szolgáló második szempont az egy rövidebb életszakaszt jellemező átmenetek, illetve a speciális életesemények (pl. az első letartóztatás időpontja és körülményei). A fejlődési megközelítés értelmezési kerete lehetővé teszi, hogy a kutatók pontosabban meghatározzák a fiatalkori bűnelkövetés jellegzetességeit, mivel e dinamikus keretben történő értelmezés informatívabb, mint egy adott pillanatban készített pillanatfelvétel eredményei.

A fejlődési perspektíva a kriminológia területén tehát elsősorban a veszélyekkel foglalkozik. A rizikótényezők a problémaviselkedés előrejelzéseinek tekinthetők, akár a tünetként, akár következményként értelmezzük azokat. Az empirikus kutatások alapján az antiszociális magatartás alábbi rizikótényezői azonosíthatók:

- 1.) az olyan *individuális* jellemzők, mint a kognitív működés problémái, vagy a rossz iskolai teljesítmény, illetve a szegényes kortársi kapcsolatok;
- 2.) a *diszfunkcionális család* jellemzői, mint például a rossz nevelési módszerek, a szegényes érzelmi kapcsolatok, vagy a deviáns kortárs csoport hatása.

A fejlődési megközelítésben a más tudományterületeken alkalmazott kutatási módszerek használhatók a fiatalok bűnelkövetői populáció vizsgálatára is. A kutatások azt jelzik, hogy lehetséges a krónikus bűnelkövetővé váló fiatalok korai azonosítása, mégpedig olyan speciális viselkedési tünetek alapján, amelyek az adott életkori fejlődési szakasznak nem jellemzők, vagy jellemzően csak későbbi életszakaszokban fordulnak elő. A kutatások a krónikus bűnelkövetés alábbi tényezőit vizsgálják:

- a belépési életkort, mivel a deviáns viselkedés korai megjelenése nagyobb veszélyt jelez;
- az agresszív viselkedésproblémák jelenléte, ha azok egynél több élethelyzetben fordulnak elő (otthon, iskola, közösség), és
- a deviáns viselkedés kialakulásának sebességét (több súlyos cselekmény, nagyobb gyakoriságú elkövetés egyre rövidebb időtartam alatt).

A fejlődési megközelítés modellek kialakításával teszi érthetővé az átlagos fejlődési iránytól eltérő viselkedésformákat az egyes életszakaszokban. Loeber és munkatársai a „fejlődési ösvény modell” kidolgozásával értelmezték a bűnelkövető viselkedésbe való bevonódás folyamatát.⁸ A longitudinális életútvizsgálatok az agresszív viselkedés természettörténetét, és az agresszív, az antiszociális és a bűnelkövető magatartás közös jellegzetességeit elemezték. Loeber modellje három jellemző fejlődési ösvényt ír le a bűnelkövető magatartáshoz vezető úton:

- 1.) a *nyílt ösvényen* haladó fiatal kezdetben kisebb súlyú agresszív viselkedést tanúsít (pl. iskolai kihasználás, mások heccelése), amely fizikai küzdelemmé alakul át (pl. genghaborúkban való részvétel), mielőtt a kifejlett erőszakos magatartás kialakul (pl. erőszakos közösetetés, mások erőszakos bántalmazása).
- 2.) A *fedett ösvényen* haladó fiatal kisebb súlyú jogsértéseket követ el (pl. bolti lopás, nótórius hazudozás), amely később rongálási cselekményekkel vagy gyújtogatással

⁸ Loeber, R., Farrington, D. P., Stouthamer-Loeber, M., Van Kammen, & Welmoet B. (1998) 'Multiple risk factors for multiproblem boys: Co-occurrence of delinquency, substance use, attention deficit, conduct problems, physical aggression, covert behavior, depressed mood, and shy/withdrawn behavior.' In R. Jessor, (Ed). *New perspectives on adolescent risk behavior*. (pp. 90-149). Cambridge University Press: New York

folytatódik. Ezután a fejlődési probléma súlyos vagy középsúlyos bűncselekmények elkövetésében manifesztálódik, mint például csalás, betörés vagy nagy értékű elkövetett lopás.

- 3.) A *hatalommal szembenállás ösvénye* jellemzően 12 éves kor előtt kezdődik, majd dacos, ellenálló viselkedéssel folytatódik, végül a hatóságokkal szembekerülés kifejezett formáját ölti (pl. csavargás, iskolakerülés, sorozatos éjszakázás).

A kutatások tehát a problémaviselkedés kialakulását, kibontakozását és kifejlődését követik nyomon az egyes életszakaszokban, illetve fejlődési periódusokban.

A problémás fejlődési út jellemzői az alábbiakban foglalhatók össze:

a.) A *0-4 éves korú* vizsgálati személyeket több éven keresztül utánkövető vizsgálatok azt mutatják, hogy a családi és a közösségi tényezőknek jelentős szerepe van a krónikus bűnelkövető magatartás kialakulásában. A diszfunkcionálisan működő családot jellemzi a családi rendezetlenség, a szülők közötti feszültség, a szülői depresszió, valamint a szülők bűnelkövető magatartása. Ebben az életkorban a későbbi problémák közösségi előrejelzője lehet a szegénység, a szomszédság szervezetlensége, illetve a szülők és gyermekek egymástól elszakíttósága.

b.) Az előző körben leírt problémákkal küzdő családoknak, amikor gyermekeik *5-7 évesek* lesznek, a szülőknek gondjaik támadnak a gyermekek fegyelmezésével, és a gyermek negativisztikus viselkedése eszkalálódik. Ebben a fejlődési fázisban a gyermek egyre nagyobb mértékben vonódik be a kortárs csoport tevékenységeibe, és az iskolába kerülés csak komplikálja a helyzetet.

c.) Ha a bűnelkövetésbe belépés *8-10 évesen* kezdődik, akkor a magatartási problémák a kamaszkor kezdetére kifejezetté és tartóssá válnak, és ez határozott jele arra, hogy a gyermek a krónikus bűnelkövetővé válás útján halad. Loeber vizsgálatai igazolták, hogy a bűnelkövető magatartás rapid kialakulása jó előrejelzés arra, hogy a gyermek krónikus bűnelkövetővé válik-e fiatalkorára. A 10. életév körül van az a kritikus szakasz, amelyben az antiszociális magatartási problémák megjelenése és gyors expanziója a krónikus bűnelkövetővé válást jelzi.⁹

d.) A krónikus bűnelkövetővé válás szempontjából nagy jelentősége van a formális igazságszolgáltatási hatóságokkal történő kapcsolatba kerülés első időpontjának. Az USA Florida államában a krónikus bűnelkövetőket jellemzően *10-14 éves koruk* körül veszik először őrizetbe (átlagéletkor: 11,95 év). A longitudinális kutatások azt mutatják, hogy azok a fiatalok, akiknek az első őrizetbe vételükre 12-14 éves koruk között kerül sor, nagyobb valószínűséggel lesznek krónikus elkövetők felnőttkorukban, mint azok, akiknél ez 15-18 éves korukban fordul elő először.¹⁰ A jogsértő cselekmények korai kezdete tehát valóban jól jelzi a későbbi súlyos kimenetek lehetőségét.

Nem minden szerző ért egyet a krónikus bűnözés fejlődési megközelítésével a bűnözői karrierek vizsgálatánál. Hirschi és Gottfredson szerint a kilépést szociális tényezőkkel magyarázni félrevezető, ugyanis a bűnelkövetést vagy annak hiányát magyarázó tényezők konstans módon jelen vagy hiányoznak az életút során.¹¹ Bemutatták, hogy hasonló

⁹ Smart, D. - Vassallo, S. - Sanson, A. - Richardson, N. - Dussuyer, I. - McKendry, B. - Toumbourou, J. - Prior, M. and Oberklaid, F.: Patterns and precursors of adolescent antisocial behaviour: Types, resiliency and environmental influences; Second report, 2003. Melbourne, Vic: Australian Institute of Family Studies and Crime Prevention Victoria, 72p.

¹⁰ Farrington, D.P. (1998). Individual differences and offending. In M. Tonry's (Ed.), The handbook of crime and punishment (pp. 241-268). NY: Oxford University Press.

¹¹ Gottfredson, M., & Hirschi, T. (1987). The methodological adequacy of longitudinal research on crime. *Criminology*, 25, 581-614.; Gottfredson, M., & Hirschi, T. (1988). Science, public policy, and the career paradigm. *Criminology*, 26, 37-55.; Gottfredson, M. R. & Hirschi, T. (1990). A general theory of crime. Stanford CA: Stanford University Press.

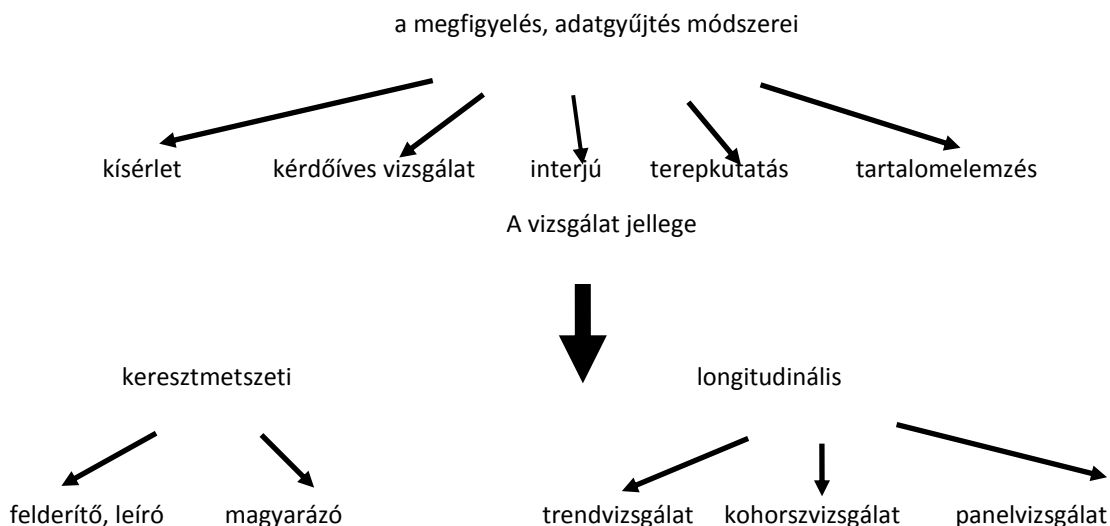
lefutású korosztályi görbével találkozhatunk a kutatások jelentős részénél, függetlenül attól, hogy ezek a kutatások különböző években, vagy különböző városokban, országokban folytak.

Tény, hogy két demográfiai változó meghatározó a fiatalkori bűnözés magyarázatánál, akár a longitudinális, akár a keresztmetszeti kutatások eredményeit vizsgáljuk: *az életkornak és a nemnek mindig alapvető jelentősége van.* Hirschi és Gottfredson szerint éppen ezért „a bűnelkövetés kormegoszlását nem magyarázza meg semmilyen változó vagy változók olyan kombinációja, amelyet a kriminológia kínál.”¹² Hirschi és Gottfredson 1990-ben megjelent munkájukban a nemi megoszlással kapcsolatban is arra hívták fel a figyelmet, hogy a nemhez tartozás nem változik a hely és az idő függvényében, mégis mindig a férfiak követnek el több bűncselekményt minden életkori csoportban.

I.4. A longitudinális vizsgálatok általános jellemzői¹³ (Győry Csaba)

A követéses vizsgálatok az empirikus kutatások speciális aleteit jelölik, akkor kerülnek alkalmazásra, ha valamilyen tényező időbeni változását, hatását szeretnénk kimutatni.

A társadalomtudományi vizsgálatok során leggyakrabban alkalmazott adatgyűjtési módszereket és a vizsgálati lehetőségeket tekinti át az alábbi ábra:

A különböző adatgyűjtési módszerek, mind a keresztmetszeti, mind a longitudinális vizsgálatok során alkalmazhatók. A vizsgálni kívánt jelenség, a kutatás célkitűzései és a kutató lehetőségei határozzák meg, hogy melyiket célszerű, és lehet felhasználni.

Keresztmetszeti vizsgálat (cross-sectional study): során egy vizsgált csoport adatait elemzik egy adott időben. Ezek leíró jellegű vizsgálatok, leginkább az aktuális helyzet bemutatását teszik lehetővé, és nem alkalmasak ok-okozati összefüggések elemzésére. Azért, hogy valamilyen paraméter időbeli változását követni lehessen, egyszerre több különböző csoporton kell elvégezni ugyanazt a vizsgálatot. Ennek az a hátránya, hogy a „külső” nem vizsgált hatások, vagy a vizsgált, de más tényezők függvényében alakuló hatások, illetve az eltérő csoport összetétel torzíthatják az eredményt.

¹² Hirschi, T., & Gottfredson, M. (1983). Age and the explanation of crime. *American Journal of Sociology*, 89, 552-584.

¹³ Az I.4. és I.5. alfejezetek elkészítése Győry Csaba munkája.

Longitudinális vizsgálat (longitudinal study): Amikor valamilyen társadalmi jelenség időbeli változásait, vagy egy társadalmi csoport jellemzőiben időben bekövetkező eltéréseit kívánjuk megvizsgálni, akkor a longitudinális vizsgálati módszerek nyújtanak segítséget.

4.1. A longitudinális vizsgálatok alaptípusai

A longitudinális vizsgálatok három főbb típusba sorolhatók: a.) trendvizsgálatok, b.) kohorszvizsgálatok, c.) panelvizsgálatok. A gyakorlatban megvalósuló vizsgálatokban sokszor kombinálják az egyes típusokra jellemző sajátosságokat, de önállóan is alkalmazhatóak.

a) trendvizsgálatok

Egy nagyobb populációban időben bekövetkezett változások mérésére, kimutatására használható. Valójában több keresztmetszeti vizsgálat adatainak időben történő összehasonlításáról van szó. Például a népszámlálási adatok összehasonlítása, mely megmutatja a népességszám, vagy valamely vizsgált népesség csoport számának változási trendjét. Vagy a bűnelkövetők vizsgálatánál a visszaesők időbeli változásának vizsgálata megmutatja a bűnismétlések alakulásának trendjét. A trend elemzések a vizsgált jelenség alakulásának, illetve a változásban megjelenő szabályszerűségek kimutatására alkalmasak, de a változás okainak feltárására közvetlenül nem használhatóak. Így a bűnelkövetés alakulásával kapcsolatos vizsgálatok detektálhatják a visszaesések alakulását, de nem tudhatjuk, hogy a trendet milyen tényezők alakítják. Előfordul ugyan, hogy oksági magyarázatokra is felhasználják a trendelemzéseket, de ebben az esetben más forrásból kell rendelkezniük olyan információval, hogy a vizsgált jelenségre jelentős mértékben ható változás következtében valamilyen környezeti feltételben. A következtetés azonban ebben az esetben is csak közvetett lehet, mert nem zárható ki, hogy más olyan változások is voltak a kérdéses időszakban, amelyek befolyásolták a vizsgált jelenség alakulását, de nincs róla tudomásunk. Ezek a rejtett változások erősíthetik, vagy gyengíthetik az ismert tényező kimutatni vélt hatását. Például a büntetőtörvények jelentős változása általában kimutatható hatást eredményez a bűncselekmények alakulását leíró trendben, de a hatás mértéke még sok egyéb tényezőtől is függ, s ha nem tudjuk ezek módosító szerepét kizárni, vagy bemutatni, akkor nem lehet a teljes változást a törvénymódosítás hatásának tekinteni.

b) kohorszvizsgálatok

Ezzel a módszerrel speciális alpopulációkat (kohorszokat) tanulmányozhatunk. A kohorszok alapvetően életkori csoportokat jelentenek, például az 1960 és 1970 között születettek, de nem feltétlenül kell életkori csoportokra vonatkoztatni a vizsgálatokat. Bármilyen azonos jellemzővel leírható csoportot vizsgáló kutatás ebbe a kategóriába tartozik. Például vizsgálható a Szöuli Olimpián részt vett sportolók további életútja, vagy sportpályafutása. A bűnözéssel, illetve a visszaeséssel kapcsolatban vizsgálhatjuk az 1970-ben születettek arányát az elítéltek, vagy a fogvatartottak között 2000-ben és 2005-ben, így kimutatható, hogy a vizsgált kohorszban mekkora a visszaesési arány. Elvileg lehetne a kiválasztásra kerülő csoport a 2005-ben szabadultak teljes sokasága, de ekkor egyedi azonosítás nélkül nem tudjuk egy későbbi időpontban megvizsgálni a visszaesési arányt, ha pedig egyedileg vizsgáljuk a szabadlábra kerültek további életútját, akkor az már inkább a következő csoportba tartozó kutatási módszert jelent.

c) panelvizsgálatok

A panel vizsgálatok esetében a vizsgálandók köre, illetve a vizsgált jelenség azonos lehet, mint az előző két módszerrel végzett kutatásoknál, a különbséget az jelenti, ennél a módszernél minden alkalommal ugyanazokat a személyeket kell megkérdezni. A kohorsz és a trend vizsgálatoknál csak a változás irányát és mértékét tudjuk detektálni, a panel vizsgálatok

ennél részletesebb elemzéseket tesznek lehetővé. A bekövetkezett változásokat egyéni szinten is vizsgálni, elemezni tudjuk.

A longitudinális panelvizsgálatok leggyakoribb problémája a mintakiesés. Az egymást követő adatfelvételek során mindig számolni kell azzal, hogy néhányan nem tudnak, vagy nem akarnak részt venni a további vizsgálatokban. Sokszor a mintakiesés kezelhetetlenné válása a kutatás befejezéséhez vezet. De a kisebb mértékű mintakiesés is rejthet veszélyeket. A vizsgálatok érvényességét veszélyezteti a szelektív elhasználódás, v szelektív kiesés. Ha a kutatásban résztvevők elvesztése nem véletlenszerűen, hanem valamilyen szelektáló hatás következtében jön létre, akkor a bennmaradók már nem reprezentálják a vizsgálni kívánt sokaság egészét, s az eredmények érvényessége kérdésessé válik. A minta kiesés minden panel vizsgálatban szükségszerűen bekövetkező jelenség:

„A Magyar Háztartás Panel utolsó 3 évének mintaalakulása a következő:¹⁴

	1995	1996	1997
Megkeresett háztartások száma összesen	2279	1921	1669
Ebből a kiesett háztartások száma	287	177	277
Válaszoló háztartások száma	1992	1744	1392
Ezekben élt: felnőtt	4445	3904	3087
16 év alatti	1056	922	717
összesen	5501	4826	3804

Idén 1669 háztartást kerestünk fel és 1392 esetben készült el a háztartás kérdőív, a háztartás-csökkenés 277, a felkeresett háztartások 16,5%-a. A tavaly közreműködő háztartások közül 378 (21,6%) háztartás esett ki valamilyen okból. A háztartások kiesése az átlagosnál magasabb volt Budapesten (38,4%). A kiesett háztartások több mint fele (54,0%) ismét válaszmegtagadó. Ezután az ismeretlen helyre költözött (14,7%), majd a „meghalt” kiesési ok következik (10,2%).”

A mintakiesés veszélyei különösen felerősödnek abban az esetben, ha a kutatás célja valamilyen deviáns magatartás vizsgálata. Nagy a valószínűsége, hogy a kiesők éppen a deviáns magatartást tanúsítók közül kerülnek ki, s a bennmaradó normakövető populáció vizsgálata nem adhat választ az eredeti kérdésekre. Ezért a panel vizsgálatok során különösen nagy gondot kell fordítani a minta karbantartására, s minden lehetséges eszközzel igyekezni kell csökkenteni a mintakiesés mértékét.

4.2. Retrospektív és prospektív vizsgálatok

A kriminológiai oksági vizsgálatok alapvetően két fő tényezőre koncentrálnak. 1.) Azokra az okokra, amelyek az *egyes emberek közötti, bűnelkövetésben megmutatkozó különbségeket magyarázzák* (pl. hogy a jó iskolai teljesítményt nyújtók kisebb arányban követnek-e el bűncselekményeket, mint azok, akik rosszat), és 2.) azokra, amelyek *egy adott személy egyedi körülményeinek a bűnözésre való hatását mutatják* (pl. hogy egy adott személy iskolai teljesítményében beállt csökkenés hatással volt-e, és ha igen miképp a deviáns viselkedésére).

A kriminalitást vizsgáló longitudinális vizsgálatokat aszerint, hogy a kezdeti mintába milyen személyek kerülnek, retrospektív és prospektív kutatásokba csoportosíthatjuk. A *retrospektív vizsgálatok* kezdeti mintájában eleve olyan személyek szerepelnek, akik valamilyen bűncselekményt már elkövettek, antiszociális magatartással tűntek ki, stb. tehát a retrospektív vizsgálatok részben már rendelkezésre álló adatokat (pl. korábbi bűnelkövetés, stb.) is felhasználnak. Az nem feltétel, hogy a teljes minta bűnelkövetőkből álljon, retrospektívnek nevezzük azokat a vizsgálatokat is, ahol a mintakiválasztás szempontjaiban a bűnelkövetés

¹⁴ Jelentés a Magyar Háztartás Panel 6. hullámának eredményeiről Budapest, 1998. február TÁRKI

szerepet játszik. Így például a longitudinális vizsgálatok között klasszikusnak számító Glueck-féle kutatás (részletesen lásd később) mintájában fele-fele arányban szerepeltek bűnelkövető és nem bűnelkövető fiatalok. A retrospektív vizsgálatok előnye, hogy azáltal, hogy a minta bűnelkövetőkből áll, vagy abban a bűnelkövetők legalábbis felülreprezentáltak, a nagyobb elemszám miatt megbízhatóbb eredményeket produkálnak a bűnelkövetők egyedi körülményeinek a bűnelkövetésre gyakorolt hatásainak a kimutatásában.¹⁵

A *prospektív longitudinális vizsgálatok* mintakiválasztása során a korábbi bűnelkövetés épphogy nem játszik szerepet: mindegyik, a mintába kerülő személy „tabula rasa”: ha követett is el bűncselekményt, ez a mintakiválasztásnál nem játszik szerepet. Prospektív vizsgálat például a Wolfgang vezette Philadelhiai longitudinális vizsgálat, ahol egy teljes születési kohorsz antiszociális és kriminális magatartását vizsgálták. A prospektív kutatások segítségével a bűnelkövetésben megnyilvánuló különbségek vizsgálhatóak alaposabban: miért követnek el egyesek, míg mások nem? Milyen tényezők növelik és melyek csökkentik a bűnelkövetés kockázatát?

Az eddig lefolytatott kriminológiai longitudinális vizsgálatok között egyaránt találunk retrospektív és prospektív kutatásokat. A minta-összeállítás módjának a megválasztása a kutatás célkitűzéseitől függ.

4.3. Kvalitatív és kvantitatív vizsgálatok

Longitudinális vizsgálatok egyaránt végezhetőek kvantitatív és kvalitatív eszközökkel, vagy e kettő kombinációjával. *Kvantitatív vizsgálatok* alatt olyan vizsgálatokat értünk, amely számszerűsített eredmények kinyerését célozzák, amelyeket aztán statisztikai módszerekkel elemeznek. A kvantitatív kutatások általában nagyobb mintán, strukturált adatfelvételi módszer (standardizált kérdőív) segítségével végzik. Kvantitatív kutatási módszernek számít ugyanakkor a kísérlet is; a kísérlet során egy adott körülmény (ún független változó) hatását vizsgálják más körülményekre (függő változók), ok-okozati összefüggéseket keresve. A *kvalitatív vizsgálatok* ezzel szemben valamely jelenség mélyebb megértését célozzák, eredményeik nem számszerűsíthetőek. Az adatgyűjtés nem strukturált módon, kérdőívvel, hanem legtöbbször interjú formájában történik.

A kriminológiai longitudinális vizsgálatok felmérési módszerének a megválasztása a kutatás célkitűzéseitől függ. Az ilyen kutatások jelentős része nagyobb mintán, standardizált kérdőíves módszerrel folyt és folyik, amely azonban sokszor kiegészül almintákon végzett, kisebb kvalitatív kutatásokkal. A kérdőíves megkérdezés célszerűbb, ha a kutatás kockázati tényezők azonosítását és szakpolitikai (bűnmegelőzési, büntetőpolitikai, szociálpolitikai) intézkedések orientációját célozza, mert segít megmutatni azokat a kockázatokat, amelyek legerősebb korrelációt mutatják a deviáns magatartásokkal és a bűnözéssel, így az erőforrások ezekre a területekre csoportosíthatóak.

A mélyebb, okozati összefüggések felismerését azonban a kvalitatív vizsgálatok szolgálják jobban. Így például a bűnelkövető fiatalok kisebb csoportjával lefolytatott interjúk sokkal inkább képesek felfedni a bűnelkövetésre sarkalló tényezők mélyebb összefüggéseit, bár ezen eredmények nem számszerűsíthetőek. A szakpolitikai döntéshozatalban azonban ezekre az eredményekre éppúgy szükség van, mint a kvantitatív vizsgálatok eredményeire: amíg az utóbbiak azt mutatják meg, hogy mely kockázati tényezőkre kell koncentrálni az erőforrásokat, addig a kvalitatív vizsgálatok a szakpolitikai intézmények kialakításában jelentenek nélkülözhetetlen segítséget. Így amíg a kvantitatív vizsgálatok képesek

¹⁵ Farrington and Loeber: Advancing Knowledge About causes in longitudinal studies. In: Libermann (szerk): The Long View Of Crime. Kluwer, London, New York, The Hague, 2006.

megmutatni, hogy például a fiatalkori bűnelkövetésre mely gyermekkori körülmények és problémák hajlamosítanak a legjobban, addig a kvalitatív vizsgálat az így kimutatott problémákat megszólítani hivatott bűnmegelőzési intézkedések és programok kialakításában jelenthet nélkülözhetetlen segítséget.

4.4. Longitudinális vizsgálatok és a bűnözés oksága

Az okozati vizsgálatokban a *longitudinális vizsgálatok előnye* a keresztmetszeti kutatásokkal szemben, hogy képet tudnak adni a bűnelkövetés alakulásáról, a belépési és a kilépési korról, a bűnözői karrier hosszáról, a bűnelkövetés gyakoriságáról, a bűnelkövetésre sarkalló kockázati tényezőkről egy konkrét, meghatározott mintán, hosszabb időtávon is. Az egyes vizsgált személyek vonatkozásában pedig különféle életeseményeknek a bűnelkövetésre vezető hatásait mutathatják meg. Vagyis a longitudinális kutatások a bűnelkövetést és az ahhoz vezető okokat, mint időbeli folyamatot képesek megragadni.

A hosszmetzeti vizsgálatok – számtalan módszertani problémájuk ellenére – példátlanul gazdag ismeretanyagot nyújtanak a bűnözés oksági tényezőiről. Előnyük más oksági hipotézisek tarthatóságát vizsgáló kutatással szemben az, hogy nem monokauzális szemléletűek (vagyis nem egy vagy néhány összefüggő tényező - pl. a különféle kontroll-mechanizmusok – lehetséges hatásait kutatják), hanem képesek arra, hogy számos, párhuzamos oksági láncolatot és összefüggést tárjanak fel.

A longitudinális vizsgálatok tehát nem valamely oksági elmélet operacionalizálását szolgálják, a logika inkább fordított: sok lehetséges oksági összefüggésből az empirikus adatok kiértékelése után emelik ki a leglényegesebbeket és a *legvalószínűbbeket*.

Az ilyen kutatásokban az ok-okozati összefüggések megállapítása ugyanis rendszerint gondot okoz; mivel ezek a vizsgálatok „naturalisztikus és semleges megfigyelésre” alapulnak,¹⁶ komoly módszertani problémát jelenthet az okozati láncolatok feltárása: sokszor nehéz statisztikailag megbízható módon kimutatni, hogy egy adott hatás elsősorban melyik tényező, vagy épp melyik tényezők összjátéka következtében jött létre. Oksági mechanizmusok célzott vizsgálatára a kísérlet – ahol a kísérlet alakítója, szemben a longitudinális felmérésekkel, beleavatkozik a megfigyelt folyamatokba és manipulálja azokat – alkalmasabb. Míg a kísérletnél valamely okból kitüntetett okozati összefüggés igazolása vagy cáfolása a cél, addig a longitudinális vizsgálatok épp a lehetséges összefüggések minél szélesebb körének feltárására törekednek. Épp ez a velük szemben felhozott legfőbb kritika: az, hogy „adattemetőt” hoznak létre, ahol a bőség zavarában szenvedő kutató elveszik az oksági láncolatok dzsungelében, és képtelen a leglényegesebb oksági összefüggések felismerésére.¹⁷

A longitudinális vizsgálatok legtöbbje ezért nem is egy egységes oksági „nagyelmélet” kialakítását célozza; célkitűzéseik a legtöbb esetben ennél szerényebbek és pragmatikusabbak: azoknak a *kockázati tényezőknek az azonosítására hivatottak*, amelyek a bűnelkövetésben, illetve a bűnözői karrier kialakulásában szerepet játszanak. A kockázati tényezők kimutatásához tehát elég egyszerű korrelációkat felmutatnunk a bűnelkövetés és bizonyos tényezők és körülmények (a szülőkkel való rossz viszony, a család rossz anyagi helyzete, rossz iskolai teljesítmény stb.) között. Az ilyen korrelációk meglétéből (legyenek azok bármilyen erősek) azonban nem szükségképpen következik, hogy a szülőkkel való rossz viszony, stb. a bűnelkövetés *oka* is egyben.

¹⁶ Farrington: Key Longitudinal-Experimental Studies in Criminology in: The British Journal of Criminology 51 (2002) p. 273.

¹⁷ G. Kaiser: Kriminologie. DTV, Heidelberg, 1988. p. 18.

A statisztikai értelemben megbízhatóan kimutatott oksági viszonyok és a kockázati tényezőket jelző korrelációk más-más szintű tudást képviselnek a bűnözésről: míg egy tudományos igényű elmélet megalkotásához feltétel lehet az igazolt oksági összefüggések megléte, addig a szakpolitikai döntéshozóknak nincs feltétlenül szüksége ilyen mélységű tudományos ismeretekre.

I.5. Longitudinális kutatások az 1940-es évektől napjainkig (Győry Csaba)

A kriminológiában a XX. század végéig a keresztmetszeti kutatási módszerek voltak általánosak az oksági tényezők vizsgálatára. E kutatásokban a vizsgálati mintán egy ízben lefolytatott kérdőíves felmérés adataiból vontak le oksági következtetéseket a kutatók.

Az antiszociális karrier kialakulását, és a bűnelkövetés szociális és társadalmi tényezőinek hatását vizsgáló kutatások oksági elemzései ma már szinte kizárólagosan a longitudinális panelvizsgálatokra épülnek. E panelvizsgálatokban közös, hogy a reprezentatív mintába tartozó személyeket az életük egy meghatározott pontján választottak ki, és az utánkövetés tartama alatt ismételt felméréseknek vetik őket alá. Ezzel a módszerrel – a korábbi keresztmetszeti vizsgálati módszerekkel szemben – a kezdetektől követni lehet az antiszociális karrier kialakulását, és ha az egyént elég hosszú ideig követték, akkor a karrier megszakadását is. A panel megtervezése lehetővé teszi a korábbi rizikótényezők és oksági folyamatok felmérését, és a bűnelkövető magatartás fejlődésbeli következményeinek elemzését is. Míg a keresztmetszeti vizsgálatok „kimerevített pillanatfelvételt” készítenek a megkérdezett személyről és környezetéről, a longitudinális kohorsz-vizsgálatok meghatározott időtartamon keresztül követni tudják a mintába került személyek életútját.

Az elemzés egysége az egyén, aki jellemzően gyermekkorában, vagy kora kamaszkorában kerül a vizsgálati mintába. Bár az adatokat más területeken is gyűjtik (például család, kortárs csoport, szomszédság), a vizsgálatok jellemzően egy meghatározott területre fókuszálnak. A téma jellemzően a bűnelkövetési viselkedés jellemző megkezdődése előtti időre mennek vissza, hogy megfelelően kibontakozhassék az időtényező hatása az oksági folyamatban.

Minden panelvizsgálatban megtaláljuk az alábbi elemeket:

- Az utánkövetési periódus az élettartam viszonylag hosszabb szakaszára terjed ki, hogy feltárja a kezdeti jellemzőket, felmérje a bűnelkövetési fertőzöttséggel terhelt életszakaszt a kamaszkorban és a fiatal felnőtt korban, és vizsgálja a felnőtt kort is, amelyben a bűnelkövetési hullám lecseng. Az utánkövetési időszak kiterjed fő fejlődési életszakaszokra: a gyermekkorra, a kamaszkorra, a felnőttkor kezdetére és a felnőtt korra.
- A vizsgálati módszereket rendszeres felmérések során szedik össze, és nem kétséges, hogy több mérési pont biztosabb, mint a ritkább. A praktikus szempontok a rendelkezésre álló költségek, a válaszolók kitartása, lemorzsolódás nagy száma a vizsgálatok befejezését eredményezi.
- a minimumfeltétel, hogy a mérési módszerek alkalmasak legyenek az antiszociális viselkedésbe való bevonódás mérésére, érzékeljék a fő rizikótényezőket, és jelezzék előre a bűnelkövetés okságát. Ez utóbbi természetesen jellemzően teória-függő, és az alapul fekvő elmélet meghatározza a vizsgálat irányultságát.

Számos olyan ok van, amelynek vizsgálatára az ilyen típusú panelvizsgálatok alkalmasak. A bűnelkövetői karrier leírása, például a gyakorisága a bűnelkövetésnek, a belépési életkor, az elkövetés pályagörbéje, és a megszakadás. Az elsődleges ok a magyarázat vagy az oksági összefüggés bemutatása. Ezek a vizsgálatok arra szolgálnak, hogy feltárják a közreható tényezőket és az oksági folyamatot, amelyek bűnelkövetői karrierhez, illetve különböző bűnelkövetői karrierhez vezetnek. Míg a kutatás megtervezése soha nem kifejezetten az

oksági folyamat vizsgálatára irányul, a hosszú tartam és az ismételt mérés az egyéni panelvizsgálatokban kerül a legközelebb ehhez, különösen akkor, ha a vizsgálata fő fejlődési periódusokon is átível. A harmadik alapvető cél, hogy ezek a felmérések megvizsgálják az antiszociális viselkedés következményeit, úgy a normális életfejlődés megszakítása révén, vagy úgy, hogy magát a karrier folyamatának alakulását vizsgálják.

A panelvizsgálatok a módszertani hasonlóság mellett határozottan el is térnek egymástól abban, ahogy vizsgálják a bűnelkövetést és a bűnözői karriereket. Eltérhetnek koncepcionális megközelítésükben: van olyan vizsgálat, amely a biológiai, van, amely a pszichológiai megközelítésű, mások inkább szociológiai vagy strukturális szempontokat részesítenek előnyben. Néhány kutatás interdiszciplináris, mások inkább monotematikusak. Néhány kutatásban reguláris időszakonként történik az újabb felmérés, másokban eltérő időtartamokat követően. Néhány kutatás egyedüli vagy nagyon pontosan meghatározott korosztályra koncentrál, mások az akcelerációs fejlődést vizsgálva többféle, átlapoló életkori kohorszokat vizsgálnak.

A longitudinális kriminológiai vizsgálatok beépültek a kriminológia tudományának szakmai örökségébe, ugyanis már egy hosszmetzeti vizsgálat első köre is gazdagítja a kriminológus szakma örökségét, ugyanis az adatok rendelkezésre állnak, azokat a következő szakmai generáció tagjai újraértékelhetik, analizálhatják a rendelkezésre álló adatokat. Folytatható is a kutatás az adatfelvételek újabb köreivel – mint ahogy az alábbiak szerint egyre jellemzőbb a kriminológiai kutatások területén. A longitudinális kriminológiai vizsgálatok osztályozásának egyik szempontja tehát (1) a kronológiai áttekintés, illetve az utánkövetés időtartama szerinti csoportosítás. Osztályozhatók e kutatások a szerint is, hogy (2) milyen a viszonyuk az oksági elméletekhez: azok ellenőrzését szolgálták-e, vagy a kutatás lefolytatására indukált-e egy új kriminológiai elméleti koncepció kidolgozását. Csoportosítási szempont lehet, hogy (3) a vizsgálati személyek gyermek- illetve fiatalkorában vagy felnőtt korában kezdődik a vizsgálat. Külön kategóriát képezhet (4) az általános, illetve a speciális szempontok (eljárás alá vont, vagy fogvatartott személyek) szerinti mintaválasztás. Végül, területi szempont szerint is osztályozhatók e felmérések, nevezetesen hogy (5) városban vagy ennél nagyobb (tartományi, országos) területi egységen lakó személyek tartoznak-e a mintába.

A gyakorlati tapasztalatok szerint a longitudinális kriminológiai felmérések jellemzően városi mintára épülnek. Ennek oka nagy valószínűséggel az, hogy a felmérés eredményei hasznosulni tudnak a városi humánszolgáltatások területén és a városfejlesztés irányainak meghatározásában. Ebből következően az alábbiakban jellemzően a városi mintán lefolytatott longitudinális kriminológiai vizsgálatokat mutatjuk be. Azt reméljük, hogy e felmérések gazdag eredményei „megszólítják” a hazai várospolitikusokat is, és néhány hazai városunk is longitudinális kriminológiai felmérés helyszíne lesz.

5.1. A longitudinális vizsgálatok kezdetei

(Sheldon és Eleanor Glueck)

A fiatalkori bűnözés oksági összefüggéseit kereső korai longitudinális kutatás, a Sheldon és Eleanor Glueck által 1940-ben Boston városában lefolytatott felmérés. Glueckék szegény városi környezetben nevelkedő bűnelkövető és nem bűnelkövető fiúk csoportját hasonlították össze, és arra a következtetésre jutottak, hogy a bűnelkövető magatartás gyökerei a korai gyermekkorra nyúlnak vissza, és kialakulásában elsődleges szerepe van a családnak és a fegyelmezés módszereinek.

A megkérdezettek interjúk módszerrel vizsgálták. Ennek során visszatekintéssel gyűjtöttek információt a megkérdezettek gyermekkoráról, és a közvetlen interjúk alapján a

kamaszkorukról. Felnőttkorukban 25 és 32 éves korukban keresték meg a mintába tartozó személyeket. A kutatás tehát 18 évig tartó utánkövetési periódusban gyűjtött adatokat.

A felmérés során több forrásból is adatokat szereztek, így a hivatalos regiszterekből, a megfigyelésből és az interjúk alapján. A vizsgált személyek mellett megkeresték a szülőket, a tanárokat, a házastársakat, a katonai szolgálatban a feletteseket, valamint a munkaadókat. Az utánkövetés során 91%-os találati aránnyal dolgoztak (bűnelkövető minta: 432 fő; nem bűnelkövető minta: 415 fő), mind a 25 éves, mind a 32 éves kori megkérdezésnél. A három vizsgálati körben jelentős számú adatot vettek fel a megkérdezettek családi életével, szabadidő eltöltési szokásaival, kriminális előéletükkel, katonai szolgálatteljesítésükkel kapcsolatosan.

A vizsgált fiúk szüleivel és tanáraival készült interjúk számos probléma létét vagy hiányát tudták azonosítani, így például a fiatalkori alkoholfogyasztást, a szökést, a csavargást, a szerencsejátékokat, a bliccelést, a gépkocsi lopást, az alkalmi lopást, és az előre kitervelt lopást és a gyűjtogatást. A hivatalos bűnözési regiszterben ellenőrizték, hogy a vizsgált személyeket 25 és 32 éves koruk között letartóztatták-e vagy sem.

A diszfunkcionális nevelkedést a gyermekkor 5 jellemzője alapján értékelték:

1. nem összetartó család
2. az anyai ragaszkodás hiánya
3. az apai ragaszkodás hiánya
4. elégtelen ellenőrzés az anya részéről, és
5. elégtelen fegyelmezés az apa részéről.

E tényezőket a vizsgált személyek gyermekkori jellemzői alapján alakították ki és a bűnelkövetés előfordulására ezek adták a legpontosabb előrejelzést. A felsorolt tényezők mindegyike a család többféle problémájára utalt, így például „kilenc vagy több szociális szolgálattal van kapcsolatban”, vagy „több mint 6 hónapja nem él együtt a szüleivel”.

A vizsgálat megerősítette a fegyelmezés és a család központi szerepét az antiszociális agresszió kialakulásában. A Glueck házaspár vizsgálatai igazolták, hogy a bűnelkövető viselkedés a gyermekkorban, jóval a kamaszkor előtt kezdődik. A jelek már 3-6 éves kor között láthatók, és a tünetek teljesen kifejlődnek a gyermek 11 éves korára: „a folyamatos bűnelkövető viselkedés kezdete a vizsgált bűnelkövető minta 48%-ánál már 7 éves korban kezdődtek, 8-10 éves kor között 39 %-nál, úgy hogy a minta 9/10-énél már azelőtt jól láthatók voltak a jelek, hogy a gyermek egy szervezett banda tagjává vált volna.”¹⁸ A vizsgálat későbbi szakaszaiban a fegyelmezési módszereket elemezték, és eredményeiket az 1950-ben megjelent könyvükben megállapították: „Mindent egybevetve, a legnyilvánvalóbb különbség a bűnelkövető és a nem-bűnelkövető fiúk szüleinek fegyelmezési módszereiben az, hogy a bűnelkövető fiúkat testi fenytéssel nevelték, és kisebb mértékben indokolták meg, hogy a büntetést milyen hiba elkövetése miatt kapják.”¹⁹ A bűnelkövető magatartás a legkevésbé volt jellemző azoknál a kamaszoknál, akik szerető, elfogadó, gondoskodó családi környezetben nevelkedtek.

A kutatás eredményei szerint a mintába tartozó bűnelkövetők körében kétszer nagyobb volt a halálozási arány, mint a nem bűnelkövetők mintájában: kb. 5%-uk 32 éves kora előtt elhunyt, szemben a nem-bűnelkövetők kontrollcsoportjában előfordult 2,2%-kal. 65 éves korára a

¹⁸ Glueck, S.: "Ten Years of Unraveling Juvenile Delinquency: An Examination of Criticisms," in Sheldon Glueck and Eleanor Glueck, Ventures in Criminology: Collected Recent Papers (London: Tavistock Publications, 1964), p.285.

¹⁹ Sheldon Glueck and Eleanor Glueck, Unraveling Juvenile Delinquency (New York: The Commonwealth Fund, 1950), p. 133.

bűnelkövetői mintába tartozó személyek 13%-a halt meg nem természetes halállal, míg ez a kontroll-csoport körében csak 6%-ban fordult elő.

5.2. Bűnelkövető fiúk 70 éves korig – a Glueck minta utánkövetése

(Robert Sampson és John Laub)

Nemrégiben Sampson és Laub újra felvette a Glueck házaspár utánkövetési vizsgálatának fonálát, és immár a 70 éves korig tudta követni a mintába tartozó férfiak életútját.²⁰ A felméréshez azokat a vizsgálati személyeket válogatták ki az eredeti mintából, akiket egyszer vagy többször őrizetbe vettek 7-16, 17-24, 25-31, 32-39, 40-49 és 50-49 éves korukban is, és a bűnelkövetési gyakoriságuk az életkor előrehaladtával mérséklődött.

A kiválasztott 46 személy bűnelkövetési jellemzői azt mutatták, hogy 17 éves koruk körül leggyakrabban vagyon elleni bűncselekményt követtek el. Az erőszakos cselekmények elkövetése jellemezte a 20-as éveik második felét, és az alkohollal és droggal kapcsolatos cselekmények a 30-as éveik közepét. Átlagos bűnelkövetői karrierük hossza 25 év volt, amelyet az első és a legutóbbi őrizetbe vétel között eltelt időtartam alapján számítottak.

5.3. Bűnelkövetés egy születési kohorszban I.: Philadelphia, 1945-1963; Bűnelkövetés egy születési kohorszban II: Philadelphia, 1958-1988

(I.: Marvin Wolfgang, Robert Figlio, Thorsten Sellin); (II.: Robert Figlio, Paul Tracy, Marvin Wolfgang)

A kriminológiai longitudinális vizsgálatok szerint, az antiszociális magatartás korai megjelenése jó előrejelzője a tartós bűnelkövetés kialakulásának. Marvin Wolfgang és munkatársai a Philadelphiában 1945-ben született fiúk teljes korcsoportját vették vizsgálat alá 10-18 éves korukban.²¹

A kutatás egy teljes életkori kohorsz életútjának vizsgálatára terjedt ki, különösen tekintettel annak felmérésére, hogy melyek a kriminális magatartás kezdetének életkori jellemzői, hogy történik a kifejlődés és mikor, milyen okok segítik elő a karrier befejeződését. A vizsgálat során az adatokat az iskolai adatbázisokból, a rendőrségi adatokból és a fiatalokúakat segítő ügyosztály adatbázisából gyűjtötték össze.

Személyes interjúk és önkitöltős kérdőívek segítségével megvizsgálták a minta demográfiai sajátosságait, a megkérdezettek iskolai előmenetelét, az elkövetett cselekmények sajátosságait. Információt gyűjtöttek a bűncselekmények sértettjeinek demográfiai sajátosságairól, és a sérelmükre elkövetett bűncselekmények jellegzetességeiről.

Wolfgang a felmérést az 1958-ban Philadelphiában született 25.000 fiatal felmérésével megismételte. A kutatásnak ez a szakasza speciális figyelmet szentelt a bűnelkövetési aktivitás gyermekkori és felnőttkori jellemzőinek.²²

Mivel az 1958-as felmérés már a lányok teljes születési kohorszának adatait is tartalmazta, lehetőség nyílt a nemek szerinti összehasonlításra. A felvett adatok alapján Facella elemezte a

²⁰ Sampson, Robert J, and John H. Laub. 2003. "Life-Course Desisters? Trajectories of Crime Among Delinquent Boys Followed to Age 70." *Criminology* 41:555–592.

²¹ Wolfgang, M.E. – Figlio, R.M. – Sellin, Th. (1972): *Delinquency in a Birth Cohort*. Studies in Crime and Justice Series, pp. 338

²² Figlio, R.B. – Tracy, P.E. – Wolfgang, M.E. (1990): *Delinquency in a Birth Cohort II: Philadelphia, 1958-1986*. 3rd ICPSR version. Philadelphia, PA: Sellin Center for Studies in Criminology and Criminal Law and National Analysts, Division of Booz-Allen and Hamilton, Inc.

fiatalkorú bűnelkövető leányok életútját.²³ A vizsgálat felölelte a bűnelkövetések számát és gyakoriságát, az elkövetett bűncselekmények jellegzetességeit, a bűnelkövetési életkor kezdetét illetve a kilépést, az elkövetői státust és a visszaesést, a bűnelkövetői életút-mintákat, a bűnelkövetési specializációt és eszkalációt, valamint a különféle szociális-gazdasági tényezők hatását a bűnelkövetésre.

A kutatás (1) személy elleni; (2) vagyon elleni; (3) alkohol/droggal kapcsolatos; (4) garázda magatartású; (5) státusz-cselekmények, valamint (6) egyéb cselekményi csoportokba sorolta az elkövetett bűncselekményeket.

A kutatás feltárta, hogy bár a bűnelkövetés prevalenciája és az előfordulási gyakorisága időről-időre változik, csak a fiúk kisebb részét tartóztatták le. Ennek a csoportnak nagyobb százaléka néhányszor bűnismétlővé vált, de csak igen kicsiny részük (6-8%) vált krónikus bűnismétlővé és követett el súlyosabb bűncselekményeket. A Wolfgang vizsgálatból ismerjük azokat a tényezőket is, amelyek a visszaeséshez kapcsolódnak, és a kutatók az állapították meg, hogy a büntetés súlyossága nem befolyásolja a súlyos bűncselekményt elkövetők visszaesési gyakoriságát.

Wolfgang első kutatásának eredményei szerint az 1945-ben született kohorszban minden 3 fiúból egyet őrizetbe vettek még 18 éves kora előtt, és majdnem minden második férfi előzetes letartóztatásba került mire elérte a 30. életévét. A második vizsgálat adatai azt bizonyították, hogy a philadelphiai fiatalok 7%-a követte el a fiatalkorúak által megvalósított bűncselekmények 61%-át, a súlyos testi sértések 65%-át, az emberölések 60%-át, az erőszakos közöszlések 75%-át, és a rablások 73%-át.²⁴

A kutatások eredménye nyilvánvaló: a fiatalkorúakkal kapcsolatos bűnmegelőzésnél e kis létszámú, ám igen aktív fiatalkorúakra kell koncentrálni. A kutatás segítette a „veszélyeztető” és „védő” faktorok azonosításában, amelyek jelzik, hogy a fiatal folytatja-e a bűnelkövetést, és ha igen krónikus bűnelkövetővé válik-e vagy sem.

A kutatás meghatározó eredményei:

- az elkövetők kb. 7%-a követi el az ismertté vált bűncselekmények 70%-át
- azokat az elkövetőket, akik igen nagy gyakorisággal követnek el bűncselekményeket krónikus bűnelkövetőknek nevezzük,
- A krónikus bűnelkövetők igen korai életszakaszban aktívvá válnak a bűnelkövetésben, és későn lépnek ki onnan.

A kutatás relatív eredményei mellett sem tudott határozott választ adni arra a kérdésre, hogy a krónikus elkövetők csak az általuk elkövetett bűncselekmények szempontjából különböznek-e egymástól, vagy vannak olyan speciális jellegzetességek, amelyek a krónikus bűnelkövetőket olyan speciális bűnelkövetői kategóriává formálják, akiket eltérő módon kell kezelni.

5.4.A fiatalkorú bűnelkövetők magasabb mortalitása

(John Laub és G. Vaillant)

A Glueck házaspár utánkövetéses vizsgálatai jelezték, hogy a bűnelkövető személyek közül 40 éves korukig kétszer többen halnak meg, mint a nem-bűnelkövetők közül. A halál oka a legtöbb esetben baleset, erőszak és szenvedélyszerek fogyasztása volt. A mortalitás és a fiatalkori deviancia összefüggéseinek elemzése különösen fontos az Egyesült Államokban,

²³ Facella, Carol, Ann: Female delinquency in a birth cohort, University of Pennsylvania, 1983. pp. 322;

²⁴ Figlio, R.B. – Tracy, P.E. – Wolfgang, M.E. (1990): Delinquency in a Birth Cohort II: Philadelphia, 1958-1986. 3rd ICPSR version. Philadelphia, PA: Sellin Center for Studies in Criminology and Criminal Law and National Analysts, Division of Booz-Allen and Hamilton, Inc.

ahol az öngyilkosság a harmadik vezető halálok a 15-19 éves afroamerikai fiatalok között. 1980-ban a 10-19 évesek körében százezer lakosra 2,1 haláleset jutott, amely mutató 1995-re 4,5-re emelkedett. Az öngyilkosság igen kedvezőtlen mutatói majdnem azonosak a kisebbségi és nem kisebbségi fiatalok körében.

Laub és Vaillant Boston városában, 1000 fős szociálisan hátrányos helyzetű fehér iskolai tanuló fiú mintáján azt vizsgálta, hogy valóban van- összefüggés e a fiatalkori bűnelkövető magatartás és a korai halálozás között. A kutatók két mintát képeztek: az egyikbe került 500 visszaeső fiatalkorú bűnelkövető, a másik mintába 500 szociális paramétereiket tekintve olyan hasonló helyzetű fiatal, akik nem követtek el bűncselekményt.

A bűnelkövetők mintájába került fiatalkorúak kb. 30%-ának már 10 éves korában is kapcsolata volt az igazságszolgáltatással, és az átlagos kapcsolatba kerülés (az előzetes letartóztatásokat nem számítva) 3,5 volt. A nem-bűnelkövetők kontrollcsoportja szintén 11-16 éves életkorú fiúkból állt, akik Boston állami iskoláiba jártak. A kontrollcsoport életkora, IQ-ja és családjuk jövedelmi viszonyai hasonlóak voltak a bűnelkövetők mintájához.

Az utánkövetési szakasz eredményei azt mutatták, hogy nem természetes halállal halt meg a bűnelkövető csoport 13%-a és a nem-bűnelkövető csoport 6%-a. 65 éves korára a bűnelkövető minta 29%-a, és a nem-bűnelkövető minta 21%-a halálozott el természetes ok következtében.

A vizsgálatok szoros kapcsolatot jeleztek a fiatal korban elkövetett bűncselekmények az ilyen személyek rövidebb átlagéletkora között.²⁵ Az ugyan igazolást nyert, hogy a bűnelkövetés szoros összefüggésben van a korai elhalálozással, az oksági kapcsolat nem vált teljesen világossá a kutatás alapján. A lehetséges oksági kapcsolatot értelmező szakirodalmi források egymásnak ellentmondó hipotéziseket tartalmaznak az összefüggés okairól. A bűnelkövető fiataloknál az alábbi okok magyarázhatják a magas mortalitási arányt:

- (1) rizikóvállaló magatartás és impulzivitás,
- (2) a szenvedélyszerek túlzott fogyasztása,
- (3) a személyes gondozás hiánya, amely kapcsolatban van a diszfunkcionális gyermekkori családi működéssel, vagy
- (4) gazdasági és képzettségi hiányosságok.

Az alkoholfüggőség és a gondozás hiánya felnőttkorban (pl. fertőzések, balesetek) nagy valószínűséggel közreható tényező a magasabb halálozási gyakoriságnak ebben a csoportban. A fiatalkorú büntető igazságszolgáltatási rendszerébe kerülő fiataloknál a gyakorlati tapasztalatok szerint nagyobb a veszély a korai erőszakos halálra. A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási rendszerébe kerülő fiatalok között viszont felülreprezentáltak a kisebbségi csoportok tagjai, a fiatal férfiak, és a városi lakosok. A felmérés tehát azt vizsgálta, hogy az ilyen jellegzetességekkel rendelkező fiatalkorúak halálozási gyakorisága magasabb-e az átlagpopulációnál a nemet, az etnikai hovatartozást és a kort tekintve. Teplin, McClelland, Abram és Mileusnic²⁶ kutatása a fiatalkorú bűnelkövetők halálozási valószínűségével kapcsolatosan 1829, 10-18 éves fiatal (1172 fiú és 657 leány) vizsgált. Az interjúalanyokat a Cook County (Chicago, Illinois, USA) fiatalkorúak számára fenntartott előzetes letartóztató házba került fiatalok közül választották ki 1995-98 között. A mintát alcsoportokra osztották a nemek, az etnikai hovatartozás (afro-amerikai, nem-spanyol fehér, spanyol, egyéb), a kor (10-13 éves és 14 felett) és a fogvatartás jogi indoka alapján (mint fiatalkorú, vagy mint felnőttkorú ellen folyik ellene az eljárás).

²⁵ Laub JH - Vaillant GE.: Delinquency and mortality: a 50-year follow-up study of 1,000 delinquent and nondelinquent boys. *Am J Psychiatry.* 2000;157 :96 –102

²⁶ Linda A. Teplin - Gary M. McClelland - Karen M. Abram - Darinka Mileusnic: Early Violent Death Among Delinquent Youth: A Prospective Longitudinal Study, *Pediatrics* Vol. 115 No. 6 June 2005, pp. 1586-1593

A mintába 1005 afro-amerikai (54,9%), 296 nem-hispán fehér (16,2%), 524 hispán (28,2%), és 4 más rasszhoz tartozó (0,2%) személy került. A befogadáskori átlagéletkoruk 14,9 év volt (a medián: 15 év). A felmérésben nem akart részt venni 4,2%. 2004. március 31-én a résztvevő személyeket 0,5-től 8,4 éves tartamban utánkövezték már (módusz: 7.1 év; medián: 7.2 év).

A kutatási eredmények szerint 65 fiatal halt meg az utánkövetés periódusában, és minden halál külső behatásra volt visszavezethető. A halálokok között 95,5% volt az emberölés vagy a halált okozó testi sértés, 1,1%-uk öngyilkosságot követett el, 1,3% gépkocsibaleset következtében hunyt el. Az emberölés következtében meghaltak 93,0%-a fegyveres lövöldözésben vesztette életét. A vizsgált csoport halálozási rátája négyszer magasabb volt, mint az átlagpopulációé, ezen belül az afro-amerikai fiatal férfiak esetében volt a legmagasabb halálozási ráta tapasztalható (887 haláleset/100e lakos).

A kutatás statisztikai elemzése azt mutatta, hogy a fiatalok bűnelkövetők magas mortalitási gyakorisága kapcsolatban van a fiatalkori bűnelkövetéssel, az alkoholfogyasztással, a felnőttkori bűnelkövetéssel, a család nevelési módszereivel és a képzettséggel. Mindemellett a többváltozós elemzés eredményei szerint a fiatalkori bűnelkövetés és az alkoholfogyasztás mutatta a legszorosabb statisztikai kapcsolatot a halálozási gyakorisággal. Annak természetesen jelentősége van, hogy a vizsgált mintába kerülő fiatalok büntetés-végrehajtási intézet lakói közül lettek kiválasztva, és a fogvatartottak súlyosabb bűncselekményeket követnek el, mint a nem fogvatartott elkövetők.

Talán nem véletlen, hogy több longitudinális kutatás is a fiatalok bűnelkövetők magasabb mortalitási gyakoriságának okát kutatja. Az Egyesült Államokban az emberölés a második vezető halál a 15-24 éves fiatalok körében (2002-ben 5219 emberölés miatti haláleset történt ebben a korcsoportban), és az elmúlt 30 évben folyamatosan növekszik. Az afroamerikai fiatalok halálozási rátája majdnem háromszor magasabb, mint a spanyolajkú fiataloké, és 13-szor magasabb, mint a nem-hispán fehér fiataloké.²⁷ A fiatalok bűnelkövetők mintájában tapasztalható magas halálozási gyakorisághoz hasonló adatokat tett közzé egy ausztrál vizsgálat is.²⁸ Az ausztrál kutatás szerint a vizsgált mintában a magas halálozási gyakoriság a drog-túladagolásnak volt köszönhető. A kutatók az amerikai vizsgálatnál sem zárták ki, hogy a halálok egy része a droggal volt kapcsolatban, mivel az emberölés áldozatává vált fiatalok 97%-a drogot árult.

A kutatók arra hívják fel a figyelmet, hogy a fiatalok bűnelkövetők körében tapasztalható magas halálozási gyakoriság közegészségügyi kérdéssé vált. Bár az országos emberölési ráta az 1990-es évek kezdete óta folyamatosan csökken, a fiatalok halálozási mutatói romlanak, és az emberölés még mindig 15,8%-ot jelent a fiatalok halálozási okai között. Az országos adatok azt mutatják, hogy a 2002-ben elkövetett emberölések 1/3-át 25 év alatti fiatal sérelmére követték el. Figyelemre méltó tény, hogy az amerikai iskolai lövöldözéseknek 1990-2000 között 52 halálos áldozatuk volt, amely összehasonlíthatatlanul nagyobb figyelmet kapott, mint az a tény, hogy ugyanezen időszak alatt csak New York városában 840 14-17 éves fiatal vált emberölés áldozatává.²⁹

²⁷ Anderson RN, Smith BL. Deaths: leading causes for 2002. Natl Vital Stat Rep. 2005;53 (17):1 –92

²⁸ Coffey C, Veit F, Wolfe R, Cini E, Patton GC. Mortality in young offenders: retrospective cohort study. Br Med J. 2003;326 :1064 –1067

²⁹ Linda A. Teplin - Gary M. McClelland - Karen M. Abram - Darinka Mileusnic: Early Violent Death Among Delinquent Youth: A Prospective Longitudinal Study, PEDIATRICS Vol. 115 No. 6 June 2005, pp. 1586-1593

5.5. Danish Metropolit project, 1965

(Merete Osler, Rikke Lund, Margit Kriegbaum, Ulla Christensen, Anne-Marie Nybo Andersen)

A Danish Metropolit Projekt az 1953-ban, Koppenhága területén született fiúk életkori kohorszát mérte fel. Abban az időben ennek a területnek a népessége Dánia lakosságának 35%-át tette ki, és az 1953-ban született fiú kohorsz létszáma 12.270 fő volt, ebből 11.532 személy tartozott a mintába.

A kutatás Kaare Svalastoga vezetésével indult a Koppenhágai Egyetem Szociológiai Intézetében. A felmérés négy terület vizsgálatára terjedt ki:

- a társadalmi mobilitás vizsgálatára, különösen az intergenerációs mobilitásra, és ebben az iskola szerepére,
- a vizsgált személyek csoportokhoz tartozására,
- a konformitás és a deviancia vizsgálatára, és
- a partnerválasztás jellegzetességeire, a válásra, illetve a korábbi családi minták megismétlődésére.

A kohorsszal kapcsolatos felmérés 1965-ben kezdődött, az iskolai adatok összegyűjtésével. Ugyanekkor szerezték be a mintába tartozó személyek születési bizonyítványait. Később az adatgyűjtést 1966-ban, 1968-ban és 1975-ben, valamint 2004-ben ismételték meg. A legutóbbi vizsgálatnál már használták az országos halálozási regisztert, az egészségügyi nyilvántartást, a pszichiátriai betegek nyilvántartásának, valamint a rákbetegek regiszterének adatait is. A felmérést kérdőíves megkérdezés egészítette ki. A képzettséggel, foglalkozással és a jövedelemmel kapcsolatos adatokat 1981 és 2005 között gyűjtötték, valamint vizsgálták a gyógyszerfelírás gyakorlatát a kohorsz tagjaival kapcsolatosan 1994-2005 között.

A felmérés 1975 után megszakadt, és csak 2004-ben sikerült revitalizálni a kutatást. Eközben néhány információ szükségképpen elveszett. Így például 1965-ben a kohorsz tagjai az iskolában, a tanórán töltötték ki a kérdőíveket. A 11.532 személyből 7.987 (69,3%) fiú vett részt a vizsgálatban a felmérés első körében. 1968-ban véletlenszerűen kiválasztották a minta 25%-át, és 20%-os külön mintát képeztek a kognitív képességeket mérő tesztvizsgálaton a legjobb, illetve a legrosszabb eredményeket felmutató fiúkból. A felmérésbe bekerült fiúk családjait is meglátogatták, és az anyával, vagy a gondozóval kérdezőbiztosok vettek fel interjúkat. Ebben a körben az eredeti 11.532 főt kitevő mintából 2.929 személy (25,4%) megkérdezésére került sor.

2004 szeptemberében zajlott a legutóbbi felmérési kör, amely azt mutatta, hogy 384 személy (3,3%) időközben emigrált Dániából, 28 személy (0,1%) ismeretlen helyen tartózkodott, és 1.015 személy (8,8%) elhunyt. További 576 személy jelezte, hogy nem kíván a felmérésben részt venni, azaz életben vannak, de nem lehet kapcsolatba lépni velük. Ez a döntés a kutatás szabályai szerint egy évig volt érvényes, hacsak a megkérdezett személy nem hosszabbítja meg a hatályát.

2004 májusában egy pilot vizsgálat keretében megkeresték a minta véletlenszerűen kiválasztott 3%-át (N=347), és 313 személyt felmértek. A többi 9.216 személy kérdőíves felmérésére 2004. szeptember-novemberében került sor. Végülis 6.219 (65,9%) küldte vissza a kérdőívet.

A kutatás lehetővé tette annak vizsgálatát, hogy a korai életszakaszokat jellemző tényezők milyen hatással vannak a felnőttkori egészségi állapotra és a megbetegedésekre. A kutatás az alacsony születési súly és a skizofrénia között jelzett kapcsolatot, de a születési súly és a magatartási rendellenességek között is feltárható volt az összefüggés. A vizsgálat

eredményeiből kitűnt, hogy a válás és az özvegyi állapot fontos előrejelzése a fiatal felnőttkorban bekövetkező mortalitásnak, de még a szülők, vagy a nagyszülők válási tapasztalatai is megjelenhetnek a következő generáció tagjainál.

A kutatás hitelességét növeli, hogy a 15 éves életkorát elérő dán népesség 1/3-át mérte fel. Erősségnek tekinthető az is, hogy a legelső vizsgálati körben a születési anyakönyvi kivonatokat szerezték be, és ez megbízhatóbb adatokat nyújtott, mintha a vizsgálati személyek emlékezetére hagyatkoztak volna.

Ugyanakkor a felmérés gyengeségének tekinthető, hogy egy longitudinális felmérésnél bármennyire is látható a kapcsolat a gyermekkori tényezők és a felnőttkor problémái között, ezt nem lehet általánosítani a jelenlegi fiatal népességre, mivel azok már más körülmények között nevelkednek. Az 1953-ban született korosztály szórakozási szokásai természetesen jelentősen eltértek az 1968-as lehetőségektől, és különösen napjaink fiataljainak szórakozási szokásaitól.

A longitudinális felmérések között vannak olyan vizsgálatok, amelyek a felmérés során együttműködnek, mint például a Denver, a Pittsburg és a Rochester longitudinális vizsgálatok.

5.6. Denver Youth Survey, 1987

(David Huizinga)

A longitudinális vizsgálat mintáját Denver városában született öt különböző életkori kohorsz tagjai és szülei képezték. A mintába mindkét nemből azok a fiatalok kerültek be, akik 7,9,11,13 és 15 évesek voltak, amikor a vizsgálat megkezdődött. Az 1.527 fiatalból álló minta utánkövetése lehetővé tette a fejlődési jellegzetességek elemzését 7 és 19 éves életkor között. A legfiatalabbak (7-9 évesek) felmérése segített a későbbiekben bekövetkező deviáns viselkedés értelmezésében. A mintában nagyjából azonos megoszlásban szerepeltek a fiúk és a lányok. A vizsgált minta etnikai összetétele: 33% afroamerikai és 45% hispán, 10 % fehér, és 12% más etnikumhoz tartozó.

A személyes megkérdezések mellett Denver városában a bűnelkövetés szempontjából magas rizikójú területekről véletlenszerűen kiválasztott 20.000 háztartásban lefolytatott felmérés egészítette ki a vizsgálatot. Ennek alapján határozták meg a lakáshelyzet jellemzőit és a népesség területi sajátosságait valamint a bűnelkövetés összefüggéseit.

A vizsgálat nem csak a bűnelkövetésről, hanem a sértetté válásról is hozott ismereteket, jelezve, hogy a fiatalok meghatározó arányban válnak bűncselekmények áldozatává. Pittsburgban a 16,5-18,5 éves korú fiúk 11%-a vált súlyos sérülés áldozatává, amikor rablást vagy testi sértést követtek el ellenük. A megkérdezett fiúk 20%-a, és a megkérdezett lányok 10%-a számolt be arról, hogy sértetté váltak 13-17 éves koruk között. Nagyon világosan látszott, hogy a sértetté válás nem elszigetelt jelenség a mintába került fiatalok között. A kutatása során számos tényezőt azonosítottak, amelyek közrejátszottak a sértetté válásban. A gengben, vagy genghaborúan való részvétel, a fegyverviselés, a súlyos bűncselekmény elkövetése, a drogárusítás, vagy a bűnelkövetőkkel barátkozás növelte a sértetté válás valószínűségét.

5.7. Pittsburgh Youth Study, 1987

(Loeber, Farrington)

A longitudinális felmérés Pittsburg városában a belvárosi fiúk körében kezdődött 1987-ben. A vizsgálathoz 1.517 olyan fiút választottak ki, akik az első, a negyedik, és a hetedik osztályban kezdték tanulmányaikat az általános iskolákban. Az első beszélgetés után, amelyen a

véletlenszerűen kiválasztott családok 85%-a részt vett, az antiszociális viselkedésű fiúk 30%-át válogatták be a mintába. A beválogatás a szülők, a tanárok és a résztvevők értékelése alapján történt. Egy másik 30%-os mintát a fennmaradó személyekből képeztek. A minta valamivel több, mint a fele afroamerikai volt, a maradék fehér.

1987 tavaszán 750 személy került az 1. kohorszba, a 2. kohorszot pedig 1800 fiatalból alakították ki 1988 tavaszán.

A vizsgálat első körében felmért 2.550 vizsgálati személyből választottak ki utánkövetésre 1500 fiatalt. Az utánkövetési minta fele a bűnelkövetés szempontjából a magas rizikójú, a másik fele az alacsony rizikójú csoportba tartozott.

Az első utánkövetési felmérést fél év múlva ejtették meg, és ezután 1992-ig folyamatos utánkövetéssel vizsgálták a csoport tagjait. A felmérésben a vizsgálati személyekkel, tanáraikkal és valamelyik szülőjükkel is készült kérdőíves felvétel.

Mivel a vizsgálat kezdeti fázisában az első, a negyedik és a hetedik osztályosok közül választották ki a mintát, a kutatás eredményei hamarosan lefedték a 6-18 évesek jellegzetességeit, azt az életkort, amikor a leginkább jellemző bűncselekmény elkövetése. Az utánkövetés során a kiskamaszokat 7 alkalommal követték 13 éves korukig, akik ma már 23-24 évesek. A vizsgálat kezdetén a minta legidősebb diákjai ma már 26-27 évesek.

A Pittsburg városi minta alapján a kutatók megvizsgálták a lányok fejlődési sajátosságait is.³⁰ A vizsgálat a leányok bűnelkövetéséhez vezető út során négy jellegzetesség feltárására irányult: (1) milyen módon gondoskodik a felnőtt (szülő, gondozó) a gyermekről, (2) milyen szoros a gyermek kötődése az iskolához, (3) milyen az iskolai előmenetele és (4) milyen szerepet tölt be az életében a vallás.

5.8. Rochester Youth Development Study

(Terence P. Thornberry)

A Rochester Youth Study Development 16 éven keresztül 1.000 fiatalkorút követett a fiatal felnőtté válásig. A vizsgálat kezdeti mintájába a 7.-8. osztályban tanulmányaikat megkezdő fiúk és lányok kerültek be (75% fiú, 25% lány). A problémás fiatalokról összegyűjthető információk erősítése érdekében a mintába nagyobb eséllyel kerültek be a város magas bűnözési fertőzöttségű területein élő diákok. Mindemellett a minta a 7-8. osztályos fiatalokra nézve reprezentatív maradt.

Az első hat hónap során otthoni interjú készült a diákok szüleivel (jellemzően az anyával), és a diákokkal az iskolában. A 4,5 éves felmérési időtartam 9 adatszerzési pontot jelentett a kutatás során. Ha a család elköltözött, vagy a gyerek elhagyta az iskolát, a minta részeként továbbra is felmérték őket. Minden interjú legalább egyórás beszélgetést jelentett. A személyes megkérdezésekkel összegyűjtött információkat egyéb forrásból szerzett adatokkal egészítették ki, mint például az iskola, a rendőrségi adatbázis, a bíróság, vagy a szociális szolgálatok.

A vizsgálati mintába olyan fiatalkorú bűnelkövetők is bekerültek, akik különböző gengek tagjai voltak, illetve olyanok is, akik nem csatlakoztak bűnelkövetői csoportokhoz. A kutatók összehasonlították a motívumokat, a viselkedésmintákat, a gondozókkal kapcsolatos problémákat, a képzési, személyes kapcsolatokat jellemző és a karrier-utakat. A kutatás eredményei szerint:

³⁰ Hawkins, S.R. - P.W. Graham - J. Williams - M.A. Zahn: Resilient Girls—Factors that Protect Against Delinquency (NCJ 220124) January 2009, OJJDP Girls Study Group Series, Bulletin, 16 page(s)

- » mindig többoldalú fejlődési lemaradás vezet a genghez csatlakozáshoz, és a geng tagság növeli a bűnelkövetés gyakoriságát;
- » a gang tagság nagyon szoros kapcsolatban van a súlyos és erőszakos bűncselekmények elkövetésével, és a geng maga is kezdeményezi az ilyen cselekményeket;
- » a gengtagság maga is bomlasztóan hat a fiatalok fejlődésére.

Az előző három longitudinális felmérés adatai egybehangzóan abban a vonatkozásban, hogy *már a kamaszkori fejlődés megkezdődése előtt jól láthatók a későbbi sodródás jelei*, illetve abban, hogy *a deviáns jellegű cselekményekben a fiatalok jelentős része érintett*. Hasonlóan egyformán jelezték azt, hogy nem egyetlen okra lehet visszavezetni a bűnelkövetést és a szenvedélyszerekkel való visszaélést. A kutatási eredmények szerint drogfogyasztás és a bűnelkövetés összefüggésében a drogfogyasztás stimulálja a bűnelkövetést.

A kutatás eredményei jelentősen segítettek a fiatalokkal kapcsolatos bűnmegelőzési programok célzottságát. Ennek megfelelően a megelőzési programoknak a korai életkorokban el kell kezdődniük, még azelőtt, mielőtt a drogfogyasztás vagy a bűnelkövetési magatartás jellemzően megkezdődik, hogy a fiatalok ne váljon rezisztenssé a beavatkozási eszközökkel szemben. Hosszabb távon az elemi iskolai beavatkozási formák tűnnek a legígéretesebbnek ebből a szempontból.

A bűnelkövetés jellemzően az enyhébb súlyú cselekményektől tart a súlyosabbak felé, ezért szükséges ismerni azokat a jellegzetességeket, amelyeket a longitudinális kutatások tárnak fel az egyes életkori csoportokkal kapcsolatban. Az átfogó beavatkozási programokat nem hónapokra, hanem évekre kell tervezni.

5.9. Jyväskylä Longitudinal Study of Personality and Social Development (JYLS)

(Lea Pulkkinen)

A Jyväskylä Longitudinal Study of Personality and Social Development program 1968-ban kezdődött, és a kutatók immár 30 éve követik ugyanazt a vizsgálati mintát. A kutatás 369 véletlenszerűen kiválasztott gyermekek felméréssel kezdődött, akik Jyväskylä városában az általános iskola második osztályát végezték. Az első felmérés után a vizsgálati személyeket 14, 20, 27, 33, 36 és 42 éves korokban keresték meg ismét. A következő felmérést 2009-re tervezik, idén lesznek ugyanis 50 évesek a mintában szereplő személyek.

Amikor a vizsgált személyek még iskolások voltak, akkor a magatartásukkal kapcsolatos adatgyűjtés elsősorban a tanárok értékelésén és az osztálytársak véleményén alapult. A felnőttkor elérése után az adatgyűjtés interjú technikákkal és kérdőíves megkérdezéssel egészült ki. 42 éves korukban a vizsgálati személyek általános egészségügyi vizsgálaton estek át. A kutatás kiterjedt a szociális és az érzelmi jellemzőkre, a személyiség vizsgálatára, a képzettségi karrier értékelésére. Felmérték a gyermekkori és a saját családot, az egészségtudatos magatartást és értékelték a személy egészségi állapotát, és a társadalmi integráltság jellemzőit.

A mintában szereplő vizsgálati személyek a hosszú utánkövetési idő ellenére is részt vesznek a vizsgálatban, és az egyes felmérési körökben 80%-os a válaszadási arány. A minta kezdetektől kezdve reprezentatív maradt, és jól mutatja az életkori csoport családi kapcsolatainak, képzettségének, foglalkozási státuszának és esetleges munkanélküliségének jellemzőit.

A Jyväskylä-i kutatást 1986-tól kezdődően a Finn Akadémia finanszírozza, és egyike a három olyan longitudinális kutatásnak, amely része a finn „Emberi Fejlődés és Rizikófaktorai Országos Programnak”.

5.10. Edinburgh Study of Youth Transitions and Crime

(Lesley McAra, David J. Smith, Susan McVie, Jackie Palmer)

Az Edinburg kutatási program a fiatalok bűnelkövető és rizikóvállaló viselkedésének okságát vizsgálta. A kutatási program keretében 4.317 olyan fiatalot követtek nyomon, akik Edinburg-ban 1998 őszén kezdték meg középiskolai tanulmányaikat. A kutatók kevésbé érdeklődtek a bűnelkövető viselkedés gyermekkori gyökerei iránt, inkább annak feltárására és magyarázatára törekedtek, hogy a fiatalok milyen ösvényeken haladnak, amikor belépnek, és amikor kilépnek a bűnelkövető magatartásból, és miért tart egyes személyek kriminális karrierje hosszabb ideig, mint másoké. Ennek megfelelően a vizsgálat a korai kamaszkorban lévő vizsgálati személyek felméréssel kezdődött, és a tervek szerint 30 éves korukig követik a vizsgálati személyeket.

A kutatás nem szisztematikusan kiválasztott minta felmérést jelentette, hanem a városban született egy teljes évi életkori kohorsz tagjaitól kérték azt, hogy vegyenek részt a felmérésben. Még pontosabban az iskoláktól kérték ezt, olyannyira sikerrel, hogy a lehetséges 49 iskolából 40-en részt is vettek a felmérésben.

	Az általános szabályok szerint működő iskola	Független iskola	Speciális iskola	Összesen
A felmérésben résztvenni felkért iskolák száma	23	14	12	49
A résztvenni felkért iskolákba beiratkozott első osztályos diákok száma	3803	948	95	4846
A vizsgálatba résztvevő iskolák száma	23	8	9	40
A résztvevő iskolákba beiratkozott diákok száma	3803	594	71	4468
Azoknak a diákoknak a száma, akiknek szülei nem egyeztek bele a felmérésben való részvételbe	122	20	9	151
Az első osztályos diákok száma, akik az életkori kohorszba beletartoztak	3681	574	62	4317
Az vizsgált minta az első osztályos diákok %-ában	96,8%	60,5%	65,3%	89,1%

A kutatás végül 4.317 diákra terjedt ki, akik az első osztályba beiratkozott diákok 89,1%-át képezték. A későbbi években a településre érkező diákok mindegyikének megajánlották a felmérésbe történő bekapcsolódást. Döntés született arról is, hogy az elköltözőket nem követik tovább nyomon, kivéve azokat, akik az önkormányzat által fenntartott speciális iskolába kerültek Edinburg városán kívül. A negyedik felmérési körben döntöttek arról, hogy nem változtatnak már a mintán, és az akkor felmért 4.389 személyt utánkövetését végzik el a további években.

A mintába bekerült minden gyermek szüleivel felvették a kapcsolatot. A szülők tájékoztató levelet kaptak, amelyben elmagyarázták a felmérés jelentőségét, és azt, hogy milyen adatokat kérdeznek. A levélben arról is tájékoztatták a szülőket, hogy lehetőségük van arra, hogy megtiltsák a gyereküknek, hogy részt vegyen a felmérésben. A tájékoztató levél tartalmazta azt is, hogy a vizsgálati személyekről a szociális szolgálatoknál, illetve az iskolákban tárolt adatokat is összegyűjtik. Az első felmérési körben 151 diák szülei jelezték, hogy nem vesznek részt a felmérésben. Emellett a résztvevő diákok bármikor dönthettek úgy, hogy kilépnek a vizsgálatból. A felmérés negyedik körében kérték meg a résztvevőket arra, hogy adjanak felhatalmazást a Fiatalokkorúakkal Foglalkozó Egység által kezelt adatok begyűjtésére.

A vizsgálati személyek mindegyike teljes körű és komplett garanciát kapott a titoktartásra. Ez a titoktartás kiterjedt minden olyan információra, amelyet a felmérésben összegyűjtöttek, beleértve a kérdőívek tartalmát, és a szociális szolgálatok által tárolt információkat. A 6. felmérési körig egyetlen olyan kivétel volt, amivel kapcsolatban a kutatók nem ígértek titoktartást, mégpedig akkor, ha fizikai vagy szexuális abúzus jut a tudomásukra, amelyet az iskolának jelentettek. Minden adatot biztos helyen tároltak és azokat az információkat, amelyek alapján azonosítani lehet a vizsgálati személyeket, csak a projekt-team tagjai ismerték.

A kutatás azokat a tényezőket vizsgálta, amelyek ösztönzik a fiatalok bevonódását a bűnelkövetésbe, illetve azokat, amelyet ettől távol tartják őket. A vizsgálat szerette volna feltárni a fiúk és a lányok bűnelkövetési bevonódása között tapasztalható egyre kisebb különbség okait is.

a.) Interjú adatfelvétel a vizsgált fiatalok körében

1998-2003 között a vizsgált személyektől kérdőív kitöltését kérték. A kérdőív alapvető kérdéseket tartalmazott és minden évben lekérdezték. A későbbi évek során új vizsgálandó szempontok és területek merültek fel, tehát minden évben volt néhány új kérdés. Megkérdezték a szabadidő-eltöltési szokásokat, a családi struktúrát és kapcsolatrendszert, az egészséget, a szomszédsági jellegzetességeket, az elkövetési magatartással kapcsolatos tapasztalatokat, a baráti kapcsolatokat, és a sértetté válás jellegzetességeit. Feltárták a büntető igazságszolgáltatási hatóságokkal kapcsolatba kerülés formáját, valamint a bűnözéssel kapcsolatos attitűdöket, és a jövőre vonatkozó terveket.

Az első és a hatodik kérdés tartalma alatt a megkérdezettek iskolába jártak, ezért a megkérdezés egyszerűbb volt. A további években képzett kérdezőbiztosokkal tervezik felvenni a kérdőíveket, illetve megteremtik az online válaszolás lehetőségét.

A felmérés sorszáma	A mintanagyság	A válaszadás %-a
1	4300	96,2
2	4299	95,6
3	4296	95,2
4	4144	92,6
5	3856	89,1
6	3531	80,5

A vizsgálat során a mennyiségi szempontok mellett a minőségi szempontokat is figyelembe vették, és a kohorsz egyes tagjaival ún félig strukturált interjúkat is készítettek.

2000-ben 40 olyan vizsgálati személlyel készült interjú (24 fiúval és 16 lánnyal), akiknél a lehetséges bűnelkövetés veszélyét azonosították a kutatók. Ezekben az interjúkban az aktivitásra, a bűnelkövető magatartásba való bevonódásra, a sértetté válási tapasztalatokra, az alkohol- és drogfogyasztásra, a magatartáskontroll eszközeire, a bűnelkövetéssel kapcsolatos attitűdökre és a tervekre voltak kíváncsiak a kutatók.

2004-ben 15 olyan vizsgálati személlyel vettek fel részletes interjút, akik 15 éves korukban a bűnelkövetővé válás szempontjából nagy veszélyességű csoportba tartoztak. Az interjúk a jelenlegi, a múltbeli és a jövőbeli, és ezen belül is elsősorban a bűnelkövető magatartást, és ezek motívumait vizsgálta. A kérdések kiterjedtek a bűnelkövetéssel kapcsolatos véleményekre, a fiatalkorúak hatékony bűnmegelőzési eszközeivel kapcsolatos vélekedésre, és a jövőbeli terveikre.

b.) Interjú adatfelvétel a vizsgált fiatalok tanárai és szülői/gondozói körében

A vizsgálati személyek mellett a kutatás folyamatosan mérte a vizsgálati személyekkel kapcsolatban lévők megközelítéseit is. A vizsgált gyermekek tanárainak megkérdezésére első

ízben a második lekérdezésnél került sor. A felmérés Robert Goodman „Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ)” rövidített változatának lekérdezésével történt. Ez az eszköz jól jelzi a problémákat és a megfelelő viselkedés jellegzetességeit 4-16 éves korú fiataloknál. A lerövidített forma 10 állítást tartalmazott, amelynek segítségével a tanárok értékelték a vizsgálatba bevont fiatalok viselkedését és érzelmi állapotát. A tanárok válaszadási aránya a 4.180 vizsgálati személyt alapul véve 95,5%-os volt.

Sor került a vizsgált gyermekek szüleinek megkérdezésére is. A felmérésnek ez a része a National Centre for Social Research-csel együttműködésben történt. A megkérdezés félórás interjú felvételét jelentette, és kiterjedt a családi struktúra és a családi kapcsolatok feltérképezésére, az otthoni konfliktusokra, a szülői fegyelmezési módszerekre, a szülő és az iskola közötti kapcsolatok felmérésére. Megkérdezték a szülőket arról, hogy mit tudnak a gyermek szabadidő-eltöltési szokásairól és bűnelkövető magatartásáról. A negyedik felmérési körben lefolytatott vizsgálatban a vizsgált személyek szülőinek és gondozóinak 74,3%-a vett részt.

c.) A vizsgálati személyekkel kapcsolatos intézményi adatgyűjtés

c.1. Szociális Szolgálatok

Edinburg Önkormányzatának Szociális Szolgálat az az intézményrendszer, amely a gyermekek és családjaiknak nyújtott szolgáltatásokért és támogatásokért felelős. A Szociális szolgálatokhoz számos ok miatt érkezhetsz jelzés, részben a gyermekkel, részben a családdal kapcsolatosan. A beavatkozás is sokféle lehet, az egyetlen érdeklődéstől az intenzív gondozásig sokféle formát ölthet, és a beavatkozás lehet önkéntességre építő, vagy kötelező. A szociális szolgálatokkal kapcsolatos adatokat a vizsgálatba került személyekkel kapcsolatosan azok születésétől, a 2005. évig gyűjtötték össze, nagyjából ekkor lettek 18 évesek a kohorsz tagjai.

A felméréskori életév (kor)	Az adatbázisban talált adatok száma	A vizsgált kohorsz %-ában
1 (születésől 12 éves korig)	405	8,8%
2 (13 éves)	293	4,2%
3 (14 éves)	357	7,8%
4 (15 éves)	422	9,2%
5 (16 éves)	feldolgozás alatt	feldolgozás alatt
6 (17 éves)	feldolgozás alatt	feldolgozás alatt
7 (18 éves kor fölött)	feldolgozás alatt	feldolgozás alatt

Az adatok feldolgozására szolgáló kérdőív az alábbi kérdésköröket tartalmazta:

- beérkezett jelzési előzmények
- a családnak nyújtott támogatások
- az esetleírás
- a gyermek szerepel a gyermekvédelmi nyilvántartásban
- bizonyított-e a bűnelkövetés
- más hatóságokkal történt kapcsolatba kerülés
- a gyermekkel kapcsolatos kérdések
- a családdal kapcsolatos kérdések
- az ügy állása az adatgyűjtés pillanatában.

c.2. A Gyermekmeghallgatási Rendszer

The Scottish Children's Reporter Administration (SCRA) felelős a skót gyermekmeghallgatási rendszer működtetéséért. Bárki élhet jelzéssel a meghallgatási rendszerrel, bár a jellemzően

az iskolától és a rendőrségtől érkeznek a jelzések. A meghallgatás kérésének leggyakoribb oka a bűnelkövetés, a csavargás, a gondozó hiánya, vagy a szülői gondozás elmulasztása. A felmérés során, a vizsgálati személyekkel kapcsolatosan minden évben ellenőrizték a gyermekmeghallgatási rendszer adatbázisát.

A felméréskori életév (kor)	Az adatbázisban talált adatok száma	A vizsgált kohorsz %-ában
1 (születésől 12 éves korig)	387	8,4%
2 (13 éves)	247	5,4%
3 (14 éves)	311	6,8%
4 (15 éves)	472	10,3%
5 (16 éves)	386	8,4%
6 (17 éves)	113	2,5%
7 (18 éves kor fölött)	22	0,5%
Valamelyik felmérési körben	19%	

Az adatlekérdezés a következő témaköröket tartalmazta:

- Jelzési előzmények
- A jelzés oka és jellege
- A meghallgatás előzményei
- A meghallgatási döntés
- A gyermek bűnelkövetésének bizonyítéka
- A gyermekkel kapcsolatos tényezők
- A családdal kapcsolatos tényezők
- Az iskolával kapcsolatos tényezők
- Az ügy állása az adatfelvétel pillanatában.

c.3. Rendőrség

A felmérés során 2001-2002-ben gyűjtöttek adatokat a rendőrségi adatbázisból. Az adatgyűjtés kiterjedt a vizsgálati személyekkel kapcsolatos figyelmeztetésekre, a figyelmeztetés alapjául szolgáló jogsértés természetére, és egyéb kapcsolódó információkra, például, hogy éltek-e jelzéssel a gyermekmeghallgatási rendszer felé. 2006-ben a hivatalos kriminálstatisztikai adatok ellenőrzése történt meg, és a vizsgálati személyek adatainak ellenőrzése az ismertté vált bűnelkövető, és az elítélt személyek regiszterében.

c.4. Iskolai hiányzás és iskolai előmenetel

Az iskolai adatok összegyűjtése előtt levelet küldtek a vizsgálatban résztvevő fiatalok szüleinek. Az adatgyűjtés a vizsgálati személyek általános iskolai életével kapcsolatosan alapvetően két kérdéskörre korlátozódott: részesült-e a gyermek ingyenes iskolai étkeztetésben, és járt-e iskolába, hiányzott-e. Az Edinburg Oktatási Ügyosztály segítségével az általános és a speciális tanrendű iskolákban összegyűjtötték a fenti információkat. A független iskolákkal kapcsolatosan az iskolákat kerették meg, de mindössze négytől kaptak visszajelzést. A Skót Képesítési Hatóság segítségével megvizsgálták a mintában szereplő személyek iskolai teljesítményét és képzettségét.

c.5. A vizsgálati személyek szomszédsági környezetének vizsgálata

A longitudinális vizsgálat egyik legfontosabb szempontja annak vizsgálata volt, hogy milyen kapcsolatban vannak egymással az egyéni szintű (például személyiség, családi helyzet) és a szomszédsági szintű tényezők (mint a fizikai környezet vagy a helyi közösség kontrollja), és hogyan működnek közre a bűnelkövetésben. A területi tényezők vizsgálatához a kutatás a GIS (a számítógépes alapú területelemzési rendszert) eszközét alkalmazta.

A kutatók térképen ábrázolták az ismertté vált bűncselekményeket, és az 1991. és a 2001. évi census adatait. Térképre vitték a helyi munkanélküliség, területhasználat és a lakások jellegével kapcsolatos adatokat.

A szomszédsággal kapcsolatos információkat a bűnelkövetési minták vonatkozásában alapvetően három fő módon használták:

- » a kohorsz minden egyes tagja kapott egy geo-kódot. A bűnelkövetésről velük kapcsolatosan rendelkezésre álló információkat a térképen bejelölték, és jól láthatóvá tették. Ezáltal összehasonlíthatóvá váltak más olyan geo-kódolt információkkal, mint a helyi munkanélküliség területi megoszlása.
- » A GIS-t arra is használták, hogy meghatározzák Edinburg 91 szomszédságát, amelyek kialakítása a 6 választási jellegzetesség alapján történt. Ezzel lehetővé vált a társadalmi feszültségek és az ismertté vált bűncselekmények elkövetési helyeinek összehasonlítása.
- » A 2001-ben lebonyolított Edinburg Közösségi Felmérés magában foglalta a felnőtt népesség reprezentatív mintájának lekérdezését, és felmérte, hogy a szomszédság jellemzői, a helyi közösség állapota milyen viszonyban van a bűnözéssel és a kriminalitással.

A longitudinális felmérés folytatódik. A kohorsz tagjai jelenleg 21-22 évesek, vizsgálják tehát a fiatalkorúak rendszeréből a felnőtt korúak igazságszolgáltatási rendszerébe történő átkerülést, a fiatalkorúak munkavállalási lehetőségeinek változását és a bűnelkövetés összefüggéseit. Felmérik a fizikai és a mentális egészségi állapotot és a családi kapcsolatokat.

5.11. The Project on Human Development in Chicago Neighbourhoods (PHDCN)

(Earls, F.J., S.W. Raudenbush, A.J. Reiss Jr., és R.J. Sampson)

A Chicago-i projekt az amerikai városi élet vizsgálatára irányuló társadalomtudományi kutatások egyik átfogó példája volt. A felmérés 1995-ös kezdetétől kezdve számos adatot gyűjtött a bűnelkövető magatartás kialakulásának okságáról, a felnőttkori bűnözésről, a drogfogyasztásról és az erőszakos viselkedésről. A projekt 8 évet ölelt fel, és kombinálta a szomszédság vizsgálatát – szociális, gazdasági, szervezeti, politikai és társadalmi struktúra – egy koordinált longitudinális vizsgálatssorozattal.

A felmérés az alábbi vizsgálati egységekre tagozódott:

1) **Városi közösségi felmérés:** 1994-95-ben Chicago 343 szomszédsági körzetében minden helyi lakost (8.782 fő) megkérdeztek. Az adatgyűjtés a 18 évesnél idősebb népességre terjedt ki. Az interjúk lekérdezésnél azonosították a helyi fejlődés kulcstényezőit, a helyi közösség szervezeti és politikai struktúráját, informális kapcsolatait, és a jó és rossz oldalait annak, hogy a megkérdezett Chicago-ban él. Felmérték a sértetté válás jellemzőit, valamint a megkérdezettek attitűdjeit a bűnözéssel és a rendőrség működésével kapcsolatosan.

A demográfiai adatok tartalmazták a megkérdezettek korát, nemét, képzettségét, lakáskörülményeit, etnikai hovatartozásukat és munkavállalási helyzetüket.

A projekt az alábbi kérdésekre kereste a választ:

- » Mi az oka annak, hogy egy szomszédságban magas a bűnözési ráta, az erőszak szintje és a szenvedélyszerek fogyasztása, míg egy hasonló közösség ettől nem messze viszonylagosan kiegyensúlyozottan működik?
- » Mely tényezők segítik az egyént abban, hogy sikeres, produktív életet éljen, még akkor is, ha különösen veszélyeztetett szomszédságban él?

» Miért van az, hogy az egyik fiatal életútján csak rövid szakasz a bűnelkövetés, míg mások a kriminális pályán haladnak?

2) **Szisztematikus Szociális Megfigyelés:** A projekt Chicago 847 választási körzetéből 343 szomszédsági klasztert alakított ki, amely 7 csoportba foglalta a választási körzeteket az etnikai összetétel alapján és 3 szintre osztotta be azokat a társadalmi-gazdasági státuszuk alapján.

Chicago 343 területi körzetéből nyolcvan klaszterben folyt felmérés. 1995. június-október között felkészített megfigyelők járták a környéket és a 80 körzetben minden blokkot megfigyeltek. Videofelvételeket készítettek és két megfigyelő külön-külön jegyezte fel a megfigyeléseit a blokk jellegzetességeiről. Összesen 23.816 blokk jellegzetességeit vették videóra. A megfigyelés sztenderdizált szempontok alapján történt, és a körzetek fizikai, szociális és gazdasági jellegzetességeit tárta fel. A megfigyelők 90 blokkjellemző alapján azonosították a helyi blokkok jellegzetességeit.

A kutatás a fejlődési utak feltárását célozta, függetlenül attól, hogy ezek pozitív vagy negatív módon érintik az emberi viselkedést. A projekt különösen a fiatalkori bűnözés, a felnőttkori bűnelkövetés, a szenvedélyszerekkel élés és az erőszak fizikai feltételrendszerét kereste.

A kutatás során adatokat gyűjtöttek a területhasználat, a lakásállomány, az üzleti és ipari épületekről, az italmérő helyekről, a sportlétesítményekről és a szabadidős épületekről, az utak állapotáról, a biztonsági személyzet létszámáról, a gyermekek és kamaszok utcai számáról, a szemetesség, a szeméttárolók állapotáról, az épületek fizikai kondíciójáról. Az eldobott cigarettacsikkekről az utcán, a kiürült, eldobott italos üvegekről, a graffitiról, az átfestett graffitiról, az elhagyott autókról, a kondomról az utcán, a használt tükrokről a mellékutcákon, a politikai tartalmú graffitiról.

Információkat gyűjtöttek a lézengő vagy csoportosuló felnőttekről, a közterületi alkoholfogyasztásról, a bandák jelenlétének jeleiről, a részeg emberekről, az emberek közötti veszekedésről és vitáról, az utcai prostitúcióról, és a drogárusító személyekről.

3) **Szomszédsági Szakértői Felmérés,** amely 2.820 helyi vezetőt kérdezett a 80 kiválasztott területi egységben.

4) **A longitudinális kohorsz-vizsgálat:**

A longitudinális felmérés fejlődési szempontból 7 életkori kohorszba (0,3,6,9,12,15 és 18 éves) tartozó 6228, random módon kiválasztott 0-18 éves gyermeket és gondozóikat mérte fel és követte 7 éven keresztül. Az első felmérési kör 1995-97-ben zajlott. A felmérés első körében a válaszadási arány az alábbiak szerint alakult:

Kohorsz	Válaszási arány (%)	Elemzés
Nulla éves kohorsz	76,2	1.269
3 éves kohorsz	76,6	1.003
6 éves kohorsz	75,0	980
9 éves kohorsz	75,9	828
12 éves kohorsz	74,3	820
15 éves kohorsz	71,6	696
18 éves kohorsz	70,3	632

A longitudinális felmérés része volt az Infant Assessment Unit (IAU), amely azt vizsgálta, hogy a szülés előtti és utáni feltételek hogyan befolyásolják a csecsemők kognitív működését az élet első évében. A minta 412, 5-7 hónapos csecsemőre terjedt ki.

A kutatás során összegyűjtött adatokat többféle szempontból, azóta is elemzik. 2006-ban publikálták azokat az eredményeket, amelyek a korai iskolai alapú beavatkozás és a fiatalkori bűnözés megelőzésének összefüggéseit vizsgálták a longitudinális minta alapján.³¹ A felmérés a gyermek- a család-, a kortársak, és az iskolai szintű előrejelzési tüneteket dolgozta ki a fiatalkori bűnelkövetéssel kapcsolatban. A kutatás eredményei szerint az iskolai alapú korai beavatkozás szoros kapcsolatban van a bűnelkövetés előfordulásával, gyakoriságával és súlyosságával a vizsgált személy 18 éves koráig.

5.12. The Cambridge Study in Delinquent Development

(David Farrington)

A Cambridge Study in Delinquent Development 411 férfit követett, akik Dél-London munkásosztályi körzetében születtek 1953-54-ben és a felmérés idején 8-9 évesek voltak.

A felmérés a bűnelkövetésre vonatkozó számos hipotézis vizsgálatát célozta. A kutatók adatokat gyűjtöttek a vizsgálati személyek gazdasági-társadalmi körülményeiről, iskoláztatásáról, baráti kapcsolatairól, a szülő-gyermek kapcsolatról, az iskolán kívüli elfoglaltságaikról, az iskolai előmenetelükről és a bűnelkövetésükről. A kutatás során pszichológiai tesztek alkalmaztak a bűnözés és az aktuális bűnelkövetés okainak feltárására.

A vizsgálat kiterjedt a kortársak megkérdezésére, a családnagyság értékelésére, a gyermeknevelési szokásokra, a munkavállalási karrierre, a szabadidő-eltöltési szokásokra, a csavargásra, a népszerűségre, a testi felépítésre, az erőszakos késztetésekre, a szexuális aktivitásra, valamint az önbevallás alapján az elkövetett bűncselekményekre.

A mintába tartozó személyek által elkövetett bűncselekményeket regisztrálták a vizsgálati személyek 10. és 50. életéve között. A minta 41%-a hagyományos bűncselekmény miatt lett elítélve, de a kutatók nem sorolták ide a közlekedési cselekményeket. Az átlagos kriminális karrier 19-28 éves kor között tartott és jellemzően 5 elítélés történt az említett időtartam alatt. A férfiak kicsiny csoportja (7%) – a krónikus elkövetők – követték el több mint felét a minta tagjai által elkövetett és hivatalosan regisztrált bűncselekményeknek. Minden krónikus elkövetőt legalább tízszer ítélték el. Az elítélés jellemzően 14 és 35 év között következett be. Azok a bűnelkövetők, akiknél a koraikban került sor az első elítélésre jellemzően igen hosszú elkövetői karrierrel rendelkeznek és nagyon sokszor ítélték el őket.

A Cambridge Study jól mutatta, hogy a különböző elkövetői típusokat (krónikus, kilépő, késői kezdő) már a gyermekkorban előre lehet jelezni. A veszélyértékelési eszközök kidolgozhatók a kutatási eredmények alapján. Különösen fontos a karrier tartamának bejósolása, hogy ne kerüljön sor szabadságvesztés büntetés alkalmazására akkor, amikor a személy már egyébként is felhagyóban van a bűnelkövetéssel. A kutatási eredmények igazolták, hogy a korai kezdet az egyik legfontosabb előrejelzője a karrier hosszának.

A kutatás jelezte, hogy a bűncselekmények majdnem felét elsőbűntényes személyek követték el. Azaz, ugyan igazolhatóak azok a célzott programok, amelyek a visszaeső bűnelkövetők visszatartását célozzák, hasonlóan szükséges olyan megelőzési programok kidolgozása, amelyek az egész közösséget érintik. Mivel a legkitartóbb bűnelkövetők igen korán kezdik a karrierjüket, az egyik fontos cél megakadályozni a korai kezdetet. A kognitív-magatartási

³¹ Mann, E. A. - Reynolds, A. J.: Early intervention and juvenile delinquency prevention: evidence from the Chicago Longitudinal Study. Social Work Research, 01-SEP-06, National Association of Social Workers, 2006

szkillek beépülését segítő képzések, az iskola-előkészítés, és a családlátogatási programok igen hatékonyak. Mivel a bűnelkövetők az életük számos vonatkozásában deviáns viselkedést tanúsítanak, a korai beavatkozás életük számos területét érinteni fogja, és kedvezően befolyásolja a lakáshelyzetüket, a kapcsolati problémáikat, a munkavállalási lehetőségeiket, az alkohol- és a drogfogyasztási szokásaikat, és az erőszakos magatartásukat.

Mindez a büntető igazságszolgáltatás területén hatalmas költségek megtakarításával jár.³²

A longitudinális felmérés dokumentálta

- a folyamatosságot és a megszakításokat a bűnelkövetői és antiszociális magatartásban a gyermekkortól a felnőtt korig,
- az elkövetés kezdetét, tartamát és a kilépést az apánál, az anyánál, a fiúknál és a leánygyermeknél,
- az életesemények hatását az életútra,
- az elkövetést és az antiszociális magatartást előre jelző rizikó és védő tényezőket,
- A bűnelkövető és egyéb antiszociális magatartások közötti kapcsolódásokat a különböző életkorokban, és
- A bűnelkövetés és a családi háttér generációk közötti áthagyományozódását.

5.13. The Montreal Two-Samples Longitudinal Study

(*Marc LeBlanc*)

1974-ben a Montreal Two-Samples Study felmérést kezdett a Montrealban született 12-16 éves fiúk reprezentatív mintáján. Ugyanebben az időpontban 470 fiúból álló második mintát is kiválasztottak, amelyet a bűnelkövetés szempontjából problémás viselkedésű fiúkból alakítottak ki.

Az utánkövetés során a vizsgálati személyekkel ötször készült interjú, utoljára 40 éves korukban. Az információgyűjtésbe beletartozott a hivatalos kriminálstatisztikai adatok gyűjtése is a vizsgálati személyekről. A felmérés részét képezte az egyéb adatok (pl. házasságkötés, halálozás, vezetői jogosítványszerzés) összegyűjtése, és az önbevallásra épülő felmérés (bűnelkövetés, drogfogyasztás, erőszak, stb.) lebonyolítása. Kérdőíves felméréssel vizsgálták a társadalmi beilleszkedés mértékét (család, iskola, munka, szabadidő-eltöltés), valamint a személyiség feltérképezését Jesness & Eysenck személyiségméréssel végezték el.

5.14. Dunedin Multidisciplinary Health and Development Study

(*Moffitt, T E - Caspi, A - Rutter, M - Silva, P A*)

A Dunedin program széles körben mérte a vizsgált személyek fizikai és a pszichoszociális egészségének azon területeit, amelyek segíthetik a szenvedélyszerekkel, a biztonságos vezetéssel és a biciklizési szokásokkal kapcsolatos egészségügyi beavatkozások hatékonyságát. A longitudinális felmérés 1972. április 1-je és 1973. március 31-e között Dunedinben (Új Zéland) született teljes születési kohorszt vizsgált. A vizsgálat az antiszociális viselkedés vizsgálata mellett, felmérte azok okait és következményeit. A neurofejlődés és az antiszociális magatartás alakulásának összefüggésével teljesen új szempontot hozott a longitudinális vizsgálatok körébe.

³² David P. Farrington, Jeremy W. Coid, Louise M. Harnett, Darrick Jolliffe, Nadine Soteriou, Richard E. Turner and Donald J. West: Criminal careers up to age 50 and life success up to age 48: new findings from the Cambridge Study in Delinquent Development, Home Office Report, November 2006, pp. 94.

Terrie E. Moffitt a bűnelkövetőket - bűnelkövető magatartásuk és életpályájuk alapján - két csoportra osztja: (1) az élethosszig tartó, és (2) a fiatalkorra korlátozódó elkövetői karriert befutó személyekre.³³ Az élethosszig tartó karrierben igen korán megkezdődik a jogellenes magatartás tanúsítása, és az élet teljes tartamát jellemzi. Az elkövetett cselekmények súlya és formái, valamint a cselekményekre adott társadalmi reakció azonban változik. A fiatalkorra korlátozódó karrier esetén a jogsértő viselkedés a pubertás korai éveiben igen gyorsan alakul ki, gyorsan tetőzik, és a 18. életév után gyorsan csökken. Moffitt szerint a két csoport tagjait fiatalkorban nagyon nehéz megkülönböztetni egymástól az általuk elkövetett bűncselekmények típusa és gyakorisága alapján. Ugyanakkor jelentősen különböznek a pubertást megelőző, illetve az azt követő bűnözési szokásokban, és a személyiségi jellemzők, a kognitív stílus, vagy a családi háttér is igen különböző jellegzetességeket mutat a két csoportban.³⁴

Moffitt kutatása jól jelezte a bűnelkövetés heterogenitását mind megjelenésében, mind lefolyásában. A legkeményebb csoport, akik krónikus bűnelkövetővé váltak, már kora gyermekkorukban problémákat jeleztek, és a problémák folytatódtak a felnőtt korukig. Az „élethosszig tartó” karriert befutó elkövetők jellege és neuropszichológiai állapotuk predispozíciói késztetik őket arra, hogy egész életükben benn ragadjanak a bűnelkövetésben. Moffitt többféle longitudinális vizsgálatban is részt vett. Az 1996-os vizsgálat célja annak feltárása volt, hogy a sporttevékenységek valóban segítik-e a bűnelkövető magatartástól való visszatartást.³⁵ A longitudinális kohorszvizsgálat tagjait 15 és 18 éves korukban is meginterjúválták, és a bűnelkövető magatartás mellett a fizikai sporttevékenységről is megkérdezték őket. A vizsgálat a 15 évesek megkérdezése alapján arra az érdekes eredményre vezetett, hogy azok a lányok, akik gyakran, vagy magas szinten sportoltak, és azok a fiúk, akik magas szinten sportoltak, határozottan nagyobb valószínűséggel váltal bűnelkövetővé 18 éves korukra, mint azok, akiknek sporttevékenysége alacsonyabb szintű volt. A kutatás nem talált összefüggést a sporttevékenység és az agresszív magatartás között. Összességében a kutatás nem támasztotta alá a sporttal kapcsolatos visszatartási hipotézist, és azt mutatta, hogy azok, akik magas szinten űzik a sporttevékenységet, de azt nem csapatjátékot űznek, határozottan nagyobb valószínűséggel vonódnak be a bűnelkövető magatartásba.

Az 1990-es évekre a legjobb visszaesés kutatások túlléptek azon a kérdéson, hogy hány bűnelkövető fog visszaesni egy meghatározott időn belül, és inkább azt a kérdést vizsgálták, hogy egyáltalán hányan esnek vissza, és milyen hamar. A statisztikai tudomány fejlődése következtében ezek a technikákat rutinosan alkalmazták már a visszaesés „ütemezésére” is. A visszaesés kutatások eredményeinek alkalmazása a gyakorlati munka részévé vált, például a visszaesési ráta alapján meg tudták már becsülni az elkövetkezendő évek börtönnépességét.

5.15. Holland elítélti kohorsz életpálya vizsgálata

(Arjan Blokland, Daniel Nagin és Paul Nieuwbeerta)

Az utánkövetéses kutatás a holland bűnelkövetők szabadulás utáni életpályáját követte nyomon. A vizsgált elkövetők 12-72 éves személyek voltak. A kutatás célja annak megállapítása volt, hogy bizonyítható-e, hogy

- a bűnelkövetést előrejelző tényezők változnak az idő előrehaladtával,
- a visszaeső bűnelkövetők valóban kicsiny csoportot képeznek,

³³ Moffitt, T. (1993). Adolescent-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review*, 100, 674-701

³⁴ David J. Smith: Életút és bűnözés. *The Oxford Handbook of Criminology*, Chapter 20. (p. 702-745)

³⁵ Begg, DJ - Langley, V.J. – Moffitt, T. – Marshall, S.W. (1966): Sport and delinquency: an examination of the deterrence hypothesis in a longitudinal study; *British Journal of Sports Medicine* 1996/30, p. 335-341.

- a visszaeső bűnelkövetők aránytalanul nagy számban követnek el erőszakos bűncselekményt, és
- a különböző elkövetői csoportok közötti különbségeket nem csak a bűncselekmények különbsége jellemzi.

Négy pályáivet azonosított a kutatás: (1) a szórványosan elkövetőkét, (2) az alacsony gyakoriságú visszaesőkét, (3) a közepes gyakoriságú visszaesőkét, és (4) a magas gyakoriságú visszaesőkét. A vizsgálat eredményei szerint a magas gyakoriságú visszaesők csoportjában még 50 éves kor felett is magas a visszaesési ráta. Az ebbe a csoportba tartozó személyek nem erőszakos, hanem jellemzően vagyon elleni bűncselekményeket követnek el.³⁶

5.16.A kriminális viselkedés változásának vizsgálata 30 éves korig

(Hakan Stattin és David Magnusson)

Stattin és Magnusson 1965-ben, Svédország egyik felföldi településén kezdte követni a kötelező iskolai oktatás keretében tanuló fiúk mintáját. A minta a harmadik osztályos (10 éves korú) gyerekek teljes életkori kohorszát felölelte. Az induló mintába 517 fiú került be. Ebben a felmérésben a fiúk személyes megkérdezésén kívül intelligenciamérésre (verbális, területi, logikai gondolkodás), és a család szociális-gazdasági státuszának feltérképezésére is sor került.

A következő felmérésre 1971-ben kerül sor, amikor a minta tagjai 9. osztályosokká váltak. Ekkor a kötelező oktatás rendszerében az adott földrajzi területen már 709 fiú volt, a minta tehát a beköltöző fiúk bevonása miatt szélesedett.

További felmérési kör lebonyolítására került sor, amikor a minta tagjai 13. évesek lettek. Ekkor a már a rendőrségi adatbázisban is ellenőrizték, hogy a vizsgálati személyek követtek-e el bűncselekményt.

A bűnelkövetéssel kapcsolatos információk, tehát a vizsgálati személyek 13 éves korától kezdődően a kutatók rendelkezésére álltak. A hivatalos bűnelkövetői statisztika adatai alapján a 709 személy kriminális karrierjét három életszakaszban vizsgálták meg a kutatók: gyermekkorban (14 éves korig), kamaszkorban (15-20 éves kor között), és fiatal felnőtt korban (21-30 éves kor között).³⁷

A kutatást az indokolta, hogy bár a korábbi kutatások eredményei egyértelműen jelezték, hogy a bűnelkövetők igen kicsiny csoportot képeznek egy életkori kohorszalon belül, az ismertté vált bűncselekmények jelentős hányadát ők követik el. Ugyanakkor igen keveset lehetett tudni arról, hogy a bűnelkövetők életpályáján vannak-e folyamatosságok és megszakítások, és e szakaszokat mi jellemzi. A mintába azok a személyek kerültek be, akik 13 éves koruk előtt követtek el ismertté vált bűncselekményt.

A mintába került személyek életpályáját két szempontból elemezték: (1) mindhárom életszakaszban legalább egyszer előfordult-e a kriminális aktivitás, és (2) az egyéni jellemzők alapján (pl. értelmi képességek, a családi háttér jellegzetességei, stb.).

A kutatás eredményei szerint egyértelmű és pozitív kapcsolat van a három életszakasz bűnelkövetési jellegzetességei között. A mintába került 709 személy közül 81-en követtek el valamelyik életszakaszban hivatalosan is regisztrált bűncselekményt. Azok a személyek, akik 15 éves koruk előtt követtek el bűncselekményt, nagy valószínűséggel a kamaszkorukban is

³⁶ Blokland, A.A.– Nagin, D. – Nieuwebeerta, P. (2005): Life span offending trajectories of a Dutch conviction cohort. *Criminology*, Vol. 43, Issue 4, p. 919.

³⁷ H. Stattin – D. Magnusson: Stability and Change in Criminal Behaviour up to age 30. *The British Journal of Criminology*, Vol. 31. No.4. Autumn 1991; 327-346.p.

kapcsolatba kerültek az igazságszolgáltatással. Érdekes azonban, hogy a 177 kamaszkorú elkövető között 122-en „újdondászok” voltak, azaz gyermekkorban még nem indult ellenül eljárás.

Az egyes életkori szakaszokban elkövetett jellemző bűncselekményeket négy csoportba osztották: a.) szenvedélyszerekkel kapcsolatos (drog, alkohol); b.) erőszakos (személy elleni erőszakos, dolog elleni rongálás); c.) vagyon elleni bűncselekmények és (d.) a közlekedési cselekmények.

A kutatás eredményei egybehangzón erősítik más longitudinális kutatások következtetéseit a krónikus elkövetők kicsiny létszámát, de magas bűnelkövetési aktivitását illetően. A minta krónikus bűnismétlőinek kicsiny csoportja (5,4%) a gyermekkorban elkövetett cselekmények 59%-áért, a kamaszkorban elkövetett bűncselekmények 63%-áért és a fiatal felnőtt korban elkövetett bűncselekmények 62%-áért felelős. Ezekre a személyekre nem jellemző a bűnelkövetési specializáció, sokkal inkább az, hogy válogatás nélkül mindenfajta bűncselekményt elkövetnek.

I.6. A karrierbűnözéssel kapcsolatos kriminálpolitika

A bűnismétlés különböző formái mindig kiemelt figyelmet kaptak a kriminálpolitika részéről.³⁸ A büntetőpolitika számára ugyanis elengedhetetlen annak ismerete, hogy hány személy esik vissza, ez milyen gyakorisággal történik, mikor lépnek ki a bűnözői karrierből, illetve mi jellemzi a visszaeső bűnelkövető magatartást.

Az 1980-as évekig a büntetőpolitika eszköztárában – az újabb bűncselekménytől visszatartás érdekében – a bűnelkövető egyéni átnevelése és rehabilitációja dominált. Az 1970-es évektől kezdődően tapasztalhatjuk a személyi veszélyesség értelmezésének leszűkülését, és – igazodva a közvéleményben tapasztalható bűnözési félelemhez – szinte kizárólagosan a visszaeső erőszakos és szexuális cselekményt elkövetőkre korlátozódását.³⁹ E bűnelkövetői körrel kapcsolatos információk – elsősorban az Egyesült Államokban - mára „közérdekű” információvá váltak.⁴⁰

A visszaesőkkel kapcsolatos intézkedéseket az országok jelentős részében a közbiztonság javításának céljával fogalmazták meg, de a többszörös bűnismétlőkkel szembeni fellépés nem tekinthető egységesnek, sem az egyes országok jogi szabályozását, sem a kérdés tudományos megítélését illetően.⁴¹ Az európai országokban a veszélyes visszaesők kezelésére leggyakrabban a monista megoldás valósul meg, azaz szabadságelvonó biztonsági intézkedés

³⁸ Lásd a kérdésről részletesen: Pratt, J. (2000): *Dangerousness and Modern Society*. In: Brown, M. – Pratt, J. (eds), *Dangerous Offenders: Punishment and Social Order*. London, Routledge, pp. 35-48.; A hazai szakirodalomban: Gönczöl, K. (1980): *A visszaeső bűnelkövetők tipológiája*. KJK, Budapest; Kerezsi, K. (2006): *Az alternatív szankciók dilemmája napjaink kriminálpolitikájában*. Complex Kiadó, Budapest.

³⁹ Pratt, J. (1995): *Dangerousness, Risk, and Technologies of Power*. *Australian and New Zealand Journal of Criminology* 28:3-31. p.13.

⁴⁰ Az USA-ban sok tagállamban előírás, hogy (1) a szexuális bűncselekményt elkövető személyeket regisztrálják a lakóhelyük szerinti rendőrségen, (2) a rendőrség tájékoztatja a szomszédságot arról, hogy egy szexuális bűncselekményt elkövetett személy él a környezetükben, és (3) közintézmények internetes oldalainon közzéteszik a szexuális bűncselekményt elkövetett személyek listáját. Holley, G. – Ensley, D.: *Recidivism*. In: Holley, G. – Ensley, D.: *Recidivism*. In: *Encyclopedia of crime and punishment*. Volumes I-IV. (ed. David Levinson) Sage Publications, London. p. 1352-1357.

⁴¹ Nagy Ferenc (2000): *Gondolatok a veszélyes visszaesőkkel szembeni biztonsági őrizetről és az életfogytig tartó szabadságvesztésről*. In: *Tanulmányok Vigh József 70. születésnapjára*. (szerk: Tauber, I.) ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest.

alkalmazása nélkül a szabadságvesztés-büntetés tartama meghosszabbodik, szigorodik. Azokban az ugyancsak európai országokban, ahol a dualista megoldás érvényesül, ott ezen szabadságelvonással járó biztonsági intézkedés alkalmazásának gyakorlati jelentőségvesztése figyelhető meg.⁴²

Az USA-ban (és bizonyos mértékben az Egyesült Királyságban is) a visszaesők kezelésénél a kontroll-eszközök alkalmazása került előtérbe. E változás előzményei közé tartoznak azok a korábbiakban említett kutatási eredmények is, amelyek szerint a bűncselekmények felét, és a súlyos bűncselekmények ¾-ét a többszörös visszaesők igen kis létszámú csoportja valósítja meg. Az USA számos tagállama a visszaesőkkel szemben a semlegesítés, vagy a szelektív semlegesítés elvét érvényesíti. Az elv két formában valósul meg a gyakorlatban: (1) a visszaesőknél a szabadságvesztés időtartamát növelik meg, vagy (2) kötelező minimum-büntetés kiszabását írja elő a törvény. Ebbe a körbe tartoznak a tagállamok többségében létező, az ún. „3. rovás” törvények,⁴³ amely a harmadik (sok tagállamban a második) büntetett elkövetése esetén az életfogytig tartó szabadságvesztés kötelező alkalmazását írják elő. Ennek hatására szabadságvesztés-büntetés alkalmazási gyakorisága jelentősen megnövekedett és a kiszabott szabadságvesztések tartama meghosszabbodott.⁴⁴ Amint Zimring és Hawkins rámutattak, ha a semlegesítés a valóban olyan mértékben képes a bűnözés csökkentésére, mint azt a támogatói állítják, akkor a 70-es évek óta az USA-ban a bűnözési rátának már a nulla alá, a negatív számtartományba kellett volna csökkennie. Mivel a „negatív bűnözési ráta” nyilvánvalóan értelmetlen, valószínűleg a semlegesítés modelljében van a hiba.⁴⁵

Napjainkban a csúcstechnológiák fejlesztésének kiváló terepül is szolgál a bűnözéskontroll.⁴⁶ A bűnelkövetők ellenőrzésére egyre gyakrabban veszik igénybe az új technikai eszközöket. Az Egyesült Királyságban pedofil cselekményt, vagy erőszakos közöszlést elkövetett személynek, vagy a többszörös visszaeső betörőnek műholdas közvetítéssel működő nyomkövető eszköz viselését írhatják elő, amely a nap 24 órájában kontroll alatt tartja.⁴⁷

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy mind az alkalmi, mind a többszörös visszaeső bűnelkövetői típusnak jelentősége van a kriminálpolitika szempontjából. Az előbbi személyi körnél fontos a külső tényezők elemzése, a bűnöző karrier gyors befejeződésének elősegítésére, vagy különféle szakpolitikai beavatkozások megtervezésére. A visszaesőkkel kapcsolatos eszközrendszer megválasztásánál viszont figyelembe kell venni, hogy empirikus kutatási eredmények nem támasztják alá azokat a büntetőpolitikákat, amelyek a „keményen a

⁴² Nagy Ferenc (2000): Gondolatok a veszélyes visszaesőkkel szembeni biztonsági őrizetről és az életfogytig tartó szabadságvesztésről. In: Tanulmányok Vigh József 70. születésnapjára. (szerk: Tauber, I.) ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest.

⁴³ „Three strikes and you are out”. A kifejezés pontosabb fordítása a „hiba”, ugyanis az amerikai baseball szabálya szerint, ha az adogatójátékos („pitcher”) az ellenfél ütőjátékosa (batter) mellett úgy tudja elütni a labdát, hogy az közvetlenül az ütőjátékos mellett, ún. strike-zónában halad el, és az ütőjátékos nem képes beleérni, akkor hibapontot kap. Ezt a hibapontot nevezik a baseballban strike-nak, és három ilyen hibapont után az illető kiesik a játékból. A rovás azonban a magyar nyelvben nagyon érzéketlenül kifejezi ezt az emberi magatartással kapcsolatos hibát, erre utal a „sok van a rovásán” kifejezés is. Az amerikai és angol büntetőpolitikával kapcsolatos új fejleményeket lásd részletesen: Kerezsi, K. (2006): Az alternatív szankciók dilemmája napjaink kriminálpolitikájában. Complex Kiadó, Budapest.

⁴⁴ Smith, P. - Goggin, C. - Gendreau, P. (2002): The effects of prison sentences and intermediate sanctions on recidivism: General effects and individual differences. (User Report 2002-01). Ottawa: Solicitor General Canada

⁴⁵ Zimring, F. - Hawkins, G. (1991): The scale of imprisonment. Chicago: University of Chicago. Idézi: Todd, R.C: Backfire: When Incarceration Increases Crime.

<http://www.doc.state.ok.us/DOCS/OCJRC/Ocjrc96/Ocjrc7.htm>

⁴⁶ Lásd részletesen: Kerezsi, K. (2006): Az alternatív szankciók dilemmája napjaink kriminálpolitikájában. I. fejezet. Complex Kiadó, Budapest.

⁴⁷ Goodchild, S.: 'Spy In The Sky' Tracks: Persistent Offenders. The Independent – UK, 8-29-2004 Independent Digital (UK) Ltd. <http://rense.com/general56/persist.htm>

bűnözéssel szemben” elv alapján akarják csökkenteni a visszaesést. A szabadságvesztés büntetés szükséges, de önmagában ezzel a szankcióval kevésbé befolyásolható a bűnöző életpálya alakulása és a visszaesés gyakoriságának alakulása. A kriminálpolitika számára elsődleges fontosságú lenne viszont azoknak a tényezőknek a konkrét ismerete, amelyek a kriminális karrier korábbi befejeződésére, a kilépésre vannak hatással. A visszaesőkkel szemben hatékony eszközök megtalálásához szükséges, hogy legyenek olyan vizsgálataink, amelyek bizonyos kohorszok felmérésével, utánkövetési periódus alatti vizsgálatával, a sikertelenség elemeinek meghatározásával, és a visszaesést befolyásoló tényezők ismeretével kapcsolatosan erősítik ismereteinket. Csak ezek az információk segíthetnek megválaszolni a politika, a tudomány és a gyakorlat kérdését: Mi csökkentheti a visszaesést, milyen elkövetőkkel kapcsolatosan és milyen feltételek mellett?

A bűnelkövetői életpálya megközelítés három általános opciót kínál fel a bűnözéskontroll számára: (1) a bűnmegelőzést, (2) az életpálya átalakítását, és (3) a semlegesítést.

A megelőzés, beleértve az általános visszatartást is, azoknak a személyeknek a számát kívánja csökkenteni, akik elindulnak a bűnelkövetői életpályán. Az életpálya befolyásolása beleértve az egyéni visszatartást és a rehabilitációt, azokra a személyekre koncentrál, akikről már tudjuk, hogy bűnelkövetővé váltak, de a bűnelkövetési gyakoriságot, illetve az elkövetett cselekmény súlyosságát kívánnánk mérsékelni. Ezek a stratégiák alkalmaznak olyan eszközöket is, amelyek a már megindult bűnelkövető karrier abbahagyását ösztönzik, mint például a képzési programok vagy a drogkezelés. A semlegesítés stratégiája a bűnözés szintjének csökkentését a bűnelkövetők bűnözési karrier tartama alatti elkülönítésével éri el. Blumstein számításai szerint az általános semlegesítés stratégiája igen költséges megoldás, mert a bűnözés 10%-os csökkentéséhez a börtönnépesség megduplázása szükséges.⁴⁸

Az 1980-as években lefolytatott kutatások nem találtak olyan speciális technikát, amellyel hatékonyan lehet közvetlenül befolyásolni a bűnözői életpályát. A fiatalkorú elkövetők körében egyes közösségi programok azt eredményezték, hogy az abban résztvevő fiatalok visszaesési gyakorisága nem volt magasabb, mint a szabadságvesztésre ítélt elkövetőknek. Néhány mostanában befejeződött program, amely a magatartásváltoztatást célozza, olyan eredményeik vannak, amelyek arra utalnak, hogy kis mintán és rövidtávon (pl. 1 év) az utánkövetés tartama alatt kedvező eredményeik vannak, ezeket kell megvizsgálni nagyobb mintán és hosszabb tartamra vonatkozóan. A bűnözői karrier indirekt befolyásolási eszközei között szerepelhet a szenvedélybetegség kezelése, amely csökkenti a súlyos bűnelkövetés gyakoriságát a kemény drogot használó elkövetők körében. A munkavállalási lehetőségek szélesítése és erősítése, vagy a börtönből szabadultak visszailleszkedésének segítésének nincs dokumentálható eredményessége a bűnözői karrier alakulására az USA-ban, bár az UK-ban ezek a programok eredményesebbnek tűnnek.

A legdrágább beavatkozási formák, amelyek a bűnöző karrier befolyásolására rendszerbe állnak, a semlegesítés, a bűnöző karrierrel kapcsolatos információkat az erősebb bűnözéskontroll szolgálatába állító eszközök, különösen a súlyos bűncselekmények elkövetésére képtelenné tevő szabadságvesztés alkalmazási gyakoriságát célzó eszközök.

Az 1970-es években a szabadságvesztéssel kapcsolatos politikák szerint azt mondták, hogy a szabadságvesztés alkalmazási gyakoriságának emelése 10-20% közötti értékkel csökkenteni fogja a bűnözést. Rablás és betörésnél a semlegesítés elve azt várták, hogy 23-35%-kal csökkenteni fogja az ilyen cselekmények számát 1970-ban, bár 1982-ben, amikor az amerikai börtönnépesség száma majdnem megkétszereződött, a semlegesítő hatás a fenti bűncselekmények körében 35-45%-ra emelkedett. A szabadságvesztés alkalmazási

⁴⁸ Blumstein, Alfred, Jacqueline Cohen, Jeffrey A. Roth, and Christy A. Visher, eds. 1986. *Criminal Careers and "Career Criminals."* 2 vols., National Research Council. Washington, D.C.: National Academy Press.

gyakoróságának általános növelése további 10-20%-kal csökkennie kellett volna, és a börtönépesség létszámának újra meg kellett volna duplázódnia.

Mivel a bűnözéskontroll növekménye a szabadságvesztésből eredő növekménye igen csekély, csak a börtönépesség jelentős arányú emelése szükséges hozzá, amely nagy terheket ró a büntetés-végrehajtás intézményére és a költségvetési forrásokra, a célok akként fogalmazódtak meg, hogy olyan szelektív semlegesítési politikát kell kidolgozni, amely a leginkább aktív bűnelkövetőket vonja ki a forgalomból. Az ilyen politikák ugyanazt, vagy még jobb hatást kell elérniük a bűnözés csökkentése területén kisebb mértékű börtönépesség növekedés mellett. A szelektív semlegesítési politikák két formája fogalmazódott meg:

1. az elkövető-orientált politikák, amelyek a szabadságvesztés időtartamát növelik meg azoknak az igen aktív bűnelkövetőknek, akiket többször vontak felelősségre ugyanolyan bűncselekmény elkövetése miatt, és
2. a cselekmény-orientált politikák, amelyek kötelező minimum-büntetés kiszabását rendelik minden olyan elkövetőre, akik olyan bűncselekményt követnek el, amelyeket a karrier-bűnözők el szoktak követni.

A javasolt szelektív semlegesítési politikák bűnözéscsökkentő hatása a bebörtönzés révén szerény, 10%-ot sem éri el. A börtönépességben tapasztalt 100%-os növekedéssel összehasonlítva, azt kellene elérnie, hogy a bűnözés általánosan is csökkenjen, m-g a szelektíve semlegesítésnek csak 10-20%-kal kellett volna megnövelnie a börtönépességet. Az elérhető semlegesítési hatás így kisebb lesz, ha a forgalomból kivont elkövető helyére folyamatos új bűnelkövetők rekrutálódnak. A helyettesítés mértékének alakulása függ a bűncselekmény természetétől, például biztosan magasabb a drogárúsításban, mint a személy elleni erőszakos bűncselekményeknél, de nincs olyan számítás, amely a helyettesítési arányt mérni tudná.

Továbbá, habár a szelektív semlegesítés politikája nagyon attraktív érvelés a bűnözés csökkentése és a börtönépesség számának növelése között, számos etikai és szervezeti problémát is felvetnek:

- » elkerülhetetlen hibák adódnak, bármilyen olyan osztályozási szempont érvényesítésével a büntető igazságszolgáltatásban, amely alacsony veszélyességű, és magas veszélyességű elkövetők között különböztet.
- » A megfelelő arány a büntető igazságszolgáltatásban a tetтарыыos büntetés és a közbiztonság között (a további bűncselekmények elkerülése)
- » az a mérték, amelyet a szelektív semlegesítésből nyer a bűnözéskontroll elmossa a tetтарыыosságot az elkövető-orientált politikák és a kötelező minimum-büntetések cselekmény-orientált megközelítése között.
- » néhány kiválasztási szabály megfogalmazásának lehetősége aránytalanul sújthatja a kisebbségi csoportokhoz tartozó bűnelkövetőket.

Számos olyan kísérlet van, amelyben a bűnözői karrier várható alakulása szerint osztályozzák az elkövetőket. Az ilyen rendszerek két elemből állnak: statisztikai adatok alapján kidolgozott mérce, amely az elkövetők olyan jellegzetességeivel kapcsolatos, amelyek a bűnözői életpálya lefolyásával kapcsolatosak, és egy olyan szabály, amely az előrejelzési mérce alapján magas, illetve alacsony veszélyességi kategóriába csoportosítja az elkövetőket. Az ilyen osztályozási szempontoknál számos tényező jöhet számításba:

- » az a mérték, ameddig a jelenlegi gyakorlat már eddig is azokra az elkövetőkre összpontosított, akiknek a bűnöző karrierje várhatóan a legsúlyosabb lesz,
- » olyan etikai korlátok, amelyek az előrejelzések megfelelőségével kapcsolatosak a döntéshozatalban, és az előrejelzési változók választásának kérdése
- » módszertani kérdések az osztályozási szempontok és az előrejelzési változók kialakításával kapcsolatosan

» a nyilvántartási következményei a bűnöző karrieres személyeknek a döntéshozatalban.

Mivel az elkövetők magatartását nem lehet tökéletesen előrejelezni, két típusú klasszifikációs hiba fordulhat elő: (1) a téves pozitív besorolás: amikor magas rizikójú csoportba sorolnak egy olyan személyt, aki valójában alacsony rizikójú, és (2) a téves negatív besorolás: amikor alacsony rizikójú csoportba sorolnak egy magas veszélyességű elkövetőt.

Bármilyen előrejelési skálán a téves pozitív besorolás csökkenthető azzal, hogy növeljük annak a számnak az értékét, amellyel kevesebb számú elkövetőt sorolunk a nagy veszélyességű kategóriába, annak az árán, hogy így növekszik a téves negatív besorolású elkövetők száma. Minden klasszifikációnál figyelembe kell venni mindkét jellegű hibaforrást, hogy a végső rendszert kialakítsa.

Mivel a büntető igazságszolgáltatás folyamata döntések sorát jelenti, és azt eredményezi, hogy egyes elkövetők szabadlábra kerülnek, másokat szabadságelvonással sújtják, a klasszifikációs szabályok érvényesülését gyakran lerontja az elfogultság, amikor az egyik szakaszra kialakított szabályokat – például a feltételes szabadságra bocsátási szabályokat – egy másik szakaszra is alkalmazzák, mint például az ítélethozatalnál, vagy a vádemelésnél. Az is tény, hogy a bűnelkövetők vegyes jellegzetességei bármely szakaszban különbözhetnek az egyes területek szerint, az osztályozási szabályok kialakítását és validálását el kell végezni egy másik területen történő alkalmazás előtt, még akkor is, ha a büntető igazságszolgáltatás hasonló szakaszára alkalmazzák. Végül, még a szabály alkalmazása után is, a használhatósága változik az idők során, mert megváltozik az elkövetők jellegzetessége, változik az elkövetői populáció összetétele, vagy változás következik be a büntetőeljárásban. Ebből következően a szabályok időszakonkénti áttekintését el kell végezni, hogy, azok alkalmazhatóak maradjanak. A bűnöző karrierrel kapcsolatos ismeretek segíthetik a döntéshozatalt (akár formálisan, akár informálisan), és a releváns információnak igaznak kell lennie, és megfelelő időben kell rendelkezésre állnia a döntéshozó számára. Az ilyen információk többségét a nyilvántartások tartalmazzák, a fiatalokkal és a felnőttkorúakkal foglalkozó büntető igazságszolgáltatási, és a szociális szolgálatok. Bár nincs általánosan elfogadott megegyezés arról, hogy milyen információ befolyásolhatja a büntető igazságszolgáltatásban hozott döntéseket (pl. néhány ember úgy gondolja, hogy csak a felnőttkori jogerős elítéléssel kapcsolatos információk használhatók, tehát sem az előzetes letartóztatás, sem a fiatalkorban alkalmazott szankciókkal kapcsolatos információk), világos, hogy az előzetes letartóztatásokkal kapcsolatos információk teljessége értékes segítséget nyújthat a bűnözési karrier jellegzetességeinek megállapításához.

I.7. Longitudinális-kísérleti kutatások: hatékony eszköz a szakpolitikai intézkedések hatékonyságának a mérésére

7.1. A kísérleti módszer előnyei és hátrányai

Az okozati összefüggések *kísérleti módszerekkel* is vizsgálhatóak. Kísérleti módszerrel azt értjük, amikor egy meghatározott tényező (független változó) milyen formában és hogyan hat egy másikra (függő változó). A kísérleti kutatásokat általában alkalmasabbnak tartják konkrét okozati összefüggések kimutatására, mert egy kísérleti kutatásban az okok manipulálhatóak, előidézhetőek, és a figyelem egy meghatározott ok folyamatra koncentrál. Ebből következik, hogy a kísérleti kutatás – szemben a longitudinális vizsgálatokkal - a kutatások kezdetekor nem „vak” azokra az okozati összefüggésekre nézve, amelyek a kutatás majdani eredményeiben szerepelnek: a kísérlet egy okozati összefüggésre vonatkozó feltevés, hipotézis igazolására vagy cáfolatára hivatott.

Mindezzel együtt a kísérletnek is megvannak a maga módszertani problémái és csapdái: 1.) a kísérlet során észlelt változást más, a vizsgálatba be nem vont tényező következménye; 2.) a változás a kísérlet kezdete előtt megindult ok folyamatba illeszkedik; 3.) a változást maga a kísérlet, vagyis a természetes ok folyamatokba való beavatkozás hozza létre.⁴⁹

A kriminológiában független változó általában valamely beavatkozás vagy intézkedés (pl. valamilyen bűnmegelőzési célú képzés, tevékenység, stb., vagy az elkövető rehabilitálását célzó intézkedés) a függő változó pedig bűnelkövetéshez kapcsolódik (annak gyakorisága, a bűncselekmény típusa, súlya, stb.).

A kriminológia kutatásokban tehát a kísérleti módszert elsősorban nem oksági összefüggésekre vonatkozó hipotézisek tesztelésére, hanem inkább különféle szakpolitikai intézkedések hatásának a mérésére alkalmazzák. Az ilyen kutatások során két csoportot hoznak létre: az egyik csoport részesül valamilyen intézkedésben vagy részt vesz valamilyen programban, míg a kontrollcsoport nem. Ezek a kísérletek randomizált kísérletek, vagyis a véletlen dönti el, hogy kik kerülnek az egyik, kik a másik csoportba.

A szakpolitikai intézkedések hatékonyságát mérni hivatott randomizált kísérleti kutatásoknak is számos módszertani problémával kell szembenézniük: 1, a véletlenszerűen képzett csoportok között a kísérlettől független, de annak eredményét befolyásolni képes különbségek vannak; 2, a kísérleti és a kontrollcsoport közötti eltérő lemorzsolódás is komoly módszertani problémákat jelenthet a kiértékelés során.⁵⁰

A kísérleti kutatások felvetnek továbbá etikai kérdéseket is. Milyen alapon tagadjunk meg egy bűnmegelőzést vagy épp a visszaesést célzó programokban való részvételt olyanoktól, akik abban részt kívánnak venni, de a véletlen folytán a kontrollcsoportba kerültek?

7.2. A longitudinális és a kísérleti módszerek kombinációja

Tulajdonképpen minden kísérleti kutatás longitudinális vizsgálat is egyben, hiszen időben többszöri adatgyűjtést feltételez: először a kísérlet megindításának pillanatában, majd később, függő változóban esetlegesen beállt változások mérésakor. A kísérlet megindítása és a változások mérése (szemben a longitudinális vizsgálatokkal) között eltelt időszak általában rövid.

A longitudinális és kísérleti módszerek kombinációja melletti legfőbb érv – gazdaságossági megfontolások mellett -, hogy képes csökkenteni a kísérleti vizsgálatok sajátosságaiból eredő módszertani problémákat, és fordítva, így jól kiegészítik egymást. Ez főleg a panelvizsgálatok és kísérleti kutatások kombinációjára igaz. Így az egyes kísérleti beavatkozások hatásai jobban vizsgálhatóak, ha longitudinális vizsgálatokból információkkal rendelkezünk a kísérlet alatt, de korábban is érvényesülő trendekről, és változásokról (ezeknek a kiszűrése, mint említettük, a kísérleti kutatások egyik legjelentősebb módszertani problémája). A kísérlet alanyairól ily módon rendelkezésre álló információk segítenek biztosítani, hogy a kísérleti és kontrollcsoport összetétele megfelelő legyen; lehetővé teszi, hogy következtetéseket vonjunk le személyi körülmények és az adott intézkedés vagy beavatkozás sikeressége között. A kísérleti vizsgálatoknak a longitudinális kutatásba ágyazása a kísérleti beavatkozás hosszú távú hatásainak mérését is lehetővé teszi (bár a beavatkozástól időben távolabbra kerülve csökken a kimutatott összefüggések megbízhatósága).

⁴⁹ Shadish, W. R., Cook, T. D., & Campbell, D. T.: Experimental and quasi-experimental designs for generalized causal influence. Houghton-Mifflin, Boston, 2002. p. 74.

⁵⁰ Farrington, D. P. & Jolliffe, D. (2002). A feasibility study into using a randomized controlled trial to evaluate treatment pilots at HMP Whitemoor. London Home Office (Online Report 14/02) www.homeoffice.gov.uk

A kombináció legfőbb potenciális problémája, hogy a kísérlet –mivel a „természetes” folyamatokba való tudatos beavatkozást jelent – konfliktusba kerülhet a longitudinális vizsgálat semleges megfigyelő jellegével.

7.3. Főbb longitudinális-kísérleti kutatások

A longitudinális és kísérleti kutatások kombinációjára – a kevés ilyen kutatás egyértelmű eredményességétől függetlenül – kevés példa van. Ugyanakkor a longitudinális vizsgálatokkal kapcsolatos újabb irodalomban egyetértés mutatkozik abban, hogy e kombináció az, amelyek az irányába a longitudinális vizsgálatok a kutatási eredmények mélyebb megértése érdekében továbbfejlesztendő.

A longitudinális és kísérleti kutatások összekapcsolásához az egyik legfontosabb impulzust a szakpolitikai döntéshozók azon igénye szolgáltatta, hogy egyes intézkedések, programok tényleges hatásait és ezáltal hatékonyságát mérni lehessen.

Az eddig lezajlott *kísérleti-longitudinális vizsgálatok* közül a legfontosabbakat az alábbi táblázat tartalmazza:

Table 1. Key longitudinal-experimental studies in criminology (*E* experimental, *C* control, *SRD* self-reported delinquency, *SES* socio-economic status).

<i>Author, Name, Location</i>	<i>Design</i>	<i>Experimental results</i>	<i>Longitudinal results</i>
McCord, Cambridge–Somerville Youth Study (Boston, MA)	325 matched pairs of boys. One of each pair treated from av. age 10–15. 253 pairs followed up in records, interviews and questionnaires at av. age 47–48. 73% of E and 67% of C contacted	No effect on convictions, but E more likely to have 2+ convictions, alcohol & mental health problems. More treatment = more harm	Most analyses of 253 E boys. Show family factors as predictors of convictions. Criminal career analyses based on all 506 (e.g., juvenile delinquency vs adult crime)
Tremblay, Montreal Longitudinal- Experimental Study (Montreal)	1,161 boys rated on disruptive behavior at age 6. 319 randomly assigned to E or C. Intervention 7–9. 46E and 126C followed up with annual SRD at 10–17.	E lower on SRD from 10–15, and on drunk and drugs. E and C have different trajectories. No difference in juvenile court contacts.	Many analyses based on 1,037 eligible boys, of whom over 900 had SRD. Impulsivity predicts SRD. Many trajectory analyses
Schweinhart, Perry Pre- School Project (Ypsilanti, MI)	123 African American children placed in groups matched on IQ, SES and gender. Chosen arbitrarily as E or C, except for five children. 58E, 65C. Interviewed at 15, 19, 27, 40.	E IQ higher at 4–5 but not at 8–9. At later ages E have fewer arrests, more employment, higher earnings, more homeowners, more graduation.	Few analyses but economic, family and attitude predictors of arrests reported and causal models presented including the intervention (whole sample).
Olds, Nurse–Family Partnership (Elmira, NY)	400 pregnant women randomly assigned to home visits in pregnancy + infancy (116), pregnancy only (100), control (184). Women and children interviewed 15 years later.	Fewer arrests of child and less child abuse by woman if visited in pregnancy + infancy.	Few analyses but found that child maltreatment was related to child problem behavior in C but not E.

Forrás: Farrington (2002)

A máig legjelentősebb vizsgálat *Joan McCord* nevéhez fűződik (Cambridge-Sommerville Study). McCord 325 fiatal fiú életútját vizsgálta. A minta egyik fele speciális bűnmegelőző célú programokban vett részt 10 és 15 éves kora között. A mintába tartozó fiúk életútját aztán 30 éven át, a negyvenes éveikig követték. A kutatás azt a meglepő eredményt hozta, hogy programban részt vevő kísérleti csoportban a bűnelkövetés nagyobb arányú volt, mint a kontroll-csoportban, bizonyítva, hogy a vizsgált speciális program nem alkalmas a bűnelkövetés befolyásolására.

A következő fontos vizsgálat a Tremblay vezette montreali vizsgálat, ahol a tanárok véleménye és „ajánlása” alapján 1161 fiút választottak ki. A minta egyik fele itt is speciális segítséget kapott, képességfejlesztő tréningeken, iskolai foglalkozásokon vett részt. A ma is zajló vizsgálat eredményei azt mutatták, hogy a programok rövidtávon ugyan a bűnelkövetés alakulására nem voltak befolyással, egyéb devianciákra, mint például az alkoholfogyasztás és

a drogfogyasztás azonban igen. A tavaly publikált újabb eredmények viszont már egyértelműen pozitív hosszútávú következményeket mutattak.

Összességében az eddig elvégzett nagyobb lélegzetű vizsgálatok a korai (gyermekkori) bűnmegelőzési programok sikerességét látszanak bizonyítani. Ugyanakkor az is látszik, hogy ezek pozitív hatása tipikusan később, hosszabb távon jelentkezik.

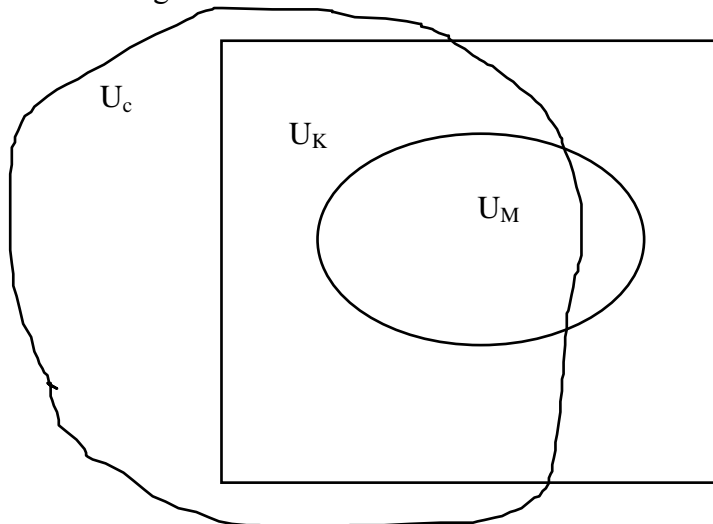
I.8. A longitudinális vizsgálatok főbb módszertani problémái

8.1. A mintavételi keret meghatározása során felmerülő problémák

Egy survey vizsgálat lebonyolítása során legtöbb kutató nagy gondot fordít a minta kiválasztására. A gondosabb tanulmányokban megtalálható a minta nagyságának feltüntetése, a mintavétel módjára, menetére vonatkozó leírás, esetleg közlik a standard hiba nagyságára vonatkozó becsléseket, illetve utólagos számításokat is. Ezen közlések érvényességét, - azt, hogy valóban abból a populációból sikerült kiválasztani a mintát, akiket a vizsgálat meg kívánt célozni, illetve, hogy arról, és csak arról a populációról beszélünk-e egy kutatás eredményei kapcsán, akikre az adataink valójában vonatkoznak, - nagyban meghatározza a vizsgálat keretpopulációjának (Frame population) és a célpopulációjának (Target population) egymáshoz való viszonya. A célpopuláció és a keretpopuláció egymáshoz való viszonyát, a köztük lévő különbségeket szemlélteti az alábbi ábra, ahol U_c a célpopulációt, U_k a keretpopulációt, U_M pedig a mintasokaságot jelöli. A mintavétel előkészítése természetesen annál jobbnak, sikeresebbnek mondható, minél kisebb a célpopuláció keretből kimaradó része, és a keretben minél inkább csak a célpopuláció elemei szerepelnek, tehát ha

$$U_c \cong U_k$$

A következő ábra a célpopuláció, a keretpopuláció és a mintasokaság meghatározásának problémáit összefoglalóan szemlélteti

A keret-meghatározás hiányosságait a következő öt típusba sorolhatjuk.

1. Néhány célpopuláció esetében nem tudunk kapcsolatot teremteni minden egyes elem és a keret között.

$$U_c \cap U_k < U_c$$

Azaz léteznek olyan elemei a célpopulációnak, melyek nem elemei az általunk meghatározott keretpopulációnak. Így vannak a célpopulációnak olyan tagjai, akiket nem tudunk kiválasztani a kutatásban való részvételre. Például ha a teljes népességet akarjuk vizsgálni, nem elég a

lakhelynyilvántartó adatait használjuk a keret meghatározásához, mert ebben az esetben a bejelentett lakhellyel nem rendelkezők nem tartoznak a keretbe. De természetesen ugyanígy más populáció kerül a keretbe, mint ami a célpopulációnk, ha például a kezelőintézetekben megjelentek képezik egy kutatáshoz a keretsokaságot, amikor célunk bizonyos betegségek egymáshoz viszonyított előfordulásának becslése.

Jelölje U_n azt a sokaságot, akikkel nem sikerült kapcsolatot teremteni. Ha az U_n halmaz üres, akkor a keret lefedi a teljes célpopulációt, ennek eldöntése azonban nem mindig könnyű. Néha megbecsülni is igen nehéz, hogy hány eleme lehet U_n -nek.

Fiatalkorúakat vizsgáló kutatások keretében gyakori probléma, hogy a fiatalok csoportját azonosítják az iskolába járók csoportjával. Az iskola kötelezettséget előíró jogszabályok szerint valamennyi 14-18 év közötti fiatalnak meg kellene jelenni valamelyik oktatási intézményben. A gyakorlat azonban azt mutatja, hogy a beiratkozás sokszor csak névleges, és a fiatalok egy része tulajdonképpen nem jár iskolába, ha a kutatást iskolai kérdéssel szeretnék megvalósítani, akkor az iskolából kimaradók és a magántanulók nem lesznek a mintakeret elemei. Tehát kizárólag iskolai megkereséssel a 14-18 éves korosztály egésze nem érhető el.

2. Néhány esetben a keret (U_k) meghatározás bővebb kört takar, mint a célpopuláció (U_c).

$$U_c \cap U_k < U_k$$

Tehát a keretpopulációnak létezik olyan eleme, ami nem eleme a célpopulációnak. Ilyen eset például, ha a 16 éves iskolás korosztályt kívánjuk vizsgálni, és ehhez keretpopulációként a másodéves (10. osztályos) középiskolások sokaságát fűzzük. Ebben az esetben, a keretpopulációban szerepelni fognak olyanok is, akik valamilyen ok - pl. évismétlés - miatt idősebbek, mint az általunk megcélzott populáció. Hasonló esettel állunk szemben, ha valamilyen betegcsoportot, pl. az addikt drogbetegeket kívánunk vizsgálni, és ehhez a drogosztályok, vagy drogambulanciák betegeit rendeljük keretpopulációként. Ebben az esetben a drogbetegek mellett bekerülhetnek a mintánkba: pl. alkoholbetegek, vagy olyanok, akik ugyan drogprobléma miatt kerültek be az osztályra, de nem addikt betegek. E nem célcsoportba tartozók (U) arányát előre megbecsülni, illetve elkülöníteni többnyire igen nehéz. Utólag ugyan sokszor korrigálható a felvett adatok segítségével, azonban ez mintavesztéssel jár. Az emiatti mintakiesés egyrészt a minta nagyságát csökkenti, másrészt bizonyos határ felett a minta minőségét ronthatja, ugyanis sérülhet a minta véletlen jellege, illetve a korrigált minta nem arányos eloszlása esetén a minta reprezentativitása. Amennyiben a keret hibái nem kerülnek felszínre, vagy a felvett adatokból nem válogatható le a célpopuláción kívüli, de a nagyobb keret miatt a mintába bekerült sokaság, akkor a vizsgálat nem érte el célját, ugyanis nem azokról szólnak az adatok, akikre célja szerint - ugyan helyes elvi meghatározások mentén - a vizsgálat irányulni kívánt.

A survey kutatások érvényességének alapfeltételeként tehát arra kell törekednünk, hogy az U_c és U_k halmaz minél több közös elemmel rendelkezzen, és törekedni kell, az un. nem közös elemek arányának csökkentésére, hogy ezáltal valóban a célpopulációról, és csakis arról adjunk információkat. Ehhez egyrészt szükségeltetik a célpopuláció minél pontosabb elméleti meghatározása, és e kritériumok megfelelő megbízhatóságú operacionalizálása, és végül az operacionalizált célokhoz leginkább illeszkedő keret megtalálása.

3. Ha a keret tartalmaz ugyan olyan információkat, ami alapján meghatározzuk a keret méretét, jellemzőit, de a keret felállításához használt információk tévesek, akkor a kapott adatok nem a célpopulációról adnak információt. Ilyen esettel állunk szemben, ha a vizsgálni kívánt jelenség célpopulációja nem megfelelően került operacionalizálásra, illetve a operacionalizált változók bizonyos szisztematikus hibákat hordoznak.

Például ha a vállalkozók körében kívánjuk vizsgálni bizonyos jelenségek előfordulását, és a keret felállításához a kamarákon hozzáférhető adatokat vesszük alapul, abból kiindulva, hogy

a vállalkozóknak kötelező belépniük valamilyen kamarába. Ebben az esetben feltehetően egy téves információ alapján fogjuk meghatározni a keretpopulációnkat, mivel a vállalkozók egy része a kötelező kamarai tagságra vonatkozó előírások ellenére nem lép be semmilyen kamarába. Ebben az esetben feltehetően tehát a ténylegesnél kisebb, azaz lefelé torzított ($U_c \geq U_k$) keretet fogunk meghatározni. A keretpopulációból, illetve mintából kimaradás (U_n) aránya utólagosan sem becsülhető a vizsgálati adatokból. Az eredmények korrigálásához újabb, a téves operacionalizálás arányára irányuló vizsgálatok szükségesek.

4. Előfordul, hogy az U_c halmaz, azaz a célpopuláció egy-egy eleme többszörösen kerül számbavételre a keret (U_k) meghatározásakor. Ilyen hibával állunk szemben például akkor, ha valamilyen nyilvántartott betegcsoportra vonatkozóan akarunk információt gyűjteni, és ehhez az egyes szakrendelőkben bizonyos idő alatt megforduló betegek körét tekintjük a mintaválasztás keretének, tehát ebben a körben tervezzük az adatgyűjtést. Ebben az esetben igen nagy, és a betegek identifikálásához szükséges adatok regisztrálása nélkül megbecsülhetetlen, halmozódást fognak takarni a kapott adatok, mivel a valamilyen betegségben szenvedők a vizsgált időszakban valószínűleg több hasonló profilú intézetben is próbálkoznak a gyógyulás keresésével, azaz egyidejűleg több helyen is regisztrálásra kerülnek. Ha az identifikáláshoz szükséges adatok hiánya, vagy bizalmas jellege miatt a halmozódást nem tudjuk kiszűrni az adatainkból, úgy az nyilvánvalóan torzítja az eredményeket. Amennyiben a halmozódás utólagosan, az adatfelvétel során nyert adatok segítségével kiszűrhető, akkor a halmozódás kiszűrése miatt kiesett elemek arányának függvénye a torzítás mértéke. Ha a kiesők aránya nagy, akkor az a minta véletlen jellegének és reprezentativitásának torzulását eredményezheti.

5. És végül a célpopulációhoz képest torzított lehet a keretpopuláció akkor is, ha a célpopuláció meghatározása, és annak operacionalizálása valamint, a keret elvi meghatározása helyes volt, azonban a keret gyakorlati meghatározásához, és/vagy eléréséhez használt információk nem eléggé részletesek, vagy nem eléggé aktuálisak. Ezzel az esettel találkozunk a kutató, például akkor, ha a keret meghatározásához használt statisztikák összegyűjtése, és a keretpopuláció meghatározása között eltelt idő ténylegesen olyan nagy, hogy a felhasznált adatok már nem felelnek meg a valóságnak. Ugyanígy elavultnak tekinthető a keret akkor is, ha az adatgyűjtés és a keret-meghatározás között eltelt időben nagy társadalmi változások zajlottak és a keret ennek következtében ténylegesen nem képezi le megfelelően a valós célpopulációt. Ennek egy speciális, esete lehet, ha például a keret-meghatározás, és így az ezt követő minta kiválasztás alapját képező nyilvántartás címjegyzéke nem eléggé naprakész, így a téves információk alapján egyébként megfelelően választott mintasokaság nem található meg. Amennyiben ilyen problémák merülnek fel, és a téves keret-meghatározásra a kutatás valamelyik későbbi fázisában derül fény, akkor nagy lehet a mintaveszteség, torzulhat a minta véletlen jellege, arányossága.

8.2. A hibák kiküszöbölése: keretalkotás és karbantartás

A fentiekben vázolt, a keretalkotás során felmerülő hibalehetőségek kiküszöbölése különösen fontos akkor, ha a meghatározott keret nem csak egy vizsgálatban kerül felhasználásra. Előfordul, hogy ugyanaz a keret szolgál a mintaválasztás alapjául több egymást követő vizsgálatban is. Wright és Tsao (Wright, Tsao 1983) részletesen bemutatják a keretalkotás folyamatát. Ennek során 4 lépést különíthetünk el:

1. lépés: Meghatározzuk a keretjellemzőket (keretegységeket, és az azokat leíró paramétereket).

A keretjellemzők kiválasztását, - azt, hogy mennyi és milyen részletességű paraméterrel írjuk le a keretet - alapvetően befolyásolja a rendelkezésre álló idő és költségkeret. Az információk

részletessége meghatározza, hogy milyen pontosan tudjuk behatárolni a keret egy-egy elemét. A keretelemek meghatározásakor számolnunk kell továbbá a keretjellelmezők stabilitási tulajdonságaival is. Túl hosszú keret-meghatározási periódus alatt a keret elavulhat, bizonyos keretjellelmezők érvényüket veszthetik. Ilyen időérzékeny keretek például a tanuló populációt tartalmazó, vagy a családi állapot, mint keretjellelmező mentén meghatározott keretek.

2. Lépés: A keretjellelmezők és a rendelkezésre álló információk egyeztetése. A keretleírás, meghatározás sokszor gyakorlatilag egy adatbázis leírást tartalmaz. Gyakran felbukkanó probléma, hogy a rendelkezésünkre álló, illetve megszerzhető információk, adatbázisok a keret-meghatározás során definiálttól eltérő struktúrájúak. Ilyen esetekben a kutatók hajlamosak a keretet a meglévő adatbázis struktúrájához igazítani. A keret-meghatározásban szereplő, és rendelkezésre álló információk egyeztetése során mindig szem előtt kell tartanunk a kutatás célját, hogy milyen populációra vonatkozóan akarunk információkat adni, és az ennek alapján a leginkább optimális adatbázist kell használnunk a keret tényleges feltöltéséhez. Ellenkező esetben fellépnek a célpopuláció és a keretpopuláció eltéréseinek leírásánál vázolt információ veszteséggel, a megbízhatóság ill. a validitás csökkenésével járó problémák.

3. Lépés: A keretre vonatkozó információk validálása. Az első két lépésnek megfelelően összegyűjtött információk érvényességét ellenőrizni kell, mielőtt véglegesen meghatároznánk a keret paramétereit.

4. Lépés: Keretfenntartás és karbantartás. Ha a keret nem csak egy vizsgálat mintaválasztásához szolgál alapul, hanem több survey-t is kiszolgál, - pl. követéses vizsgálatok, vagy valamilyen jelenség változásának vizsgálatára irányuló, ill. időbeli összehasonlító kutatások - akkor igen fontos a kerettel kapcsolatos változások pontos nyilvántartása. A keretkarbantartás folyamatos információgyűjtést feltételez. Ki kell szűrni a többszörösen számbavett elemeket, törölni kell az elavult („deaths”) elemeket, és fel kell venni az új a kívánt jellemzőket újonnan megszerző („births”) elemeket. A keret-meghatározásokhoz igazodva folyamatosan és rugalmasan kell változtatni a nyilvántartást.

8.3. Mintaválasztással kapcsolatos problémák

Az, hogy a kutatás során megkérdezésre kerülő személyek válaszaiból kapott eredmények milyen mértékben közelítik meg a célpopuláció tényleges jellemzőit, igen sok tényező függvénye. Matematikailag a minta megbízhatóságát azonban – a keretalkotás és az adatgyűjtés során előforduló hibalehetőségektől eltekintve (lásd az ezt megelőző és következő részben) - alapvetően három tényező befolyásolja. A mintavétel módja, a minta elemszáma, és a becsülni kívánt jellemzők mintabeli eloszlása.

A mintasokaság kiválasztásának különböző módszereit alkalmazhatjuk, ahhoz azonban, hogy a megfigyelt adatokból következtetni tudjunk populációban lévő valós arányokra, arra van szükség, hogy a keretpopuláció minden elemének egyenlő esély biztosítsunk a mintába kerülésre. A véletlen kiválasztás a gyakorlatban megvalósítható:

- egyszerű mintavétellel, vagy
- rétegzett illetve
- többlépcsős kiválasztás formájában,
- valamint ezek kombinációiként.

Amennyiben a rétegzési szempontok a valóságnak megfelelők, illetve a mintaválasztás minden lépésében ragaszkodunk a véletlen kiválasztás szabályainak érvényesüléséhez, matematikailag mindegyik eljárás biztosíthatja a keretsokaság minden egyes eleme számára

az azonos bekerülési esélyt, és ez által – a mintanagyság és a várható gyakoriság függvényében - megfelelő alapot jelent a vizsgált népesség jellemzőinek becslésére. Megfelelő keretalkotás, és kiválasztási módok esetében a minta homogenitásának, illetve arányosságának növelése miatt matematikailag, vagy a minta szétterítettségének csökkenése miatt a gyakorlatban a rétegzett, és a több lépcsős mintavételi eljárások jobb eredményre vezethetnek, mint az egyszerű mintavételi eljárások. Ehhez azonban az szükséges, hogy a keretalkotáshoz használt rétegzési szempontok megfelelő érvényességűek legyenek. Amennyiben a keretinformációk érvényessége nem biztosított, úgy a többlépcsős és rétegzett mintavételi eljárásokkal kapott minták rosszabbak, mint az egyszerű véletlen mintavétel esetén.

Megfelelő mintaválasztási mód alkalmazása mellett – amennyiben a minta elemszáma a populáció méretéhez képest elenyésző - a kutatás megbízhatósága a mintanagyság, és a becsülni kívánt jelenségek előfordulási jellemzőinek függvényeként alakul. Ennek megfelelően valamilyen jelenség vizsgálatához szükséges minta nagyságának meghatározását a korábban a kutatási témában végzett vizsgálatokat áttekintésével, és ennek alapján a vizsgált jellemzők populációs várható értékének becslésével kell kezdenünk. A várható gyakoriság, és a kutatás céljának figyelembevételével határozhatjuk meg azt, hogy milyen megbízhatóságú eredményeket szeretnénk kapni, azaz hogy milyen bizonyossággal, és mekkora hibahatárral jellemezhető kutatási eredményeket tartunk kívánatosnak.

Amennyiben vizsgált jelenség előfordulási gyakoriságára vonatkozó téves információk alapján határozunk meg a szükséges mintanagyságot, akkor becslésünk pontosságára vonatkozóan is téves döntést hozhatunk. Ha például azt gondoljuk, hogy a vizsgált jelenség várható előfordulása a vizsgálandó populációban 30%, és ennek alapján 1000 fős mintát terveztünk, akkor várakozásaink szerint 95%-os megbízhatósággal a kapott adatok kevesebb, mint 10% torzítást fognak tartalmazni a tényleges népességbeli arányokhoz viszonyítva. Azonban a kutatás eredményeként ennél jóval kisebb, mondjuk 20%-os gyakoriságot találtunk, akkor a felvett mintanagysághoz tartozó standard hiba aránya megnövekszik, a kapott értékek a tényleges adatokhoz képest 95%-os megbízhatósággal már nem egy 10%-nál kisebb, hanem egy maximum 12.5%-os hibát tartalmaznak. Azaz ebben az esetben a minta nagyságát nem megfelelően határoztuk meg, ha azt szeretnénk volna elérni, hogy a standard hiba mintaértékbeli aránya 10% alatt maradjon.

A vizsgált jellemzők populációs várható értékének körültekintő becslése esetén sem egyszerű feladat a kutatás megbízhatóságára vonatkozó kérdések eldöntése. Egy kutatás során ugyanis általában többféle jelenség előfordulását, a populáció többféle jellemzőjét kívánjuk becsülni, melyek mintabeli eloszlása valószínűleg nem azonos. Éppen ezért, ha nincs lehetőség a minden változó szempontjából megfelelő, matematikailag leginkább optimális mintanagyság elérésére, akkor valamiféle fontossági sorrendet kell teremtenünk a mért változók között.

Mint láthattuk valamilyen meghatározott jellemző vizsgálata szempontjából a minta nagyságának növelésével a mintából tett becslések várható pontossága nő. A becslések pontosságának, az eredmények megbízhatóságának azonban sok más összetevője is van. Mint korábban bemutattuk, ideális nagyságú és megfelelő módon kiválasztott minta is igen torz eredményeket adhat, ha a mintaválasztás előkészítése nem kielégítő alaposságú, ha mintaválasztáshoz meghatározott keret, és a célpopuláció nem hozható fedésbe. Azonban a minta kiválasztása után is számos tényező leselkedik a kutatóra.

8.4. Mintakiesések miatti hibák

Az adatfelvétel során – a kutatást végzők minden igyekezte mellett is - a mintába kerülő személyek nem mindegyike kerül ténylegesen megkérdezésre. Egyrészt, mert a mintába

kerülő személyek nem mindegyikével sikerül felvenni a kapcsolatot, azaz, a megtalálási arány nem 100%-os. Másrészt, mert a megtalált személyek nem mindegyike hajlandó részt venni a kutatásban. Ez különösen speciális populációk vizsgálata esetében fordul elő és okoz gondot az eredmények értékelésekor.

Ha nem kerül sor a teljes minta lekérdezésére, az egyrészt csökkenti a mintanagyságot, ami azt jelenti, hogy önmagában a mintaveszteség hatására a hibahatár valamivel nagyobb lesz a tervezettnél. A mintakiesések miatti torzítások tényleges súlyának értékeléséhez azonban nem elegendő, ha kiszámítjuk a kisebb mintanagyság mellett feltételezhető hibahatárokat. Mérlegelni kell azt is, hogy a ténylegesen megkérdezésre került személyek tekinthetők-e ugyanúgy a keretpopulációból választott véletlen mintának, mint az eredetileg kiválasztott teljes mintasokaság. Ez a legkritkább esetben van így. Ugyanis általában nem feltételezhetjük, hogy a mintából kieső személyek az eredeti mintasokaság véletlenszerűen kiválasztott alapsokaságát képezik. Így azt sem feltételezhetjük, hogy a lekérdezésre került személyek ugyanúgy a keretpopuláció véletlen mintájának tekinthetők, mint az eredetileg kiválasztásra került mintasokaság. Sőt, az esetek többségében szisztematikus összefüggés feltételezhető a mintából való kiesések és bizonyos, a vizsgálat céljából releváns változók tekintetében. Tehát, ha a kutatás során vannak nem elérhető, vagy nem válaszoló személyek, akkor a válaszolók nem tekinthetők a keretsokaságból vett véletlen mintának, csak a populáció azon részéből vett véletlen mintának, akik a kutatás során elérhetőek lennének és válaszolnának, ha a mintába kerülnének. Ha a kutatás során ténylegesen megkérdezett személyektől összegyűjtött információkat a keretsokaság valamennyi tagjára vonatkozóan akarjuk értelmezni, akkor számolnunk kell azzal, hogy a választott megbízhatósági szint mellett a kapott adatok nagyobb hibával közelítik a tényleges értékeket, mint ahogy azt a lekérdezett mintanagysághoz tartozó mintavételi hiba alapján gondolnánk. Illetve a rögzített hibahatár mellett a kapott adatok megbízhatósága valójában kisebb lesz, mint amekkorát a lekérdezett minta nagysága alapján várnánk. A tényleges megbízhatósági szint tehát a minta nagysága, a vizsgált jelenség előfordulási gyakorisága mellett valójában a mintakiesések arányától, és a megkérdezett és kiesett populáció körében kapott előfordulási arányok eltérésétől is függ. Minél nagyobb a mintakiesés aránya, és minél nagyobb a lekérdezett, és a kiesett népesség körében a vizsgált jelenség előfordulása közötti különbség (itt az esetek többségében csak vélelmezett értékekkel kalkulálhatunk), annál inkább torzított lesz a vizsgálati adatokból a keretpopulációra vonatkozó becslés. Az alábbiakban álljon itt néhány példa arra, hogy a mintakiesések miatt milyen mértékben csökkenhet egy kutatás megbízhatósága.

A táblázatban⁵¹ azt mutatjuk be, hogy egy 3000 fős, véletlen minta esetében, 0.9%-os rögzített hibahatár mellett a különböző mintakiesési arányok következtében a megbízhatóság milyen mértékű csökkenésére számíthatunk akkor, ha a vizsgált jelenség előfordulási aránya az elért és a kiesett populációban 0-20%-al eltér.

Az elért és a kiesett populációra jellemző előfordulási gyakoriságok eltérése	Mintakiesési arány			
	0%	10%	20%	30%
0	95	94	92	90
5	95	90	78	61
10	95	80	42	14
15	95	62	12	1
20	95	42	2	0

Mint a fenti táblázatból láthatjuk, a mintába került személyek minél nagyobb arányának lekérdezése legalább olyan fontos, mint a minta megfelelő módszerrel történő kiválasztása.

⁵¹ A táblázat Rudas T.(1998) alapján készült.

Annak, hogy egy kutatás során a mintába került személyeket milyen arányban sikerül a valóságban megkérdezni, azaz hogy a mintakiesések aránya mekkora lesz, igen sok tényező függvénye.

- Alacsony megtalálási arányt idézheti elő, és ezáltal szisztematikus torzítást okozhat, ha a mintaválasztás alapjául szolgáló keretpopuláció meghatározásához használt információk nem voltak aktuálisak (pl. a kérdezett elköltözött, meghalt, már nem jellemzők rá a keret-meghatározás során kritériumként állított tulajdonságok, stb.) Lásd. Részletesebben a keret-meghatározás validálásánál.
- Szintén bizonyos szempontból szisztematikus torzítást okozhat, az, ha nem kellő körültekintéssel választjuk meg a lekérdezés időpontját, és emiatt nem találjuk meg a mintába eső személyek egy részét. Az időzítés hibáinak egy része előre kalkulálható, más része nem. Így például számolhatunk azzal, hogy ha egy vizsgálatot valamilyen iskolai szünet idejére időzítünk, akkor feltehetően az iskoláskorú gyermekkel rendelkező szülőket esetleg nehezebben érjük el. Kevésbé tudunk kalkulálni viszont egy iskola populációra vonatkozó a vizsgálat esetében az adatfelvétel idején dülő járvány hatásával, azonban kellő megfelelő időpont-kiválasztással kiküszöbölhetjük a sí szünet, vagy az osztályozókonferenciákból adódó mintakieséseket, stb.
- A megkeresés módja nagyban befolyásolja a mintakiesés arányát. Legnagyobb megtalálási arány általában a levélben történő megkeresés esetén várható, hiszen itt csak a keret hibáinak hatásával kell számolnunk, azonban a megtalált személyek válaszolási hajlandósága szempontjából ez a kérdezési mód már kevésbé előnyös. A személyes megkeresés során általában kisebb megtalálási arány várható, a megtalált, de nem válaszoló személyek aránya viszont - a kérdezők megfelelő kiválasztása, és felkészítése esetén - a személyes megkérdezés esetén a legkisebb. Bizonyos - nehezen kérdezhető, bizalmas - témák esetében mind a kiesési arány csökkentése, mind a minél érvényesebb válaszok miatt célravezető lehet a különféle kérdezési módok kombinálása. Pl. kikézbésítik a kérdőíveket és a kérdezőbiztos csak, összegyűjti azokat.

A nem válaszolók számának csökkentése érdekében tett különféle intézkedések (a keretvalidálás, a körültekintő időpont kiválasztás, illetve a kérdezőbiztosok megfelelő kiválasztása és felkészítése) mellett sem csökkenthető a mintakiesés nullára. A kiesések pótlására két féle eljárást szoktak alkalmazni. Az egyik gyakran alkalmazott módszer, hogy a minta kiválasztása előtt megbecslik a várható mintakiesések arányát, és az eredeti mintanagysághoz képest ennyivel nagyobb mintát vesznek. Ez az eljárás biztosítja ugyan a kívánatos mintanagyságot, azonban a mintakiesésből származó - a mintanagyság csökkenéstől jóval nagyobb torzítást eredményező - egyéb hibaforrásokat nem oldja meg. A másik elterjedt eljárás a mintakiesések csökkentésére, az ún. pótcímek alkalmazása. Ez az eljárás akkor lehet jobb, mint az előző, ha a pótminta kiválasztásánál a kiesők főbb demográfiai ismérvei szerint rétegzett mintát, ún. illesztett pótmintát választanak. Azonban a kiesések körültekintő pótlása mellett is igen fontos, hogy elsősorban az eredeti minta minél nagyobb arányú megkérdezését próbáljuk meg biztosítani. A kiesések arányát abban az esetben is figyelembe kell venni az adatok értelmezése során, ha pótoltuk azt.

Sokszor segíthet a minta kiesés arányának csökkentésében a többszöri megkeresés módszere is. Ebben az esetben, ha személyes megkereséssel történik az adatgyűjtés, akkor az első kérdezőbiztos által visszahozott címetek, melyeken nem járt sikerrel, egy másik kérdező újra megkapja, és ismételten megkísérli elérni a mintába került vizsgálati személyt. Az ismételt megkeresés hatékonyságát javíthatjuk kísérő levél küldésével. A csak többszöri megkeresés révén elérhető vizsgálati személyek bevonása azért különösen fontos, mert a tapasztalatok szerint sok jellemzőjük eltér a populáció többi tagjától. Az eltérések jelentősége felerősödik

marginális, vagy deviánsnak tartott viselkedések, magatartásformák, jelenségek vizsgálatakor. Danermark és Swenson (1987.) által végzett a kábítószer-fogyasztást vizsgáló kutatás tanulmányai szerint jelentős eltérés mutatkozott az első körben megkérdezettek és a csak a későbbiekben megkérdezett fiatalok fogyasztási gyakorisága között. A megkérdezésre az iskolákban került sor, osztály keretben. A kérdőívek kitöltésekor hiányzó diákokat néhány nappal később újra megkísérelték elérni, és még egy harmadik próbálkozásra is sorkerült, ha addig nem jártak sikerrel. A vizsgálat eredményét mutatja a következő táblázat:

	Megkeresés	
	Első	Ismételt
A minta hány százalékát sikerült elérni	89,6	8,9
A megkérdezettek hány százaléka fogyasztott már marihuánát	4,9	14,9

Az első megkeresés nem túlságosan magas 10,4%-os mintakiesést eredményezett, de amennyiben itt félbeszakadt volna az adatgyűjtés a ténylegesnél jóval kisebb fogyasztást detektáltak volna, hiszen az ismételt megkeresések során elért 8,9%-ot képviselő vizsgálati személyek között a fogyasztók aránya háromszorosa volt a többiekének.

A bűnelkövetéssel, áldozattá válással kapcsolatos vizsgálatok esetében hasonló jelenséggel kell számolnunk. Iskolai megkérdezést, megkeresést feltételezve az éppen hiányzók ismételt adatfelvétel jelentősen javíthatja a megbízhatóságot, mert a viktimizációval foglalkozó vizsgálatok eredményei szerint az iskolából való hiányzás, lógás és a nagyobb szabadidős aktivitás erős összefüggést mutat a kriminalizációs hatásokkal. Az iskolából (nem betegség miatt) sokat hiányzók szignifikánsan gyakrabban követnek el normaszegéseket és válnak bűncselekmények áldozatává, mint a rendszeres iskolalátogató társaik.

8.5. A válaszhiány problémája

Minden survey esetében találkozunk ezzel a problémával. Soha nem lehet elérni a 100%-os válaszolási arányt minden kérdés esetében. Ennek ellenére általában nem kezelik kellő súllyal ezt a problémát a kutatók. Amennyiben a válaszhiány nem extrém magas többnyire nem is foglalkoznak vele, pedig hasonlóan a mintakiesésnél már bemutatott módhoz, már néhány százalékos válaszhiány is jelentősen csökkentheti, esetleg megkérdőjelezheti az adott kérdés, vagy akár az egész kutatás megbízhatóságát.

Először definiálnunk kell a válaszhiány fogalmát.

A teljes válaszhiányt, amikor a megkérdezett valamilyen okból egyetlen kérdésre sem válaszolt - az előző részben tárgyalt - mintakiesés körébe szokták sorolni. Általában ezek a teljesen üres kérdőívek „adatai” be sem kerülnek a kérdőívekről készült adatbázisba. A részlegesen megválaszolt kérdőíveknél már mérlegelés tárgya, hogy bekerüljön-e a feldolgozási folyamatba, vagy tekintjük ezeket is a mintából kiesetteknek. A kérdőív feldolgozásra kerüléséhez szükséges kitöltöttségi arányt általában a kutató határozza meg annak függvényében, hogy a kérdőív többi - általa fontosnak ítélt - kérdésre milyen arányban kapott választ. Szokásos valamilyen kitöltöttségi százalékhoz kötni a kérdőívek további feldolgozását. Ezek a módszerek meglehetősen önkényesek és tudományosan kevésbé igazolhatók. Sokszor ugyanis még a meglehetősen hiányosan kitöltött kérdőíveket is érdemes bevonni a további feldolgozási folyamatba, mert a meglévő adatok illetve válaszok alapján a hiányzó adatok jobban becsülhetők, mintha a hiányos kérdőíveket mintakiesésként kezeljük, és esetleg azt kívánjuk valamilyen módon korrigálni.

A későbbi feldolgozás során válaszhiánynak minősülhetnek a kérdőív struktúrájába nem illeszkedő válaszok is. Pl. zárt kérdések esetén az előre megadott válaszlehetőségektől eltérő válaszok, vagy a kódolás során kialakított kategóriákba nem beilleszthető válaszok. Ilyen jellegű válaszhiány keletkezhet kérdőív szerkesztési, illetve kódolási problémákból adódóan, amikor a rendelkezésre álló kódhelyekre nem kódolható be az adott választípus.

A válaszhiányok további forrása lehet a hibás, téves adatrögzítés. Az utóbbi két válaszhiány forrás a kódolás és az adatrögzítés során ellenőrzéssel és a kódutasítás megfelelő módosításával jelentősen csökkenthető.

A kérdőívkészítés és az adatgyűjtés során elkövetett hibák is sokszor válaszhiány formájában jelentkeznek.

Válaszhiánynak minősülnek tehát a lerögzített, a további adatfeldolgozás számára előkészített adatbázisban az egyes kérdéseknél elfogadott válaszlehetőségektől eltérő, vagy hiányzó válaszok, melyeket a számítógépes feldolgozás során többnyire „missing”-gel szoktak jelölni. Tehát válaszhiányként kezelhető általában a megkérdezettek száma, és az adott kérdés esetében ténylegesen értelmezhető válaszok közötti különbség.

8.6. A válaszhiányok kezelése

A kérdőív szerkesztés, az adatgyűjtés és az adatfeldolgozás során mindvégig törekedni kell a válaszhiányok számának minimalizálására, de teljes kiküszöbölésük természetesen lehetetlen. Vannak azonban módszerek, melyek felhasználásával az adatfeldolgozás fázisában is korrigálni lehet a válaszhiányok számát. A minta kiesés korrigálásának eszközeit a korábbi fejezetben már bemutattuk.

A következőkben bemutatunk néhányat a leggyakrabban alkalmazott technikák közül, amelyeket az adatfeldolgozás fázisában lehet alkalmazni a válaszhiányok pótlására:

Overall Mean Imputation

Ez egy egyszerű módszer az átlag általánosítását jelenti. A hiányzó válaszok helyére egyszerűen behelyettesítjük az adott kérdésre adott érvényes válaszok átlagát. Tehát minden korábbi missing helyére, a kérdésre adott válaszok átlaga kerül. Könnyen belátható, hogy ez az eljárás csökkenti az adott kérdés variabilitását, és szórását, így szórás felhasználó matematikai statisztikai módszerek valamelyest téves eredményre fognak vezetni. Az ebből származó torzítás nagyságát a behelyettesített értékek aránya határozza meg. A módszer csekély számú és normál, vagy véletlen eloszlást mutató válaszhiány esetében alkalmazható. Legfontosabb hátránya azonban, hogy aránymérő skálánál alacsonyabb mérési szintet elérő változók esetében nem alkalmazható.

Class Mean Imputation

Ez az előbbi módszer finomításának tekinthető. Az eljárás hasonló az előbbieken ismertetethez, azzal az eltéréssel, hogy a hiányzó (missing) értékek helyére nem egyszerűen az adott kérdésre adott válaszok átlagát, hanem valamely csoportképző ismérvhez igazodva az adott csoporthoz tartozó válaszolók átlagát behelyettesítjük be. Így ez a technika akkor is alkalmazható, ha a válaszhiányok nem normál, vagy véletlenszerű eloszlást mutatnak a teljes adatbázisban. Ez a módszer – megfelelő csoportképző ismérvek alkalmazása esetén az előbbinél jobb, a valós értékekhez inkább közelítő becslést adhat. Hátránya viszont, hogy az egyes csoportokon belüli különbségeket elfedheti. Ebben az esetben is ügyelni kell azonban arra, hogy egyetlen osztályban se legyen túlságosan nagy a behelyettesített értékek száma, továbbá a magas mérési szint igénye itt is korlátja az alkalmazásnak.

Cold Deck Imputation

Ebben az esetben a hiányzó adatok pótlására más, az adott survey keretein túlmutató forrásokat használunk fel. Például korábbi hasonló tematikájú felmérések eredményeit, vagy bármely egyéb releváns forrásból származó információt.

Hot Deck Imputation

Ez az összefoglaló neve azoknak a módszereknek, amikor a behelyettesítendő adatokat az adott kérdőívből nyerjük.

Random Overall Imputation

A hiányzó adatok pótlására az adott kérdésre a többi válaszadótól kapott válaszokat használjuk fel, oly módon, hogy a már meglévő válaszokból véletlen kiválasztással „sorsoljuk ki” a hiányzóadat helyére kerülő értéket. Az adott változó természetes eloszlását ez a módszer kevésbé változtatja meg, s a további elemzésekben az a változó egészét tekintve csekély torzulást okoz feltéve, hogy a behelyettesített értékek száma nem volt túlságosan nagy. Más változókkal való összehasonlítás esetében azonban az egyes képzett osztályok jellemzőit bizonytalanabbá, nehezebben felismerhetővé teszi. E hiányosság kiküszöbölése érdekében osztályozási csoportokat is figyelembe vehetünk a behelyettesítés során.

Random Imputation within Classes

A hiányzó adatok pótlásánál a véletlen kiválasztás alapsokaságaként csak az adott kérdésre nem válaszoló a megkérdezettel azonos osztálycsoportba sorolt válaszolók értékeit vesszük figyelembe. Az eljárás hasonló a Class Mean technikánál alkalmazotthoz, csak ebben az esetben nem az osztály átlagát helyettesítjük be a missing helyére, hanem egy véletlen módszerrel kiválasztott elemet a már előfordultak közül.

Sequential Hot-Deck Imputation

Ez a módszer nagy adatbázisokon használható eredményesen. Sikerrel alkalmazták az 1993-as United States Current Population Survey feldolgozása során. A lényege, hogy megkeressük az adatbázisban azt az azonos osztályozási jellemzőkkel leírható válaszolót, aki a válaszhiányhoz a legközelebb és az ő válaszát helyettesítjük be a hiányzó adat helyére. Minél több osztályozási szempontot tudunk figyelembe venni, annál finomabban közelíthetjük meg a hiányzó adat feltételezett értékét, viszont annál nehezebb a megfelelő jellemzőkkel bíró és az adott kérdésre válaszolt személy találnunk, ezért szükséges a nagy adatbázis az alkalmazhatóságához. Mivel a hiányzó értékhez legközelebb eső tényleges értéket választjuk ki az osztályon belül, így előfordulhat, hogy egy adott megkérdezett válaszát több hiányzó adat helyére is beillesztjük. Előnye hogy bármilyen mérési szinten álló változó esetében alkalmazható.

Distance function Matching

Kiválasztunk az adott változó helyettesítésre alkalmas valamely másik változót, s amennyiben itt kaptunk értékelhető választ, akkor azt behelyettesítjük a hiányzó helyére. Ez a módszer leginkább akkor alkalmazható, ha egy-egy kérdéskörre vonatkozóan több kérdés segítségével is gyűjtünk adatokat, ebben az esetben könnyebb dolgunk van a helyettesítő változó kiválasztásánál. Az, hogy megfelelő olyan helyettesítő kérdést kell találnunk, amire a megkérdezett válaszolt is erősen megnehezíti ennek a módszernek az alkalmazhatóságát.

A rendelkezésre álló lehetőségek közül mindig az adott adatbázishoz és kérdés struktúrához leginkább illeszkedő módszert kell választanunk. Az egyes módszerek között nincs igazán üdvöztető, minden helyzetben megfelelő hatékonysággal alkalmazható. A várható előnyök figyelembe vételével kell határoznunk, hogy melyik módszer célszerű használni, vagy szükséges-e egyáltalán bármelyikhez folyamodnunk.

8.7. A kérdezés időtartamának elhúzódásai miatt keletkező hibák

Nagyobb populációt érintő vizsgálatok esetében a kérdezés lebonyolítása is hosszabb időt vehet igénybe. A kapott eredmények feldolgozásánál az időtényezőből adódó problémák külön figyelmet érdemelnek. A számos tevékenység és jelenség, amelyeknek vizsgálatára survey keretében kerül sor eltérő jellegzetességet mutat, attól függően, hogy milyen időpontban került sor a kérdezésre. Pl. az élettani tevékenységeknek, szabadidős tevékenységeknek az évszakokhoz, bizonyos hónapokhoz köthető sajátosságai vannak. Időben eltérően alakulnak például a vásárlások, nagyobb kifizetések a munkabérek kifizetése

utáni időben sokkal nagyobb gyakorisággal fordulnak elő. A munkarend sok más tevékenységre is közvetlen hatást gyakorol. Az egyes megbetegedések előfordulásának is vannak az időjáráshoz igazodó jellegzetességei. Időjárási frontthatások idején bizonyos betegségekre utaló tünetek előfordulási gyakorisága növekszik. Rossz időjárás estén tartós esőzések idején a depressziót mérő skálák jóval több találatot jeleznek, mint derült napos idő esetén, vagy nagyobb ünnepek, gyakoribb névnapok idején jelentősen megnő a lakosság szeszesital fogyasztása, növekszik a szabadidős tevékenységek aránya.

Tehát sok - survey-el vizsgálható - jelenség jellemző előfordulási gyakoriságára hatással van a kérdés ideje. Amennyiben két területen nem azonos időpontban került sor a megkérdezésre előfordulhat, hogy egyszerűen az időtényező miatt kapunk más-más eredményt. Törekedni kell arra, hogy a vizsgált populáció életmódját befolyásoló jelentősebb társadalmi esemény ne forduljon elő a vizsgálat ideje alatt. Ha több helyszínen folyik a kutatás mindenképpen azonos időben kell kezdeni minden területen és a lehető legrövidebb idő alatt le kell bonyolítani a megkérdezéseket.

A kérdés lebonyolítására két megoldás közül választhatunk:

1. Vagy a kérdés tényleges időtartamát minimalizáljuk, és minden vizsgálati személlyel azonos időpontban, a lehető legrövidebb időn belül kerül sor a kérdésre. Ennek a módszernek az a hátránya, hogy az egyes vizsgálati személyek esetében nem azonosak a feltételek. Pl.: Ha a 14 éves korcsoportot vizsgáljuk abból a szempontból, hogy eddigi életében követett-e valamilyen normaszegést, akkor attól függően, hogy mikor kerül sor a kérdésre az egyes megkérdezett személyek élettapasztalata között több hónapos eltérés is adódhat. Lesznek olyanok, akik még éppen betöltötték 14. életévüket és lesznek olyanok, akik már majd nem 15 évesek. Emiatt a látszólag homogén vizsgálati csoporton belül is lehetnek az életkorból fakadó eltérések.
2. A másik lehetőség, hogy minden a vizsgálatba bekerült személy esetében a 14. életév betöltésének hónapjában kerül sor a kérdésre. Ennek a módszernek az a hátránya, hogy az adatgyűjtés időszaka nagyon elhúzódik, ami a kérdezőbiztosok hosszúidőszakon keresztül készenlétben tartásával, és a költségek növekedésével jár.

8.8. A nem a mintába tarozó személyek megkérdezéséből adódó hibák

A kérdés lebonyolítása során nem csak arra kell ügyelni, hogy a mintába került személyek minél nagyobb arányban kerüljenek megkérdezésre, hanem pontosan ilyen fontos, ha nem fontosabb, hogy csak a mintába került személyeket kérdezzék meg. Amennyiben ugyanis olyan személyek is megkérdezésre kerülnek, akik nem szerepeltek a mintába, úgy a leggondosabb mintaválasztás is kárba veszhet, a minta elveszti eredetileg kalkulált jellemzőit. Ennek következtében a megkérdezettek nem képviselik, vagy nem a várt mértékben, a keretsokaságot, annak véleményei, jellemzői nem becsülhetők az így megkérdezett sokaságon kapott válaszok alapján. Azonban míg a kiesésekből adódó torzítás mértéke pontos regisztrálások esetén felbecsülhető, és így az eredmények értelmezése során számításba vehető, addig a nem mintába kerülő személyek megkérdezése esetén a minta sérüléséből fakadó megbízhatóság csökkenés, ill. a hibanövekedés nem becsülhető, mivel a mintán kívül megkérdezett személyekre vonatkozóan semmilyen információval nem rendelkezünk, az így bekerültek arányát sem ismerjük. Panel vizsgálatok során a kérdezőbiztosok abbéli igyekezte, hogy minél kisebb legyen a mintakiesés, fokozhatja a nem kiválasztott személyek bekerülési esélyét.

A mintába nem tartozó személyek megkérdezése személyes kérdéssel történő kutatások során a kérdezők körültekintő kiválasztásával, rendszeres, és átgondolt ellenőrzésével

minimálisra csökkenthető. Nehezebb kiszűrni ezeket a hibákat az önkitöltős kérdőívek esetében, amikor maga a megkérdezett engedte át a válaszolást másnak.

Nem kétséges tehát, hogy *a panelvizsgálatok során a szokásosnál is több módszertani problémával kell megbirkózni a kutatás megvalósítása során*. A többszöri adatgyűjtés nem csak megnöveli az esetlegesen bekövetkező hibák felbukkanásának valószínűségét, hanem fel is erősíti a hibák hatását. Az olyan hibák, amelyek egy keresztmetszeti vizsgálat során jól korrigálhatóak és legfeljebb csak kisebb, esetleg nem is kimutatható eltéréseket eredményeznek, a panel vizsgálatok során nehezen korrigálható már az érvényességet is veszélyeztető tényezővé nőhetik ki magukat.

Ezért az ilyen jellegű vizsgálatok megvalósítása fokozott figyelmet és a szokásosnál is gondosabb előkészítést igényelnek. A módszertani szabályok szigorú és következetes betartása jelent csak védelmet. Az adatok megbízhatósága és érvényessége a kutatás-előkészítés és az adatfelvétel fázisában javítható, és a torzítás mértéke, de legalább annak iránya becsülhető részletes dokumentálás mellett, ami az elháríthatatlanul bekövetkezett hibák részleges, vagy teljes korrigálását eredményezheti. Ha ismerjük a bekövetkezett hibák hatását, az általuk okozott torzítás az adatok elemzése során figyelembe vehető.

Nem gyártunk artefaktumokat, ha az eredmények interpretálásakor tudjuk, hogy az adatgyűjtés során milyen hibák fordultak elő és milyen arányban módosították a kapott eredményeket.

I.9. Következtetések

A gyermek- és fiatalkori bűnözés alakulása, korösszetétele, tendenciái jelentősebb mértékben függenek a demográfiai adatoktól, mint a bűnözés más területei. A kiskorú bűnelkövetők aránya saját életkori csoportjukban növekszik, aminek egyik oka, hogy bár biológiailag hamarabb érnek a fiatalok, később tagozódnak a társadalomba, később válnak keresővé, hosszabb az átmeneti, kamasz, illetve fiatal felnőttkori állapotuk. Magyarországon 2008 márciusában az internetre felkerült egy olyan videó, amelyben egy diák az iskolai tanórán fenyegette a tanárát. A későbbiek során alaptalannak bizonyult hír hatására a pedagógus szak-, és szakmai szervezetek a tanárok fokozottabb rendőrségi védelmét, a diákok jogainak megnyirbálását, és radikális büntetőjogi és egyéb állami intézkedések megtételét követelték a biztonságos iskola megteremtése érdekében.

A fiatalkori bűnözés és a fiatalkorúak igazságszolgáltatása jelentős változáson ment keresztül a Csemegi kódex óta. A fiatalkori bűnözéssel kapcsolatos felfogás megváltozott, és napjainkban a punitív, kontrolláló eszközök alkalmazását tartja természetesnek. Paradox módon, miközben a gyermek- és fiatalkori bűnözés hivatalos kriminálstatisztikai adatai csökkennek, a jelenség megítélése egyre erősebben korlátozó eszközöket tart megfelelőnek a fiatalkorúak „kordában tartására”. Ugyan a törvényhozók és a kormányzatok erősen hangsúlyozzák a „bizonyíték-alapú” politikacsinálás fontosságát, de egyre több kontrolleszközt vetnek be a fiatalabb generáció viselkedésének szabályozására. Mindeközben arra is rá kell ébrednünk, hogy mennyire keveset tudunk az emberi viselkedésről. A Wisconsin Council 2006 márciusában közzétett kutatási eredményei szerint „az érzelmileg megterhelő helyzetekben történő viselkedés kontrollálásának képessége csak a fiatalkor végére alakul ki”. Az agykutatás legújabb fejleményei azt jelzik, hogy „a fiatalkor speciális szakasz az agyfejlődésben: a döntéshozatal az egyik olyan agyi funkció, amelynek érettsége csak a huszadik életév táján következik be”.⁵² Staugh ezt a következőképpen látja: a „világ egyre komplexebbé válik, az iskola többet követel, a társadalmi kapcsolatok korlátozottak. A

⁵² Wisconsin Council on Children and Families: Rethinking the Juvenile in Juvenile Justice. Implications of Adolescent Brain Development on the Juvenile Justice System, March 2006

fiatalok is szenvedélyesebbek, le akarnak válni a szüleikről; felnőttek akarnak lenni [...] ugyanakkor nem alakult még ki a homloklebenyi kéregállományuk, amely a felnőtt viselkedést regulálni képes; ezért isznak és biztonsági öv nélkül vezetnek.”⁵³

A híradások szerint egyre súlyosabb bűncselekményeket követnek el a fiatalok, s egy-egy súlyos, fiatal(ok) által elkövetett bűncselekmény azonnal „jogalkotási dühöt” generál. A politikusok (de a közvélemény is) a büntetőjogi felelősség alsó határának leszállításában kezdenek gondolkodni. Miközben lehetne gondolkodni a gyermekvédelmi rendszer átvilágításán, az iskolai oktatás felzárkóztatási képességének erőtlenségén, és még sok olyan eszközön, amely a büntető igazságszolgáltatás területén kívül esik. Későn és nem adekvát módon történik ugyanis a beavatkozás (beavatkozás a korai, megelőző segítségnyújtás, kríziskezelés is), és alapvetően hiányzik a gyerekek – különösen a veszélyeztetett 15-25 százalék körüli gyerek – elérése, és szüleik, támogatása nevelési, gondozási problémáik megoldásában. Gyermekvédelmi kutatások igazolják, hogy a jelzőrendszer alig működik a gyermekvédelemben, sajnálatosan későn derülnek a deviáns fiatalokkal kapcsolatos problémák, és még akkor is felkészületlenül érik a gyermekvédelemben dolgozó szakembereket.

A fejlett demokráciákban a kutatási eredményekre alapított kezdeményezések meghatározóvá váltak, s ebbe beletartozik a programok és szabályozási eszközök hatékonyságának folyamatos értékelése. A longitudinális kutatások és a hozzájuk kapcsolt experimentális programok azért lehetnek olyan sikeresek, mert egyrészt az empirikus adatfelvétel adja a napi valósághoz kapcsolódásukat, másrészt figyelembe tudják venni az egyes országok történelmi és politikai fejlődésének jellegzetességeit és illeszkedni tudnak az adott ország kockázatkezelési politikájának eszközszeréhez.

A hazai empirikus kriminológiai kutatások között is ritka kivételként szerepelnek az utánkövetéses vizsgálatok, bár a büntető igazságszolgáltatás kezelőrendszerének hatásossága másként nehezen mérhető. Célzott kutatások hiányában ugyanis nem tudjuk, hogy milyen oksági összefüggések mozgatják a fiatalok deviáns viselkedését, mi készíti a fiatalt a bűnelkövetésre, és mivel lehet eltéríteni őt az „élethosszig tartó bűnözés” útvonalról. Miközben a külföldön lefolytatott longitudinális kutatások eredményei egybehangzóan jelzik, hogy még a bűnelkövető fiatalok túlnyomó többsége is a fiatal felnőtt kor végére felhagy a bűnelkövetéssel és beilleszkedik a társadalomba. Egy kicsiny csoportot (a kutatások szerint 5-7%) képeznek azok a fiatalok, akik valóban a bűnözési karrier útján haladnak. Ennek a csoportnak a kezeléséhez kell ismernünk a bűnelkövetővé válás dinamikus jellemzőit, hogy időben és célzott beavatkozással lehessen ezeket a fiatalokat eltéríteni az élethosszig tartó bűnözés útvonalról.

A karrierbűnözés oksági mechanizmusait vizsgáló hazai kutatások beindítása szükséges tehát. Az elmúlt 20 évben – bár a világ jelentősen megváltozott körülöttünk – empirikus adatok híján kevesebbet tudunk a karrier-bűnözés napjainkbeli dimenzióiról, kialakulásáról és oksági összefüggéseiről. A gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy a deviáns, sodródó fiatalok egy része rákerül a krónikus bűnelkövetés nehezen megváltoztatható sínjére. Itthon is olyan új kutatások kellenek, amelyek a bűnelkövetésben legaktívabb korosztály vizsgálatára épülnek, mégpedig olyan közegben, amelyben a leggyakoribb a bűnelkövetés. A külföldi tapasztalatok összegzése, s e kutatások biztató eredményei azt üzenik, hogy a városi biztonság erősítése, és a fiatalok fejlődési szükségleteinek jobb kielégítése érdekében városi fiatalok longitudinális kohorsz vagy panelvizsgálata szükséges. Ezek a vizsgálatok a célzott társadalompolitikai

⁵³ Staugh, B.(2003): The Primal Teen: What the New Discoveries About the Teenage Brain Tell Us About Our Kids. Doubleday, NY. p. 256.

eszközök megfogalmazását segítik, s ezzel a politikusok a fiatalok életlehetőségeit, társadalmi betagozódásukat is erősítik.

II. fejezet

Az empirikus kutatás eredményei

II.1. Nemzetközi és hazai előzmények és kapcsolódások

A modern kriminológiai gondolkodásban a bűnözői karrier megközelítés a bűncselekményt elkövető személyek folyamatos aktivitásának (karrierjének) mérésére és elemzésére törekszik. A tapasztalatok szerint a karrier-bűnözőkből álló relatíve kis létszámú csoport a bűnözés igen nagy hányadának elkövetéséért felelős. A kutatások ezért elsősorban azt kívánják feltárni, hogy *mi jellemzi a bűnöző karrier kialakulásának kezdetét és fennállását*, illetve mivel lehet eltéríteni a személyt az „élethosszig tartó bűnözés” útjáról.

A visszaesésre vonatkozó kezdeti vizsgálatok az ismertté vált bűnelkövetők jellegzetességeit elemezték. Például a Glueck házaspár a Massachusetts-i börtönből szabadulók tanulmányozásával kapcsolatos kutatásaikat publikálták évtizedeken keresztül, a szabadságvesztés hatását a visszaesésre, későbbi munkáikban a fiatalkori bűnözés előrejelzésével kapcsolatosan. Mint korábban említettük Moffitt a bűnelkövetőket - bűnelkövető magatartásuk és életpályájuk alapján – két csoportra osztja: (1) az élethosszig tartó karrierben igen korán megkezdődik a jogellenes magatartás tanúsítása, és az élet teljes tartamát jellemzi. A fiatalkorra korlátozódó karrier esetén a jogsértő viselkedés a pubertás korai éveiben igen gyorsan alakul ki, gyorsan tetőzik, és a 18. életév után gyorsan csökken. Moffitt szerint a két csoport tagjait fiatalkorban nagyon nehéz megkülönböztetni egymástól az általuk elkövetett bűncselekmények típusa és gyakorisága alapján. Ugyanakkor jelentősen különböznek a pubertást megelőző, illetve az azt követő bűnözési szokásokban, és a személyiségi jellemzők, a kognitív stílus, vagy a családi háttér is igen különböző jellegzetességeket mutat a két csoportban.⁵⁵

Az elmúlt évtizedben hasonló alapvetően fontos kihívás jelentkezett a kriminológia területén, bár ezt a szakma még nem ekként értékeli – írják Sampson és Laub.⁵⁶ Ezt a kihívást a bűnelkövetői tipológiákat kidolgozó fejlődési kriminológia⁵⁷ képviselői fogalmazták meg, akik a kriminális karrier értelmezésének továbbgondolásával a mellett érvelnek, hogy a fejlődési szempontból jól azonosítható bűnelkövetői típusok által meghatározott bűnelkövetői életutak mögötti etiológiai összefüggésrendszerben minden bűnelkövetői típusnál eltérő oksági folyamatot találunk. Másként fogalmazva a fejlődési kriminológiával foglalkozó kutatók eltérő tényezőket találnak az életút meghatározott szakaszában (vagy meghatározott korban), s ezek eltérő bűnelkövetési sajátosságokhoz vezetnek, végül ezek azok a tényezők,

⁵⁴ Moffitt, T. (1993). Adolescent-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review*, 100, 674-701

⁵⁵ David J. Smith: Életút és bűnözés. *The Oxford Handbook of Criminology*, Chapter 20. (p. 702-745)

⁵⁶ Robert J. Sampson – John H. Laub: Life-Course Desisters? Trajectories of Crime among Delinquent Boys Followed to age 70. *CRIMINOLOGY*, Vol. 41 Number 3; 2003 p. 301-340.

⁵⁷ „A fejlődési kriminológia (*developmental criminology*) szerint a kriminális magatartás egy elemeiben jól azonosítható individuális fejlődési folyamat eredménye. Hipotézise szerint a bűnelkövetők bizonyos személyiségvonásokban, szocializációs folyamatokban és életkörülményekben különböznek a jogkövetőktől, s e különbségek jelenléte és halmozódása a korai életszakasztól kezdődően jól érzékelhető. [...] A fejlődési kriminológia kriminológiai gyökerei a bűnelkövetői kariervizsgálatokhoz és a bűnismétléssel kapcsolatos kutatásokhoz nyúlnak vissza, ezek alapozták meg ugyanis az életkor és a kriminális aktivitás, illetve a bűnismétlők össz-bűnözésen belüli szerepére vonatkozó ismereteket, és nyitották meg az utat a bűnelkövetővé válás sajátos életút-mintázatának vizsgálata előtt.” Lásd részletesen: Borbíró, A.: *Kriminálpolitika és bűnmegelőzés a késő-modernitásban*. Doktori értekezés, Kézirat. Budapest, 2011.

amelyek alapján eltérő csoportba sorolhatók a személyek. Moffitt⁵⁸ az élethosszig tartó elkövetőkkel kapcsolatos kettős osztályozástan elmélete jó példa erre. Ha különféle elkövetői típusoknál elkülöníthető oksági összefüggésrendszer azonosítható, akkor lehet, hogy mindenféle jogsértés mögött eltérő oksági folyamat áll. S ha pragmatikusan szemléljük a dolgot, megállapíthatjuk, hogy személy- és bűncselekményfüggő kapcsolat esetén igen kedvező beavatkozási lehetőségek adódnak az intervencióra. A kutatások viszont a nem megfelelően megválasztott beavatkozások veszélyeit is jelzik. Blumstein, Farrington és Moitra kutatási eredményei szerint azok az elkövetők, akik korai kamaszkorban kerültek bíróság elé nagyobb valószínűséggel válnak bűnismétlővé, mint azok, akikkel ez kamaszkoruk későbbi szakaszában történt.⁵⁹

Az 1990-es évekre a kutatások túlléptek azon a kérdéson, hogy hány bűnelkövető fog visszaesni egy meghatározott időn belül, és inkább azt a kérdést vizsgálták, hogy egyáltalán hányan esnek vissza, és milyen hamar. A statisztikai tudomány fejlődése következtében ezek a technikákat rutinosan alkalmazták már a visszaesés „ütemezésére” is. A visszaesés kutatások eredményeinek alkalmazása a gyakorlati munka részévé vált, például a visszaesési ráta alapján megpróbálták megbecsülni az elkövetkezendő évek börtönképességét.⁶⁰

Egyes demográfiai tényezők – például a kor és a nem – szoros korrelációban vannak a bűnözésben részvétellel, ugyanakkor csak gyenge összefüggést mutatnak az egyéni kriminális aktivitás erősségével. Fontos tehát, hogy különbséget tegyünk a bűnözésbe való bevonódás (részvétel), és a kriminális aktivitás erőssége (gyakoriság) között. Ez a megkülönböztetés lehetővé teszi, hogy a karrierbűnözésben izoláljuk azokat a hatásokat, amelyek a karrier kezdetére, vagy azokat, amelyeket a karrier intenzitására, illetve hosszára hatnak.⁶¹

A fiatalkori bűnözés hatékony csökkentése érdekében azokra a fiatalokra kell koncentrálni, akiknél a legnagyobb a veszély arra, hogy karrier-bűnözőkké válnak. E kutatási eredmények jelentős hatást gyakoroltak a visszaesőkkel szemben alkalmazott kriminálpolitikai eszközökre. Az elmúlt két évtizedben, különösen az Egyesült Államokban, széleskörű kutatási tevékenység folyt a többszörös visszaesőkkel kapcsolatosan, elsősorban a szelektív semlegesítés eszközeinek vizsgálatára, illetve a folyamatosan nagyon súlyos bűncselekményeket megvalósító „bűnelkövető nagyragadozók” jellemzőinek felmérésére. A kutatások alapvető érve az volt, hogy a súlyos bűncselekményt elkövető fiatalok bűnelkövetői karrierje korai életkorokban megnyilvánuló magatartási problémákkal és kisebb

⁵⁸ Moffitt, Terrie E (1993): Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review* 100:674–701. (Moffitt, T.E. (1994): Natural histories of delinquency. In Elmar G. M. Weitekamp and Hans-

Jurgen Kerner (eds.), *Cross-National Longitudinal Research on Human Development and Criminal Behavior*. Dordrecht, The Netherlands: Kluwer Academic.

⁵⁹ Blumstein, A. - Farrington, D.P. - Moitra, S. (1985): ‘Delinquency Careers: Innocents, Desisters and Persisters’, *Crime and Justice: An Annual Review of Research*, vol. 6, M Tonry & N Morris (eds), University of Chicago Press, Chicago, pp. 187-219.

⁶⁰ A WODC (a holland Igazságügyi Minisztérium kutatóintézete) végzett kutatásokat a börtönképesség előre jelezhetőségének témakörében. A hosszú évek óta folyó modellkutatás részben az igazságszolgáltatási szervek munkaterhének felmérésére, részben a börtönképesség előrejelzésére irányult. A számítások azonban nem sok sikert hoztak. Ehhez ugyanis az kell, hogy a számba vett tényezők változása előre látható legyen, s ez csak abban az esetben lehetséges, ha a számítások politika-mentes előrejelzésre irányulhatnak. A kutatók által kidolgozott modell tehát nem volt képes előre jelezni a felnőtt börtönképességi létszámot. A számítások eredményei sokkal inkább azt jelzik, hogy a külső tényezők nem nagy hatást gyakorolnak a büntető igazságszolgáltatás működésére, azaz a változás tényezői azon belül vannak. Mint elmondta legkevésbé a bemenet és a kimenet változik, a kezdet és a vég közötti eltérést elsősorban az ügyészégi döntések és a büntetéskiszabás változása befolyásolja. (Paul Smit előadása Stockholm szemináriumon, 2009-ben).

⁶¹ Lásd részletesen: Kerezsi, K.: A karrier-bűnözés, karrier-bűnözők, bűnözői karrier In: Gönczöl – Kerezsi – Korinek –Lévay (szerk): *Kriminológia – Szakkriminológia*, Complex Kiadó, Budapest, 2006.

súlyú jogsértésekkel kezdődik, ebből következően soha nem lehet elég korán kezdeni a veszélyeztetett gyermekekkel és szüleikkel kapcsolatos megelőzést.

Mint azt Borbíró is leszögezte a 20. század utolsó évtizedeiben a bűnmegelőzés territóriumai kiterjedtek és politikailag önállósultak.⁶² Mint mondja, a preventív törekvések a korábbiaknál jóval erőteljesebben léptek ki a büntető igazságszolgáltatás területéről, és a társadalmi élet új területeire „exportálták” a kriminálpolitika bűnmegelőzési feladatait, mely tendencia szorosan összefügg a késő-modern kockázati szemlélet bűnmegelőzési jelentőségének megnövekedésével. Korai beavatkozásról is tág és szűk értelemben beszélhetünk. Tágabb megközelítésben a kriminális veszélyforrások minél korábbi kontrolljának igényét jelzi az antiszociális magatartások kriminalizálása, a szituációs megelőzési eszközök, és a zéró tolerancia meghonosodása. A korai beavatkozás szűk értelemben pedig a bűnelkövetővé válás egyéni folyamatába való beavatkozás lehetőségeivel foglalkozik. „Ebben az értelemben tehát egy olyan elkövető-központú, büntető igazságszolgáltatáson kívüli megelőzési irányzatról van szó, amely a bűnözés csökkentését elsősorban a bűnelkövetővé váláshoz vezető életutak, illetve az azt valószínűsítő korai kockázati tényezők alakításával tartja megvalósíthatónak”.⁶³

A kriminológiai longitudinális vizsgálatok⁶⁴ szerint, az *antiszociális magatartás korai tanúsítása jó előrejelzője a sok éven keresztül tartó bűnelkövető magatartás kialakulásának*. Ezt igazolták Wolfgang és munkatársai által a Philadelphiában 1945-ben született fiúk teljes korcsoportjának vizsgálata.⁶⁵ Ez a vizsgálat demonstrálta, hogy habár a bűnelkövetés prevalenciája és az előfordulási gyakorisága időről-időre változik, csak a fiúk kisebb részét tartóztatták le. Ennek a csoportnak nagyobb százaléka néhányszor bűnismétlővé vált, de csak igen kicsiny részük vált krónikus bűnismétlővé és követett el súlyosabb bűncselekményeket. Ez a nagyhatású vizsgálat feltárta azokat a tényezőket is, amelyek a visszaeséshez kapcsolódnak, és azt találta, hogy a büntetés súlyossága nem befolyásolja a súlyos bűncselekményt elkövetők visszaesési gyakoriságát. A kutatást később az 1958-ban született életkori kohorszonn is megismételték.⁶⁶ Wolfgang második vizsgálata szerint a philadelphiai fiatalok 7%-a követte el a fiatalok által megvalósított bűncselekmények 61%-át, a súlyos testi sértések 65%-át, az emberölések 60%-át, az erőszakos közömbösölések 75%-át, és a rablások 73%-át.⁶⁷ Az 1953-ban születettek angliai vizsgálata is azt mutatta, hogy minél fiatalabb korban követik el a férfiak első bűncselekményüket, annál nagyobb a valószínűsége az ismételt elkövetésnek, a lányoknál viszont a kor-tényezőnek nincs ilyen szerepe.⁶⁸ A vizsgálatok szerint a férfiak és a nők kriminális részvételét jelző gyakorisági mutató általában kisebb, mint 2:1, bár a nemek szerinti részvétel különbségei inkább az érintettek korcsoportjaival és a bűnözői előélettel magyarázhatók.

⁶² Borbíró, A.: Kriminálpolitika és bűnmegelőzés a késő-modernitásban. Doktori értekezés, Kézirat. Budapest, 2011.

⁶³ Borbíró, A.: Kriminálpolitika... id. mű Budapest, 2011.

⁶⁴ Longitudinális vizsgálat: olyan kutatás, amely különböző időpontokban történő adatgyűjtésre támaszkodik. Három típusa van: (1) trendvizsgálat, (2) kohorszvizsgálat, és (3) panelvizsgálat.

⁶⁵ Wolfgang, M.E. – Figlio, R.M. – Sellin, Th. (1972): Delinquency in a Birth Cohort. Studies in Crime and Justice Series, pp. 338

⁶⁶ Figlio, R.B. – Tracy, P.E. – Wolfgang, M.E. (1990): Delinquency in a Birth Cohort II: Philadelphia, 1958-1986. 3rd ICPSR version. Philadelphia, PA: Sellin Center for Studies in Criminology and Criminal Law and National Analysts, Division of Booz-Allen and Hamilton, Inc.

⁶⁷ Figlio, R.B. – Tracy, P.E. – Wolfgang, M.E. (1990): Delinquency... id. mű

⁶⁸ Blumstein, A. - Farrington, D.P. - Moitra, S. (1985): Delinquency Careers: Innocents, Desisters and Persisters. In: M. Tonry – N. Morris (eds), Crime and Justice: An Annual Review of Research, vol.6. 187-219, Chicago, Ill.: Univ. of Chicago Press. Idézi: David J. Smith: Életút és bűnözés. The Oxford Handbook of Criminology, Chapter 20. p. 702-745

A szociális tanuláselmélet szerint a gyermekek a nemüknek megfelelő büntetéseket kapnak és a nemüknek megfelelő viselkedési formákat tanulják meg.⁶⁹ A kriminológia kontroll- és tanuláselméletei szerint a nők neveltetésük eredményeként sokkal erősebb társadalmi kontroll alatt élnek. Míg a lányokat az elfogadásra, a türelemre, a szófogadásra, a toleranciára nevelik, addig a fiúktól környezetük nem vár el ilyen fokú alkalmazkodást: jellemzőbb rájuk a szabályokkal való szembe fordulás és az erőszakos viselkedés.⁷⁰ A fiatal nők bűnözési gyakorisága és annak változásai lakossági mintán vizsgálhatók, olyan módszerekkel, amely lehetőséget teremt arra is, hogy a nők elleni erőszakot, a gyermekkori szexuális abúzust és a sértetté válást is megvizsgáljuk. Tremblay és munkatársai által végzett longitudinális kutatások azt jelzik, hogy a 4-11 éves kanadai lányok között előfordul az agresszív cselekmények csekélyebb számban fordulnak elő, mint a fiúk között.⁷¹ A tervek szerint a kutatást longitudinális módon folytatják, hogy kiderüljön, hogy a kedvező helyzet megváltozik-e a későbbi életkorokban, s ha igen, mi ennek az oka. Vannak ugyanis kutatási adatok arról, hogy a 12-13 éves fiúk 55%-a és a lányok 27%-a számolt be arról önbevallásos kutatás keretében, hogy verekedésben vett részt a vizsgálatot megelőző 12 hónapban.⁷² Magyarországon a „Látens fiatalkori devianciák, ahogy ők látják (Az önbevalláson alapuló nemzetközi összehasonlító vizsgálat magyar blokkja) c. kutatás (OTKA nyt szám: K 60981) eredményei szerint:⁷³

- a devianciák csoport általi elkövetése, elfogadottsága, valamint a csoport nemek szerinti megoszlása között összefüggés fedezhető fel. A tiszta lány-társaságok sokkal kisebb arányban követnek el törvénybe ütköző tetteket, mint a tiszta fiú, valamint a vegyes csoportok tagjai. A tiszta fiú-csoportok deviánsabbak: inkább cselekednek törvénybe ütköző módon, mint a vegyes baráti társaságok.
- A bűnelkövető fiatalok jellemzően kisebb súlyú vagyon elleni bűncselekményeket követnek el, jellemző a csoportos elkövetés, és a személyi kör jellemzően fiúkból áll (bár az elmúlt időszakban a lányok felzárkózása figyelhető meg).
- az enyhébb súlyú cselekmények elkövetésében a lányok aránya jóval magasabb volt: meghaladta a 40%-ot, míg a súlyosabb cselekmények esetén a lányok csak 25%-kal szerepeltek.
- a vagyon elleni bűncselekményt elkövetők 35%-a számára teljesen elfogadható az erőszak, 15%-uk pedig úgy gondol az erőszakra, mint a tisztelet kivívásának eszközére. A nemek és az erőszak kapcsolata szignifikanciát mutat: dupla annyi fiú tartja elfogadhatónak az erőszakot, mint lány. A korcsoportok szerint a 14-15 évesek számára a leginkább elfogadható az erőszak.
- A nemek között nem volt jelentős különbség a részegség tekintetében: a fiúknak és lányoknak is mintegy harmada volt már ittas.

Egy svédországi felmérés szerint az 1999-ben elítélt 15-17 évesek 37%-a vált bűnismétlővé az elítélést követő három éven belül.⁷⁴ Egy aktív erőszakos elkövető átlagosan 2-4, egy aktív

⁶⁹ Bandura, A. (1986). *Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

⁷⁰ Tamási, E. (2006). *Nemek és bűnözés. Kriminológia-Szakkriminológia*. Complex, Budapest. 544-558.

⁷¹ Tremblay, R.E., Boulerice, B., Harden, P.W., McDuff, P., Pérusse, D., Pihl, R.O. and Zoccolillo, M. (1996). *Do Children in Canada Become More Aggressive as they Approach Adolescence? Growing Up in Canada: National Longitudinal Survey of Children and Youth*. Ottawa: Human Resources Development Canada and Statistics Canada, pp. 127-136.

⁷² Statistics Canada (1999). *National Longitudinal Survey of Children and Youth: Transition into Adolescence 1996/97*. The Daily, 6 July.

⁷³ Lásd: Kerecsi, K. – Parti, K. (szerk): *Látens fiatalkori devianciák – ISRD2 nemzetközi összehasonlító vizsgálat magyar blokkja*. ELTE AJK – OKRI, Budapest, 2008. [OTKA ny.sz.: K 60981]

⁷⁴ The Swedish National Council for Crime Prevention

http://www.bra.se/extra/pod/?action=pod_show&id=19&module_instance=11

vagyon elleni elkövető 5-10 bűncselekményt követ el évente.⁷⁵ Magas egyéni kriminális gyakoriság tapasztalható a folyamatosan drogot használó aktív elkövetők között. A λ értéke a drogfogyasztóknál legalább kétszer olyan magas, mint más bűnelkövetőknél és akár 6-szor is magasabb lehet azokban az időszakokban, amikor kemény drogot fogyasztanak.⁷⁶

A bűnözésből kilépés

Sokan vannak, akik úgy gondolják, hogy az a személy, aki valamilyen bűncselekményt követett el, egy életre elkötelezte magát a bűnözés mellett. A felnőttkori bűnelkövetési mintákkal kapcsolatos kutatás például azt igazolta, hogy a bűnelkövetés nem „élethosszig” tartó tevékenység az elkövetők többsége számára.⁷⁷

A bűnismétlők többségénél is befejeződik a „karrier” a fiatal felnőtt kor táján, nagyjából a 26-30. életév között. Még azoknál is, akik még 40 éves koruk közül sem léptek le a bűnözői karrier útjáról csillapul az elkövetés intenzitása. Ezt jelzik azok az amerikai vizsgálatok, amelyek szerint ebben a korosztályban az első és utolsó letartóztatás között átlagosan 5 év telt el. A vizsgálat azonban arra is utal, hogy a vagyon elleni visszaesőknél ez az átlagos tartam rövidebb, az erőszakos visszaesőknél pedig hosszabb.⁷⁸

Bennmaradás vagy kilépés? Az életút során vannak olyan pontok, amikor abbamaradhat a kriminális aktivitás. A szakirodalom a krónikus elkövetést, illetve a bűnelkövetésből kilépést, ugyanazon érem két oldalának tekinti, mely folyamatban hasonló tények és élet-események eredményezik a bűnelkövetői karrier megszakadását, illetve folytatódását (pl. házasság, lakhelyváltás, munkába állás, stb.).⁷⁹ Shapland vizsgálatai szerint a kilépés nem hirtelen történik, inkább úgy érzékeltethető, hogy „két/több lépés előre – egy lépés hátra”.⁸⁰

Annak érdekében, hogy megfelelő információk álljanak rendelkezésünkre a bűnelkövetői karrier kezdeteiről és a bűnelkövetéshez és egyéb devianciákhoz vezető rizikótényezőkről utánkövetéses vizsgálatok szükségesek. Zárótanulmányunk első részében bemutatott kutatásokkal igazoltuk, hogy nemzetközi szinten egyre gyakrabban találkozunk ilyen típusú vizsgálatokkal.

Ezzel szemben Magyarországon az egyéni életutak, illetve a közösség és az intézmények közötti kapcsolatokról rendelkezésre álló ismereteink igen hiányosak. A különböző tényezők nem csoportszinten jelentkeznek, hanem az egyéni életutakat befolyásolják. Mint azt a Pittsburgh vizsgálat (Pittsburgh Youth Study) is jelezte: a szomszédsági hatások a különböző rizikótényezőket tekintve különbözőek lehetnek.⁸¹ Az elmúlt 20 évben *hazai kriminológiai ismereteink sajnos nem erősödtek a bűnözési karrier kezdeteivel kapcsolatosan, és továbbra is sajnálatosan keveset tudunk a bűnismétlés és a karrier-bűnözés napjainkbeli hazai dimenzióiról. A bűnözés vizsgálata jobbra a kriminálstatisztikai adatok elemzésére szorítkozik. Ugyanakkor új kutatási módszerek és megközelítések váltak közhasználatúvá a karrier-bűnözés kriminológiai vizsgálatában a fejlett országokban, például az önbevallásra*

⁷⁵ Blumstein, A. - Cohen, J. - Roth, J.A. - Visher, C.A. (1986): Criminal Careers and Career Criminals. Vol.1. National Academy of Sciences, National Academies Press.

⁷⁶ Blumstein, A. - Cohen, J. - Roth, J.A. - Visher, C.A. (1986): Criminal Careers... id mű

⁷⁷ Horney, J. – Osgood, D.W. – Haen-Marschall, I. (1996): Adult Patterns of Criminal Behaviour. Washington, DC: U.S. Department of Justice. Idézi: Benavides, A.J.(2002): Career Criminals. In: Encyclopedia of crime and punishment. Volumes I-IV. (ed. David Levinson) Sage Publications, London. p.162.

⁷⁸ Blumstein, A. - Cohen, J. - Roth, J.A. - Visher, C.A. (1986): Criminal Careers... id mű

⁷⁹ Laub, J.H. – Sampson, H.J. (2003): Shared Beginnings, Divergent Lives: Delinquent Boys to Age 70. cambridge: Harvard University Press. Chapters 1-5.

⁸⁰ „Crime and desistance”. Joanna Shapland előadása az Európai Kriminológiai Társaság V. Konferenciáján, Krakkó, 2005. augusztus 31.-szeptember 3. www.eurocime2005.org

⁸¹ David J. Smith: Életút és bűnözés. The Oxford Handbook of Criminology, Chapter 20. (p. 702-745)

épülő kutatások, vagy a longitudinális vizsgálatok. Ezek a vizsgálatok számos információt hoznak, nem csupán a bűnismétlésről, de az ahhoz kapcsolódó sajátosságokról és feltételrendszerekről, és nem utolsósorban a bűnözési karrierből való kilépés jellemzőiről. A kutatások szerint a kortárs csoportok ezekben a folyamatokban meghatározó szerepet játszanak. A kortársi csoportszerveződés a fiatalkori kultúra integráns része, magatartásbefolyásoló és értékorientáló szerepe sem elhanyagolható. A fiatalok értékvizsgálatánál nyilvánvalóan nem tekinthetünk el attól a közegtől, amelyben ezek a fiatalok szocializálódnak. A szociálpszichológusok szerint a társadalmi viselkedést alapvetően két motívum befolyásolja: (1) a környezeti hatások és (2) a társadalmi értékek.

II.2. Érték elemzés

Értékeknek azokat a kulturális alapelveket tartjuk, amelyek kifejezik, hogy az adott társadalom mit tart fontosnak, kívánatosnak, pozitívnak, jónak.⁸² A magyar értékorientációs sajátosságok feltárásában Hankiss Elemérnek elvülhetetlen érdemei vannak. Kutatásai szerint a hetvenes évek időszakában a magyar társadalmat négy alapvető értékrend „vezényelte”: (1) a hagyományos-keresztény értékrend; (2) a puritán-felhalmozó értékrend; (3) a fogyasztói-hedonista értékrend; és (4) a 19. század végi, 20. századi munkásmozgalmi értékrend.⁸³

1989-ben, még a rendszerváltás előtt, végezte el Gábor Kálmán kutatása a magyar ifjúság csoportorientációs értékvizsgálatát.⁸⁴ A kutatás eredményei szerint az alapvető különbségek nem az életkor, hanem az iskolai végzettség mentén rajzolódtak ki. A szakmunkás tanulók a fogyasztói ifjúsági kultúrát preferálták, és a videó-, diszkó-, motorrajongók voltak. A gimnazisták és az egyetemisták az alternatív mozgalmakkal azonosultak (környezetvédelem, békemozgalmak). Határozott különbség volt a férfiak és nők értékpreferenciáiban. Gábor és munkatársai a rendszerváltás után iskolába járó fiatalok értékorientációit is megvizsgálták. Az eredmények alapján négy értékorientációt különböztettek meg: (1) középpontban a családi biztonság (békés világ, igaz barátság, szerelem, belső harmónia); (2) kreativitás (érdekes élet, természettel való azonosulás, szabadság); (3) a tradíciók tisztelete (összekapcsolódva a vallásos hittel és nemzeti biztonsággal); végül (4) a társadalmi rend kívánalma (benne: hatalom, gazdagság, döntési jog). Jól láthatóan elkülönültek az individuális és a közösségi értéktételezések. Az individuális értékorientációkban kettéválnak a materiális és poszt-materiális, a közösségi értékorientációkban pedig a tradicionális és vallásos hit központú, illetve a hatalom és gazdagság központú értékrendek.⁸⁵

Az 1990-es évek fiatal generációja Kelet-Európában különleges történeti generáció. Nem véletlen – ahogy Gábor Kálmán is megállapítja -, hogy a kilencvenes években egy civilizációs korszakváltás következett be a magyar ifjúság körében, ami új értékrendek, értékpreferenciák kialakulásához vezetett.⁸⁶

⁸² Andorka Rudolf (2006): Bevezetés a szociológiába, Budapest, Osiris Kiadó. 490.o.

⁸³ Hankiss Elemér (2004): Társadalmi csapdák és diagnózisok. Tanulmányok a hetvenes évekből, Budapest, Osiris Kiadó.

⁸⁴ Gábor Kálmán (1993): Civilizációs korszakváltás és az ifjúság, Budapest, Oktatókutató Intézet. Idézi: Kovács Klára-Varga Szabolcs: A debreceni egyetemisták értékpreferenciái — egy regionális kutatás tükrében. URL:

http://campuslet.unideb.hu/dokumentumok/elotanalmanyok/Az_ertekek_jelentosege_integralo_es_differencialo_szerepe_a_tarsadalomban.pdf (Letöltve: 2012. szeptember 3.)

⁸⁵ Gábor Kálmán (2006): Társadalmi átalakulás és ifjúsági korszakváltás. In:(Gábor Kálmán-Jancsák Csaba szerk.): Ifjúságszociológia, Szeged, Belvedere Meridionale. p.384-392. Idézi: Kovács Klára-Varga Szabolcs: A debreceni egyetemisták értékpreferenciái... id. mű

⁸⁶ Gábor Kálmán (1993): Civilizációs korszakváltás és az ifjúság, Budapest, Oktatókutató Intézet; Gábor Kálmán (2006): Társadalmi átalakulás és ifjúsági korszakváltás. In: Gábor Kálmán-Jancsák Csaba (szerk.): Ifjúságszociológia, Szeged, Belvedere Meridionale.

Az egyik kutatás egy 20 országra, 5 kontinensre, 8 vallásra kiterjedő empirikus adatfelvétel alapján nyolc értéktípust különböztetett meg: a proszociális, az alkalmazkodó, az élvezeteket kedvelő, a teljesítményre orientált, az érettségre törekedő, az önérvényesítő, a biztonságra, és végül a hatalomra orientált értékeket magába foglaló értékrendeket. Tíz olyan értéktípust talált, amely minden kultúrában fellelhető:

1. Univerzalitás (pl. világbéke, egyenlőség, belső harmónia)
2. Jóindulat (pl. becsület, barátság, szerelem)
3. Tradicionalitás (pl. hagyománytiszteltet, élet elfogadása, alázatosság)
4. Konformitás (pl. udvariasság, önfegyelem, engedelmesség)
5. Biztonság (pl. a nemzet, a család biztonsága, egészség, társadalmi rend)
6. Hatalom (pl. tekintély, gazdagság, szociális elismerés)
7. Elismerés (pl. siker, tehetség, ambíció)
8. Hedonizmus (pl. élvezet)
9. Ösztönzés (pl. változatos, érdekes élet, merészség)
10. Önállóság (pl. szabadság, önbecsülés, kreativitás).⁸⁷

Schwartz szerint a fenti tíz érték – két tengely mentén – négy nagyobb további csoportba rendezhető: a nyitottság értékei, szemben a konzervativizmus értékeivel; illetve az egoizmus értékei szemben az altruizmus értékeivel.⁸⁸ Keller Tamás „Létezik-e európai értékrend?” c. tanulmányában tovább is gondolja, illetve számolja a kérdést, és megállapítja, hogy a ’tradicionális társadalom – modern társadalom’ értékei között megtalált dichotómia lényegében ez az a kettősség, amiről Inglehart (1997) a materiális és poszt-materiális értékek viszonylatában beszél.⁸⁹ A faktorelemzési eljárással megkapott adatok térképen való ábrázolása mutatja, hogy „bár egész Európában a modern és értékmotivált értékrend a domináns, ha külön bontjuk az országokat régi és új tagországokra látható, hogy a régi tagországokban modern és teljesítménymotivált, míg az új tagországokban a tradicionális és értékmotivált struktúrájú értékrend a domináns.”⁹⁰ Inglehartnak az értéktípusokkal kapcsolatos vizsgálatai ugyanis jelezték, hogy a nyugat-Európai fiatalok egy jelentős csoportja a poszt-materiális értékeket követi. Ezek a fiatalok jelentőséget tulajdonítanak az anyagi javaknak, illetve a karriernek (materiális értékek), míg a tartalmas emberi kapcsolatoknak, a kulturális javaknak, illetve a kötöttségek nélküli életvitelnek (poszt-materiális értékek) fontossága növekszik az életükben.⁹¹

Az ezredforduló utáni éveket ifjúsági értékvilágát mérték fel az „Ifjúság 2000, 2004 és 2008” kutatásai. A fiatalok esetében az értékek és attitűdök folyamatos átalakulását tapasztalhatjuk. A fiatalok értékeit felmérő Ifjúság kutatások azt is jelzik, hogy mely értékek átalakulása jellemző a fiatalkor szakaszában.

⁸⁷ Idézi: Kovács Klára-Varga Szabolcs: A debreceni egyetemisták értékpreferenciái — egy regionális kutatás tükrében. URL:

http://campuslet.unideb.hu/dokumentumok/elotanulmanyok/Az_ertekek_jelentosege_integralo_es_differencialo_szerepe_a_tarsadalomban.pdf (Letöltve: 2012. szeptember 3.)

⁸⁸ Schwartz, S. H. (2003): Univerzálák az értékek tartalmában és struktúrájában. Elméleti előrelépések és empirikus próbák húsz országban. In.: VÁRINÉ SZILÁGYI Ibolya (szerk.): Az értékek az életben és a retorikában. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003., 105-154.

⁸⁹ Keller Tamás: Létezik-e európai értékrend? Füstös L, Guba L, Szalma I (Szerk.) Társadalmi regiszter 2008/1, pp.39-46 (2008)

⁹⁰ Keller Tamás: Létezik-e európai értékrend? Füstös L, Guba L, Szalma I (Szerk.) Társadalmi regiszter 2008/1, pp.39-46 (2008)

⁹¹ Inglehart, R. (1997): Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies. Princeton: Princeton University Press. Hivatkozik rá: Bauer Béla (2002): Az ifjúság viszonya az értékek világához. In: Bauer, B. – Szabó, A. (szerk.): Ifjúság 2000. Tanulmányok I., Budapest, nemzeti Ifjúságkutató Intézet. p.196.

Mennyire fontosak az alábbi értékek az Ön számára?
(az érdemi válaszok ötfokú skálán mért átlagértékei)

Ifjúság 2000		Ifjúság 2004	
családi biztonság	4,84	családi biztonság	4,81
békés világ	4,80	szerelem, boldogság	4,77
szerelem, boldogság	4,76	igaz barátság	4,69
belső harmónia	4,66	békés világ	4,66
igaz barátság	4,64	belső harmónia	4,62
szabadság	4,56	szabadság	4,51
gazdagság	4,22	kreativitás	4,04
társadalmi rend	4,13	tradíciók tisztelete	3,90
érdekes élet	4,02	érdekes élet	3,89
változatos élet	3,98	változatos élet	3,89
kreativitás	3,94	szépség	3,83
vallásos hit	2,61	vallásos hit	2,98
hatalom	2,55	hatalom	2,62

Az eredmények alapján jól látható, hogy a fiatalok számára a poszt-materiális értékek a legfontosabbak: a családi biztonság, az igaz barátság, a szerelem, a békés világ vagy a belső harmónia. Van azonban egy jelentős, a materiális értékeket preferáló homogén csoport is, amely gazdagságot, a rendet, az érdekes életet, stb. helyezi előtérbe.⁹² 2004-re hangsúlyosabbá váltak a poszt-materiális értékek. Rác középiskolás fiatalok értékpreferenciáinak vizsgálata alapján rámutatott arra, hogy bár egyes poszt-materiális értékek jellemzőek a fiatalokra, de még mindig jelen vannak a materiális értékek is, így semmiképpen sem mondható, hogy a mai ifjúság poszt-materiális beállítottságú lenne.⁹³ Csepeli és munkatársai által végzett kutatás eredményei szerint a rendszerváltó országokban a meritokratikus értékek elfogadottsága – noha ez képezi a kapitalista társadalmi formáció alapját – igen alacsony.⁹⁴ A társadalom értékszerkezetével kapcsolatos – nemrégiben lefolytatott – TÁRKI vizsgálat eredményei még most is azt mutatják, hogy a magyar társadalom mentalitása és értékszerkezete keleties, szomszédainknál zártabb. Rendkívüli a bizalomhiány, és az egyenlőtlenségek, és általában a verseny végletes elutasítása jellemző. Az embereket a korrupcióhoz való viszony felemás megítélése, és az állammal szembeni túlzott elvárások jellemzik.⁹⁵

2.1. A kutatás hipotézise

„Míg a kamaszkor alsó határa a biológiai éréshez igazodik, addig a felső határ a társadalmi szerepvállalással mutat összefüggést.”⁹⁶ A 8-12 évesektől a 25-30 évesekig tartó korosztályokat befoglaló ifjúság megjelölés alatt tehát a kortárs csoport megjelenésétől (8-12 évesek) a másokért való felelősségvállalásig (25-30 évesek) terjedő életkori szakaszokat

⁹² Bauer Béla (2002): Az ifjúság viszonya az értékek világához. In: Bauer, B. – Szabó, A. (szerk.): Ifjúság 2000. Tanulmányok I., Budapest, nemzeti Ifjúságkutató Intézet. Idézi: Kovács Klára-Varga Szabolcs: A debreceni egyetemisták értékpreferenciái... id. mű

⁹³ Rác László (2005): Értékek és ifjúság. In: (Pikó Bettina szerk.): Ifjúság, káros szenvedélyek és egészség a modern társadalomban, Budapest, L'Harmattan. Idézi: Kovács Klára-Varga Szabolcs: A debreceni egyetemisták értékpreferenciái... id. mű

⁹⁴ Csepeli, Gy. - Örkény, A. – Székelyi, M. – Barna, I. (2005): Sikervakság: szociálpszichológiai akadályok a piactudományhoz vezető úton Kelet-Európában. In: Kornai, K. – Rothstein, B. – Rose-Ackerman, S. (eds): Tisztesség és bizalom... id. mű, 227-256.o.

⁹⁵ Tóth István Gy.: Bizalomhiány, normazavarok, igazságtalanságérzet és paternalizmus a magyar társadalom értékszerkezetében, TÁRKI, Budapest, 2009.

⁹⁶ Susánszky Éva: A magyar fiatalok életminőségének alakulása az elmúlt két évtizedben. Doktori értekezés. Semmelweis Egyetem Mentális Egészségtudományok Doktori Iskola, Budapest, 2009.

értjük. A posztindusztriális társadalmakban a gazdasági és politikai folyamatok a felnőtté válás feltételrendszerét is megváltoztatják, eltérő életutakat kínálva ehhez. Hipotézisünk ehhez a jellegzetességhez igazodott, és azt feltételeztük, hogy a fiatalok értékorientációs hangsúlyváltozásaiban mind a biológiai éréshez tapadó testi változások, mind a fiatalok szerepvállalási repertoárjában azonosítható társadalmi elvárások megjelenése nyomon követhető.

Jelen kutatásunkkal a kamaszkor alsó határát elérő és a biológiai átalakulás gyötrelmeivel küzdő fiatalok értékeit (is) vizsgáltuk. Érdeklődésünk különösen intenzív volt, hiszen egy – szándékaink szerint longitudinális – vizsgálat sorozat első szakaszát végeztük el. Kiemelten fontosnak tartottuk tehát annak vizsgálatát, hogy az értékek tartalmi sajátosságai hogyan jelennek meg a 14-15 évesek viszonyulásaiban. Reményeink szerint módunk lesz ezeket a jellemzőket néhány év múlva a kamaszkor felső határánál, a társadalmi szerepek felvállalásánál is szemügyre venni. Megvizsgáltuk tehát, hogy mi jellemző a biológiai érettséget éppen elérő fiatalok értékorientációs választásaira, milyen összefüggésben van/lehet ez a jogkövetés kialakulásával, illetve a devianciához való viszonytal. Az volt a hipotézisünk, hogy a preferált értékek alapján különféle személy-típus csoportokat különböztethetünk meg, és ennek segítségével tudunk meg többet arról, hogy milyen változók befolyásolják a 14-15 éves fiatalok értékpreferenciáit.

2.2. Elméleti megfontolások

Az értékszociológia „megkülönbözteti az érték fogalmát a normák, az attitűdök, az érdekek, az eszmények, az értékorientációk, a viselkedés, a társadalmi jelenségekről alkotott vélemények rokon fogalmaitól. Az értékszociológia megközelítésében az értékek elvont kulturális alapelvek, amelyek az ember vagy a közösségek számára a dolgok végső értelmére vonatkoznak. Milton Rokeach szerint az „érték” tartós, s ez biztosítja a társadalomban a stabilitást és a folytonosságot. Az értékek tartósságát a korai szocializáció során elültetődő alapértékek biztosítják, amelyek a gyermekkori, fiatalkori élettapasztalatok eredményeként stabil preferencia-sorrendbe rendeződnek, és magatartásformáló tényezővé válnak. Az emberek viszonylag kevés számú közös értékkel rendelkeznek, és az igazi különbség az értékeknek fontossági sorrendjében van. A hasonló értékpreferenciák értékrendbe szerveződnek és a szociokulturálisan is együvé tartozó emberek csoportjait jellemzik. A társadalom értékrendszere in-homogén rendszer, mert az értékrendi csoportok határai többnyire keresztbe metszik a strukturális és a kulturális csoportok határait.⁹⁷

Bauer Béla az „Ifjúság 2000” kutatás keretében 15–29 éves fiatalok körében végzett nagymintás ifjúsági felmérésben (N= 8000; ezen belül 15–19 évesek n=2274) vizsgálta a korosztály iskolai és munkaerő-piaci sajátosságait, élethelyzetének jellemzőit, életmódját és értékrendjét.⁹⁸ A fiatalok értékeinek vizsgálatára irányuló kutatást a közép-kelet-európai térségben lezajlott meghatározó jelentőségű társadalmi és gazdasági változások indokolták, amelyek a szerző hipotézise szerint „átformálták értékrendszerét, követendőnek tekintett cselekvési mintáit, ami értékvesztést és értékgyarapodást is tartalmazhat”. Feltételezése szerint az értékátrendeződések nem csupán korosztályonként, de régiókként is eltérhetnek egymástól.⁹⁹ Mint Bauer megállapította a társadalmi rendszerváltás egyben korszakváltást is

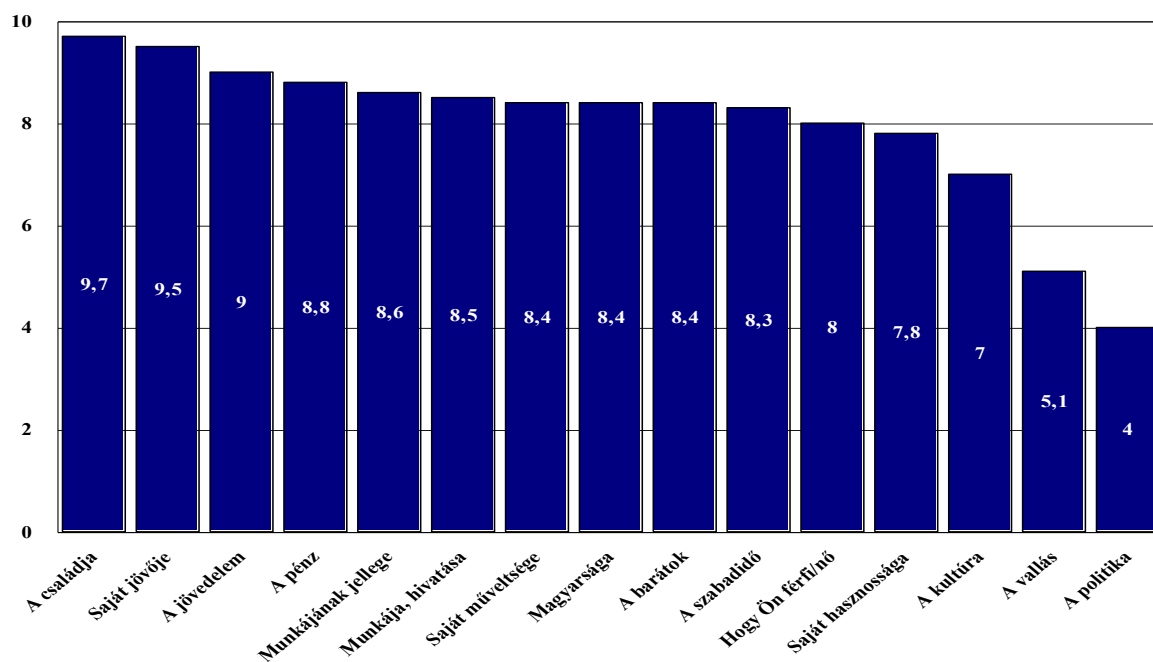
⁹⁷ Rokeach, Milton: *The Nature of Human Values*. New York, 1973, The Free Press. Idézi: Balázs János-Kézdy Éva

„Harmonia Dignitatis” Az értékrend vizsgálata főnemesi családok leszármazottainak körében. Századvég, Új évfolyam, 21. szám, Tavasz, URL: <http://www.c3.hu/scripta/szazadvég/21/balazs.htm>

⁹⁸ A minta terület, nem és korcsoport szerint leképezte a vizsgált népséget.

⁹⁹ Bauer Béla: A fiatalok értékrendjének eltérései a különböző régiókban. URL: http://www.tok.elte.hu/tarstud/filmuvtort_2001/bauer.htm#_ftn1 (Letöltve: 2012. július 5.)

jelent az értékek, a tulajdonhoz való viszony, az emberi kapcsolatok területén. Olyan új fogalmakat és jelenségeket kell tehát értelmezni, és újraértelmezni, mint az öntevékenység, az autonómia, a hatékonyság, a pluralizmus, illetve a tulajdon, az érték, a tudás, a bűn, a büntetés, a bűnhődés fogalmai. A társadalmi rendszerváltás következtében tehát új fogalmi keretek és új társadalmi cselekvési tér formálódott a fiatalok számára (is). Ez is alátámasztja, hogy a fiatalok értékpreferenciái, életkorukkal együtt, folyamatosan változnak. A kutatás eredményei (az átlagértékek alapján) az alábbi „érték-sorrendet” tükrözik a vizsgált fiatalok körében:¹⁰⁰

A kutatásban kidolgozott 16 értékkategória segítségével a vizsgált fiatalok jellemzően három típusba voltak sorolhatók (az 1-től 5-ig terjedő skálán mért átlagértékek alapján). (1) Az első csoport fiataljai számára a legfontosabbak a **harmonikus, boldog élethez köthető immateriális értékek** voltak. A kutatók idesorolták a családi biztonságot, az igaz barátságot, a szerelmet, a békés világot, valamint a belső harmóniát. Mint megállapították, ezek az értékek rendkívül magas (az iskolában szokásos osztályzattal: jeles) átlagértékeket kaptak. (2) A második homogén csoportot azok a fiatalok képezték, akiknél **az értékeket az anyagi javakhoz való viszony** tette értelmezhetővé, mint például a gazdagság, a rend, az érdekes és változatos élet, és a kreativitás. A kapott átlagértékek ebben a csoportban nagyjából négyes osztályzatúnak feleltek meg. (3) A harmadik csoportot a kutatók „általános társadalmi tudat”-ként fogalmazták meg. Ebben a körben kiemelt jelentősége volt **a nemzeti identitásnak, a tradícióknak, és a hatalomhoz való viszonynak**. Az adatok azt mutatták, hogy az értékkategóriák közül a kétezres évek elején a magyar fiatalok számára a legkisebb jelentősége a hatalomnak volt (2,5-ös átlagértékkel).¹⁰¹

2.3. Értékkorientációs-, és bűnözési változások

Az általános európai, és a gazdaságilag fejlett országokra vonatkozó trendek azt jelzik, hogy a fiatalok mind nagyobb hányada válik érintetté a különböző társadalmi devianciákkal kapcsolatban. Ugyanakkor az értékkorientációk is viszonylag korai életkorban megjelennek. A fiatalok egyre korábban és egyre markánsabban fogalmazzák meg az életvitelükkel

¹⁰⁰ Bauer Béla: A fiatalok értékrendjének... id mű

¹⁰¹ Bauer Béla: A fiatalok értékrendjének...

kapcsolatos véleményüket, elvárásaikat, az értékeket, amelyek mentén mozognak. S egyre korábban határozzák meg maguk és környezetük viszonyát ideológiai alapokon nyugvó elgondolások alapján. A felnőtt viselkedés, a felnőtt gondolkodás és értékek a korábban „ártatlan” gyermekkorok nevezett időszakba türemkednek, a fiatalok az egyre korábbi időpontban bekövetkező nemi éréssel egy időben kezdenek a gyermeki viselkedésen túlmutató viselkedési mintákat megjeleníteni. Magatartásukban sajátosan és ellentmondásosan keverednek a két társadalmi szerephez kapcsolódó viselkedésjegyek.¹⁰² A kamaszkor alsó határa a biológiai éréshez igazodik, a felső határa pedig a társadalmi szerepvállalással mutat összefüggést – írja Susánszky Éva doktori értekezésében.¹⁰³ Fogalmazhatunk tehát úgy is, hogy vizsgálati mintánkat a kamaszkori biológiai éréshez igazítottuk, és azt kívántuk vizsgálni, hogy a fiatal testben a kamaszkor hatására lezajló biológiai „földrengések” és következményeik milyen módon hatnak a fiatal értékorientációs sajátosságaira. Kutatásunk – reményeink szerint – egy longitudinális kriminológiai, bűnmegelőzési kutatás első szakaszát képezi. Elemzésünkben a vizsgálatba bevont fiatalok viselkedését, elsősorban a felbukkanó deviáns magatartások mögött rejlő társadalmi-kulturális beágyazottság aspektusaira vonatkoztatva vizsgáljuk. Arra a kérdésre igyekszünk válaszokat találni, hogy a fiatalok viselkedéséhez, a különböző devianciákhoz, de elsősorban a kriminalitással kapcsolatos magatartásokhoz, a bűnelkövetéshez, illetve az áldozattá váláshoz kapcsolódnak-e valamilyen sajátos kulturális¹⁰⁴ jellemzők.

A bűnözési adatok vizsgálata is azt jelzi, hogy a fiatalok mind elkövetőként, mind áldozatként gyakrabban jelennek meg a bűnözési scénán, mint a korábbi évtizedekben. A fogyasztói kultúra, a modernizáció, individualizáció kulturális aspektusainak az élet minden területén való megjelenése azt sejteti, hogy összefüggés lehet a különböző értékviszonyulások és a bűncselekmények alakulása között.

A múlt század végén, az 1990-es években megjelent, a bűncselekményekkel és az áldozattá válással kapcsolatos empirikus vizsgálatok alapján két jelenséget kell párhuzamosan szem előtt tartanunk:

1. a vizsgált jelenségek epidémiájában, és a bűnözés szerkezetében bekövetkezett változásokat; valamint
2. a társadalmi környezetben bekövetkezett átalakulást.

A bűnözés gyakoriságában bekövetkezett változások, a bűnözés mögött meghúzódó társadalmi jelenségek szerepének elemzésére irányítják rá a figyelmet. A társadalmi-gazdasági változásokra a bűnözés is reagál, és a környezeti változások a bűnözés struktúrájában is tükröződnek. Itt külön kell választanunk a hazai és külföldi tapasztalatokat. Magyarországon a rendszerváltásnak óriási szerepe volt a társadalmi folyamatok alakulásában, így a bűnözés területén is korábban ismeretlen jelenségeket tapasztalhattunk. A kilencvenes években bekövetkezett változások azonban nem egy a rendszerváltás óta

¹⁰² Marie Winn: Gyermek a gyermekkor nélkül, Gondolat Kiadó, 1990.

Jürgen Zinnecker: A fiatalok a társadalmi osztályok terében, Új gondolatok egy régi témához. In: Ifjúságszociológia (szerk. Gábor Kálmán, Jancsák Csaba), Belvedere Kiadó, 2006; „The European School Survey Project on Alcohol and Drugs 1995” (ESPAD’95) magyarországi vizsgálata, melyben a fontosabb emberi tulajdonságokra vonatkozó kérdéssor szerepelt (Balázs-Sajgál 1998); Somlai Péter: A posztadoleszcensek kora in: In: Új Ifjúság, Szociológiai Tanulmányok a posztadoleszcensekről (szerk: Somlai Péter), Napvilág Kiadó, Budapest, 2007.

¹⁰³ Susánszky Éva: A magyar fiatalok életminőségének alakulása az elmúlt két évtizedben. Doktori értekezés. Semmelweis Egyetem Mentális Egészségtudományok Doktori Iskola, Budapest, 2009.

¹⁰⁴ A kultúrán itt az antropológiai értelmezést értjük: „a kultúra vagy civilizáció, a maga teljes etnográfiai értelmében az az összetett egész, amely magában foglalja a tudást, hiedelmet, művészetet, törvényt, hagyományt és mindazon egyéb képességeket és szokásokat, amelyekre az embernek, mint a társadalom tagjának szüksége van” (Tylor [1989])

folyamatosan növekvő trend részét képezik. A kilencvenes években jelentős fluktuáció következett be a regisztrált bűncselekmények számában. A kezdeti gyors növekedés 1997-ben tetőzött, a következő években jelentős csökkenést tapasztalhattunk. Az ezredforduló után a regisztrált bűncselekmények száma az évi 400.000 körüli szinten látszik stabilizálódni.

A nemzetközi tapasztalat ezzel szemben azt mutatja, hogy a kilencvenes években megtört a szinte az egész XX. századra jellemző növekedési tendencia. A század végén kezdődött enyhe csökkenési tendencia az utóbbi tíz évben folytatódott. A csökkenéssel párhuzamosan a bűnözés belső sajátosságaiban is áttrendeződési folyamatok figyelhetők meg. Ezek a belső áttrendeződések jellemzőek mind a nemzetközi, mind a hazai adatokra. A hazai bűnözés belső struktúrája átalakulásának egyik jellemzője, hogy növekszik a fiatalok, fiatal felnőttek által elkövetett cselekmények gyakorisága, ezért különösen fontos ezzel a korosztállyal részletesen is foglalkozni. A kriminológiai vizsgálatok azt jelzik, hogy a visszaesés valószínűségét növeli, a fiatalkori devianciák jelenléte. Minél fiatalabb korban kerülnek kapcsolatba az elkövetők az igazságszolgáltatási rendszerrel, annál nagyobb valószínűséggel indul el a bűnözői karrier, és vál(hat)nak professzionális bűnözővé a fiatalok.¹⁰⁵ Ennek az összefüggésnek különböző aspektusait már számos vizsgálat feltárta és megerősítette. Ezeket már bemutattuk a zárótanulmány I. fejezetében.

2.4. Elméleti alapvetés

A bűnöző magatartás okainak tudományos kutatásával foglalkozó elméleti megközelítések két fő csoportba sorolhatóak. Az egyik csoportba tartozó teóriák az egyén deviáns viselkedését próbálják magyarázni, tehát arra keresnek választ, hogy valaki miért lesz bűnöző. Ezeket az elméleteket nevezzük a deviáns viselkedés mikro-szintű elméleteinek.

A.) A mikro-szintű elméleteket három fő csoportba sorolhatjuk, amelyek a deviáns viselkedést három különböző okkal magyarázzák.¹⁰⁶ Ezek a következők:

- A *szocializációs zavarok elmélete* szerint a felnőttkori deviáns viselkedés magyarázata az egyén gyermekkorában keresendő. A deviáns egyén gyermekkorában nem tudta elsajátítani a rá szabott társadalmi szerepet/szerepeket, ami később normaszegő magatartást eredményezett.
- A *stressz elméletek* szerint a deviáns magatartás egyfajta védekező reakció egy olyan élethelyzettel, problémával szemben, amit az egyén nem tud megoldani, ami miatt stressz helyzet alakul ki nála.
- A *mikro-kulturális elméletek* szerint a deviáns viselkedés oka a közvetlen környezetben (család, munkahely, barátok stb.) fellelhető deviancia. Italozó szülők, drogfogyasztó barátok, bűnelkövető személyek megjelenése a közvetlen szocializációs környezetben.

B.) Az elméletek másik csoportja viszont különböző társadalmi aggregátumokat vizsgál, és az ezeket jellemző devianca-gyakoriságokra keresi a választ, tehát arra például, hogy egy társadalomban, illetve annak egy csoportjában miért magasabb a bűnözési ráta, illetve ennek változásai minek tudhatók be. Az e csoportba tartozó elméleteket a deviáns viselkedés makroszintű elméleteinek nevezzük.

A deviáns viselkedés makroszintű elméleteit három nagy irányzatba sorolhatók. Ide tartoznak a minősítési elméletek, a kulturális elméletek, és az anómia elméletek. Jelen kutatási témánkat illetően az említett irányzatok közül a kulturális elméleteknek van alapvető relevanciájuk.

¹⁰⁵ Lásd hasonlóan: Christine Coumarelos: Juvenile Offending: Predicting persistence and determining the cost-effectiveness of interventions. New South Wales Bureau of Crime Statistics and Research, Sydney, 1994.

¹⁰⁶ Andorka Rudolf (2006): Bevezetés a szociológiába, Budapest, Osiris Kiadó. 490.o.

A kulturális elméletek kiindulópontja a társadalom tagjainak életét szabályozó normák és értékek vizsgálata. Ezek a normák és értékek társadalmanként nagyon eltérőek lehetnek, sőt egy bizonyos társadalmon belül is találkozhatunk kisebb-nagyobb (pl. szubkulturális) eltérésekkel.

Szűkebb értelemben a kulturális elméletek szerint arra a társadalomra (illetve tagjaira) jellemzőek a különböző deviáns magatartásformák, ahol ezeket, illetve általában az uralkodó normák és értékek „megengedik”.¹⁰⁷

A kulturális elméletek alátámasztására számos példát találhatunk különböző társadalmakban és különböző deviáns magatartásformáknál. A japán társadalomban egészen a XIX. század közepéig a harcosok életét szabályozó íratlan törvény nemhogy engedélyezte, de elő is írta bizonyos esetekben az öngyilkosságot. Számos keleti társadalomban volt elfogadott a különböző kábítószeres használat. A dohányzással kapcsolatos viselkedésformák megítélése is társadalmanként és koronként változik. Az európai társadalmakban pedig a szeszital fogyasztásának van kiemelkedő kulturális háttere.

Tágabban értelmezve a kulturális megközelítést, valamely deviáns magatartás társadalmi elterjedtségének kulturális meghatározottságán nem csak a konkrét magatartással, jelen esetben nem csak a kriminalitással kapcsolatos attitűdök milyenségét értjük, hanem *általában a deviáns magatartást támogató normák jelenlétét. Azaz az elmélet operacionalizálását általában a normasértésekkel és a deviáns magatartásokkal kapcsolatos attitűdök feltárása jelenti.*¹⁰⁸

A deviáns magatartás kulturális elméletei körébe sorolhatók azok a megközelítések is, melyek a támogató kultúrát kevésbé direkt módon értelmezik, azaz annak sajátosságait nem a normaszegés-normatartás dimenziójában látják, hanem az azzal közvetett kapcsolatot mutató kulturális elemek gyakoribb előfordulásában. A drogfogyasztással kapcsolatban ide sorolhatók az individualizációval, posztmodernitással, a fogyasztás kultuszával foglalkozó megközelítések.¹⁰⁹ A bűnözéssel kapcsolatban a fehérgalléros bűnözés és a korrupció megítélésében mutatkozó különbségekben érhető tetten a kulturális elemek szerepe. Ezen megközelítések operacionalizálását a különböző érintettségű populációk értékstruktúrájában megjelenő különbségek feltárása, s ezen belül ez elméleti háttérnek megfelelően elsősorban az individualizációval, posztmodernitással, a fogyasztás kultuszával kapcsolatos érték tartalmak keresése jelenti. Ezen a ponton a kriminalitás kulturális beágyazottságával kapcsolatos egyéb dimenziók operacionalizálása találkozik az anómia fogalom operacionalizálásával, azzal a különbséggel, hogy jelen esetben nem az értékstruktúra egyöntetűségét, hanem a szerkezetét és a társadalmi normákhoz való viszonyulást vetettük vizsgálat alá.

II.3. Az adatfelvétel során használt eszközök

A fent bemutatott operacionalizálási eljárások leképezésére három tesztet alkalmaztunk, amelyek alkalmasak mind az anómia, mind pedig a kulturális beágyazottság egyéb dimenzióinak vizsgálatára.

¹⁰⁷ Andorka Rudolf (1994): Változások és állandóságok a magyar társadalomban a rendszerváltás óta. In Magyar Szemle, 3(10): 1011-1024.

¹⁰⁸ Spéder Zsolt–Paksi Borbála–Elekes Zsuzsanna (1998): „Anómia és elégedettség a 90-es évek elején” in: Társadalmi riport 1998, Kolosi Tamás, Tóth István György, Vukovich György (szerk.). Budapest: TÁRKI, Pp. 490–513.

¹⁰⁹ Komáromi Éva: A Droghasználat kialakulásának okai. In: Rácz József és munkatársai : *A droghasználatról – őszintén.* B+V Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2000, 50-65.; Rácz József és munkatársai: *A droghasználatról – őszintén.* B+V Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2000

3.1. Alapértékteszt

Az alapérték teszt¹¹⁰ a Rokeach-teszt¹¹¹ magyarországi viszonyokra átültetett módosításának tekinthető, amelyet a Hankiss Elemér által vezetett értékszociológiai műhely munkatársai dolgozták ki. A teszt a Rokeach-tesztnél kevésbé időigényes és technikájában is egyszerűbb: 32 érték közül kell kiválasztani – rangsorolás nélkül – a kért számra legfontosabb 10 értéket. Ezt követően a választott értékek esetében 5 fokú skálán kell értékelnie a válaszadónak az adott érték mentén való szubjektív kielégítettségét.

3.2. Gyereknevelési elvek

Ennél a kérdésnél a válaszadónak 17 tételből (olyan elvek, amelyek a gyereknevelés szempontjából általában elérendő célok lehetnek) azt az 5-öt kell kiválasztania, amelyet személyesen ő a legfontosabbnak tart.¹¹²

3.3. Erkölcsi vétségek skála

A kérdéssor 22 elemből áll, amelyek egy-egy erkölcsi és/vagy törvénysértési vétséget fogalmaznak meg. A kérdezettnek ezek súlyosságát kell értékelniük egy 10 fokú skálán, amelyen az 1-es azt jelenti, hogy az adott cselekedet rendkívül súlyos, így azt semmilyen körülmény között nem szabad elkövetni, a 10-es pedig a vétségnek nem tartott, bármikor elkövethető cselekedet jelölésére szolgál.¹¹³

Az anómia elméletek ellenőrzése során először a durkheimi anómia, illetve az integrációhiány mértékét vesszük górcső alá a válaszok egyöntetűségének vizsgálatával. Második lépésként a mertoni anómia mértékét vizsgáljuk az alapérték teszt preferált értékeinek kielégítettségének elemzésével.

A kulturális beágyazottság egyéb dimenzióinak vizsgálatát az erkölcsi vétségek skálánál felvett, a kriminalitással szembeni attitűdöt mérő kérdések elemzésével kezdjük. Ezt követően általában a deviáns magatartást támogató viszonyulásokat, az erkölcsi vétségek skála teljes tartományára vonatkoztatott átlagértékeket vizsgáljuk, tekintettel arra, hogy az erkölcsi vétségek skála egyes itemei a különböző fokú normasértő magatartások leképeződései. S végül a kriminalitással közvetett kapcsolatban lévő kulturális elemek jelenlétét vizsgáljuk, s ennek során kétféle módon elemezzük az értékpreferenciában fellelhető különbségeket. Először megvizsgáljuk az egyes értékek választási sorrendjét, második lépésként pedig megvizsgáljuk, hogy milyen dimenziók húzódnak meg a konkrét értékválasztások mögött, majd e mögöttes dimenziók kriminalitással való összefüggését vizsgáljuk meg.

¹¹⁰ Hankiss E., Manchim I., Füstös L., Szokolczai Á. (1982): Kényszerpályán? MTA Szociológiai Kutatóintézet, Értékszociológiai műhely

¹¹¹ Rokeach egy kétszer 18 értékből álló listát dolgozott ki az értékek empirikus vizsgálatára. Az egyik listán célértékek - a létezés preferált végállapotaira vonatkozó értékek - szerepeltek, míg a másik listán eszközértékek, vagyis a viselkedés preferált módjára vonatkozó értékek. A válaszadónak e két listán szereplő értékeket kell fontossági sorrendbe helyeznie. Az így kapott adatok statisztikai módszerekkel elemezhetők. Rokeach munkásságának az empirikus értékutatásra gyakorolt hatását jól illusztrálja, hogy a magyarországi értékvizsgálatoknak a 70-es évektől szinte megkerülhetetlen eleme lett az általa kidolgozott teszt.

¹¹² Ronald Inglehart: The Silent Revolution in Europe: Intergenerational Change in Post-Industrial Societies *The American Political Science Review*, Vol. 65, No. 4. (Dec., 1971), pp. 991-1017. Stable URL:

<http://links.jstor.org/sici?sici=0003-0554%28197112%2965%3A4%3C991%3ATSRIE%3E2.0.CO%3B2-W>

¹¹³ Harding, S.- Phillips, D: *Contrasting Values in Western Europe*, London:Macmillan, 1986; Robinson – Shaver - Wrightsman (eds): *Measures of Personality and Social Psychological Attitudes*, 1st Edition Volume 1: *Measures of Social Psychological Attitudes*, 1991, Academic Press

II.4. Az empirikus adatfelvétel

A felnőtté válás folyamata, a felnőtté válás társadalmi kritériumai jelentősen megváltoztak a történelem során. A szexuális éréstől számított kamaszkor az akceleráció következtében egyre korábbi időszakra tevődött, a társadalmi szerepvállalás kezdete pedig egyre későbbi életkorokra tolódott.¹¹⁴

4.1. A célpopuláció meghatározása

Kutatásunk célpopulációját a Budapesten tanuló 14 éves fiúk alkották. A mintaválasztáshoz szükséges keretpopuláció meghatározása már nehézségekbe ütközött. A cél a 14 éves fiatalok megtalálása volt. A 2010-2011-es tanévre a budapesti iskolák 8. évfolyamára 15.553 fő iratkozott be. A létszám nem pontosan fedi a célpopuláció jellemzőit. Egyrészt a beiratkozottak közel fele lány, őket nem érintette az adatfelvétel. Másrészt a 14 évesek egy része nem a 8. évfolyamon tanul. Ezért nem osztályos, hanem iskolai kiválasztáshoz folyamodtunk. Azon budapesti iskolából alakítottuk ki a mintakeretet, ahol 7. 8. évfolyam található. Az iskolák kiválasztása során a kerületi elhelyezkedésükhöz igazodtunk. A kiválasztott minta a budapesti 14 éves tanulók területi elhelyezkedése szerint a kerületekre nézve reprezentatív. A mintakeretbe bekerült mintegy 8000 fiatalból 25%-os véletlen mintát vettünk.

A mintakeret feltöltése során kiemelt figyelmet fordítottunk a felhasznált információk validitására, melynek alacsony szintje osztályos mintaválasztás esetén – mint ahogy jelen kutatás esetében is – különösen nagy mintavesztéssel eredményezhető.

A mintakeret validálását követően került sor a mintaválasztásra. az adatfelvétel során minden a mintába bekerült fiatalot igyekeztünk megkeresni. A kutatás speciális célkitűzéseire tekintettel az osztályos kérdést egyéni megkereséssel és lekérdezéssel kombináltuk. Az elsődleges mintaválasztási egységek az általános iskolai 8. osztályok voltak, az adatfelvételt azonban kiterjesztettük az ugyanabba az iskolába járó alacsonyabb évfolyamon tanuló, de már a 14. életévét betöltött tanulókkal.

A kutatás célkitűzéseinek megfelelően különös figyelmet fordítottunk az iskolából kimaradó fiatalok felkutatására. A rendszeresen, illetve sokat hiányzó fiatalok az egyéb devianciákban (alkoholfogyasztás, drogfogyasztás) is magasabb életprevalencia értékkel jellemezhetőek, így valószínűleg a bűnügyi veszélyeztetettségük is nagyobb, mint a rendszeres iskolalátogató társaiknak. Ezért az osztályos lekérdezés azokban az esetekben, amikor a fiatal nem volt elérhető az iskolában, kiegészült egyéni lekérdezéssel. A kérdezőbiztosok többszöri megkereséssel, egyéni megkérdezés keretében kiegészítették az iskolából hiányzó interjúval az iskolában elkészített kérdőíveket. (Természetesen figyelembe véve, hogy a válaszadás önkéntes.) A speciális feladatok miatt szükséges volt az adatgyűjtés előtt a kérdezőbiztosokat külön felkészíteni a kutatás során várható problémákra. A mintába került iskolák tanulóihoz szülői felkérő levelet jutattunk el, melyben arra kértük a szülőket, hogy engedélyezzék a fiúknak a kutatásban való részvételt. A vizsgálatban való részvétel önkéntes és anonim volt.

4.2. A minta

A vizsgálat keretpopulációját a budapesti oktatási intézményekben tanuló 14 éves fiúk képezték. A vizsgált sokaság tagjai tankötelesek, ezért azt feltételeztük, hogy mindenki elérhető valamilyen oktatási intézményben. A közoktatást felügyelő minisztériumtól kapott

¹¹⁴ Susánszky Éva: A magyar fiatalok életminőségének alakulása az elmúlt két évtizedben. Doktori Értekezés. Semmelweis Egyetem, Budapest, 2009.

lista alapján 404 olyan budapesti oktatási intézményből választottuk ki a kutatásban résztvevő iskolákat, ahol 14 éves diákok tanulnak. A mintaválasztás módszere rétegzett véletlen kiválasztás volt. A mintakeretbe 7780 tanuló került be. Az adatfelvétel során ebből 2002 fiatalt kérdeztünk meg.

Kerület	a kerületben tanuló 14 évesek száma	megkérdezettek száma	a megkérdezettek aránya a kerületben tanulók létszámához viszonyítva %
1	374	42	11,29
2	887	100	11,29
3	1076	122	11,38
4	923	105	11,38
5	417	47	11,33
6	374	42	11,30
7	369	42	11,30
8	655	74	11,27
9	568	64	11,30
10	723	82	11,33
11	997	113	11,32
12	606	68	11,28
13	784	89	11,33
14	1229	139	11,33
15	625	71	11,31
16	717	81	11,27
17	798	91	11,40
18	955	109	11,38
19	531	61	11,41
20	501	57	11,32
21	749	85	11,30
22	447	50	11,28
23	248	28	11,31
más település		240	
összesen:		2002	

A megkérdezés többlépcsős elsősorban iskolai megkeresésen alapult. A mintakiesés iskolai szinten 11,7% volt. Jellemzően nem a szülők, hanem az érintett iskolák zárkóztak el a vizsgálatban való részvételtől. A minta kiesést arányos pótminta alkalmazásával ellensúlyoztuk. A minta kiesést csak abban az esetben pótoltuk, ha egy teljes iskola esett ki a mintából. Az egyéni kieséseket nem pótoltuk, de erre csak néhány esetben volt példa. Az egyéni minta kiesés aránya nem érte el a 0,5%-ot. A magas részvételi arányt ismételt megkeresésekkel sikerült elérni. A kérdezőbiztosok 3, és 6 nap múlva ismételten felkeresték az iskolákat és az első adatfelvételi napon hiányzókkal is felvették a kérdőíveket. Az adatgyűjtés önkitöltős kérdőívek felhasználásával történt, de a kérdezőbiztosok jelen voltak a kitöltés során és szükség esetén segítettek a nehezen boldogulóknak. A mintába kerültek iskolatípus (8 osztályos általános iskolák, 8 és 6 osztályos gimnáziumok) és kerület szerint reprezentálják a budapesti iskolákba járó 14 éves fiú korosztályt.

II.5. Kutatási eredmények

5.1. Kriminálitás

Az elemzések tárgyát képező célváltozót, a kriminalitási helyzetekkel kapcsolatos kérdésekre adott válaszok alapján hoztuk létre. Egyaránt vizsgáltuk az elkövetői és az áldozati oldalt. A célváltozó kialakítása során kiderült, hogy még egy csoportot kell elkülönítenünk. Az áldozatok és az elkövetők csoportjai között ugyanis jelentő átfedés volt megfigyelhető. Sok fiatal mindkét csoportban szerepelt. A megkérdezett fiatalok 17,6%-a, 352 fő került ebbe a

csoportba. Eredetileg csak az áldozatok és az elkövetők csoportjait szeretnénk volna összehasonlítani, de azt feltételeztük, hogy a közös csoportba sorolható fiatalok sajátos, a többiekétől eltérő jellemzőket fognak mutatni, ezért ezt a csoportot is, elkülönítve bevontuk a vizsgálati körbe.

A kriminalitással kapcsolatos kérdések alapján felállított változó egy, a veszélyeztetettség, veszélyesség dimenzióban mozgó intenzitás skálának tekinthető. A skála elemei a következők szerint alakultak:

- *Nem érintettek, vagy normál populációnak* tekintettük, azokat, akik nem voltak még áldozatok, és nem is követtek el kriminális cselekményt egynél többször. (Negatív, [1-es vagy 2-es], válasz a K36, K42, K44, K46, K50, K48, K52, K54, K56, kérdések mindegyikére.)
- *Áldozatoknak* tekintettük azokat a fiatalokat, akik már több alkalommal kerültek áldozati helyzetbe, de maguk nem követtek el semmilyen kriminális cselekményt. (Pozitív, [2-él nagyobb], válasz a K36, K42, K44, K46, K50, kérdésekre.)
- *Elkövetőknek* azokat a fiatalokat tekintettük, akik már több alkalommal követtek el valamilyen kriminális cselekményt, de áldozati szerepben nem voltak. (Pozitív, [2-él nagyobb], válasz a K48, K52, K54, K56, kérdésekre.)
- *Kriminalizálódó* csoportba soroltuk azokat a fiatalokat, akik már több alkalommal követtek el valamilyen kriminális cselekményt, de áldozatként is többször volt már alkalmuk megtapasztalni ezeknek a cselekményeknek a következményeit. (Pozitív, [2-él nagyobb], válasz a K36, K42, K44, K46, K50, kérdésekre és pozitív, válasz a K48, K52, K54, K56, kérdések valamelyikére is.)

Az elemzések során ezekben a kategóriákba tartozó fiatalok jellemzőit hasonlítjuk össze.

csoporth	a csoport létszáma (fő)	arány (%)
nem érintettek	1014	50,7
áldozatok	239	11,9
elkövetők	396	19,8
kriminalizálódó	352	17,6
összesen	2001	100

5.2. A vizsgált csoportok szocio-kulturális jellemzői

A Budapest környéki településekről *bejáró* és a *Budapesten élő* tanulók között a kriminalitással kapcsolatos érintettségben nincs különbség. A budapestiek és a bejárók azonos arányban fordulnak elő a veszélyeztetettséget mutató intenzitási skála minden szintjén. A budapesti iskolákban tanuló megkérdezett fiúk túlnyomó többsége budapesti lakos, 12%-uk Budapest környéki településekről jár be a fővárosi iskolákba.

A *Budapesten belüli megoszlás* érdekes jellegzetességeket mutat. Az átlagosnál alacsonyabb érintettség jellemzi a belső kerületeket I., V., és a „szokásosnál” alacsonyabb érintettség jellemzi a XV. és a XXII. kerületet. Az átlagosnál magasabb kriminalitási veszélyeztetettség jellemzi a III., XVI., XIX. és a XXI. kerületet és kiemelten magas az elkövetői csoportba tartozók aránya a IV., VIII., IX. és a XX. kerületben. A kutatás szerint különösen érintettek, vagy veszélyeztetettnek mutató kerületek a bűnügyi statisztika adatai szerint is az érintettebb kerületek közé tartoznak. Az ismertté vált bűnelkövetők százezer lakosra jutó arányszámai szerint rangsorban a VIII., IX. és a XIX. kerület az elsők között található. A kevésbé érintettek mutató kerületek a bűnügyi statisztika adatai szerint is a kedvezőbb mutatókkal jellemezhető területek közé tartoznak. A fiatalok kriminalitással kapcsolatos jellemzőit mutató adatok területi megoszlása kapcsolatot mutat a felnőtt kriminalitással.

5.3. Családi kapcsolatok

A fiatalok családi viszonyait vizsgáló kérdések alapján az adatokból már ismert összefüggések köszönnek vissza. A stabil *családi háttérrel* rendelkező fiatalok szignifikánsan kisebb arányban kerülnek kapcsolatba a kriminalitással. Mind az elkövetők, mind az áldozatok között kisebb arányban fordulnak elő olyan fiatalok, akik mindkét szülővel együtt élnek. A leginkább veszélyeztetettek a család nélkül felnövő fiatalok. A mintába 19 olyan fiatal került be, akik nevelőintézetben élnek. Az intézeti fiatalok közül 10-en kerültek a kriminalizálódó csoportba, azaz mind áldozatként, mind elkövetőként kapcsolatba kerültek már valamilyen kriminális cselekménnyel. Ezen túlmenően ketten az elkövetői csoportba, egy fiú az áldozatok közé került.

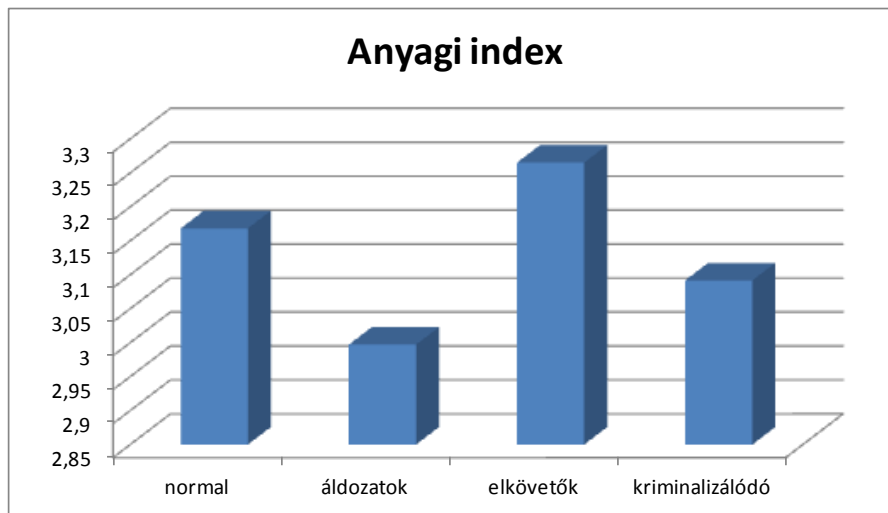
A *testvérek száma* is szignifikáns kapcsolatot mutat a kriminalitással kapcsolatos tapasztalatokkal. Az áldozati és az elkövetői csoportba tartozó fiatalok nagyobb arányban kerülnek ki a népesebb családokból. A két, vagy három testvérrel rendelkező az áldozati és az elkövetői csoportba tartozók 38%-a. A kriminalizálódó csoportba tartozók között ez az arány 21%. A kriminalitással nem érintett fiatalok 30%-a rendelkezik két vagy több testvérrel. A népesebb családokban tehát úgy tűnik, hogy több konfliktushelyzet adódik és a fiúk habitusuktól függően válaszolnak a kihívásokra: vagy visszahúzódnak és inkább áldozati szerepbe kerülnek, vagy agresszíven viszonyulnak a többiekhez, s ekkor inkább az elkövetők csoportjába fognak tartozni.

A *szülők iskolai végzettségét* vizsgálva az apák esetében az áldozati és az elkövetői csoportnál láthatunk érdemleges különbséget. A két csoport jellemzői ebben az esetben ellentétesen alakulnak. Az áldozatoknál magasabb a felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkező apák száma, míg az elkövetői csoport esetében kisebb számban vannak a felsőfokú iskolát végzett apák. A kriminalizálódó csoport esetében valamivel több apának van 8 általánosnál alacsonyabb végzettsége, mint a kontrolcsoport esetében. A többi vonatkozásban a normál csoport jellemzői nem térnek el a kriminalitásban érintettek csoportjától. Az anyák esetében hasonló jellemzőkkel találkozhatunk, de ebben az esetben az eltérés már szignifikáns (Pearson Chi-Square ,004). Az áldozati csoport tagjai nagyobb arányban rendelkeznek felsőfokú végzettségű szülőikkel, míg az elkövetők esetében a magasabb iskolai végzettség ritkábban fordul elő a szülők között. A kriminalizálódó csoport esetében pedig több alacsony iskolai végzettségű szülő gondoskodik a gyerekekről.

5.4. Anyagi helyzet

A vizsgálatban résztvevő fiatalok illetve családjuk *anyagi helyzetének* feltárását egy kérdéscsoport segítségével határoztuk meg. Az anyagi helyzetre vonatkozó kérdésekre adott válaszok alapján egy indexszámot képeztünk, melynek nagysága egyenesen arányos az anyagi körülmények alakulásával. Legalacsonyabb értéket a legrosszabb, legszűkösebb körülmények között élők kaptak, s a mutató emelkedése az anyagi helyzet javulását mutatja. Az index számításába a közvetlen kérdéseken (van-e autójuk, van-e mobil telefonja, voltak-e nyaralni) túlmenően egy szubjektív vélemény kérdésre adott válaszok eredményeit is bevontuk. (Véleményed szerint másokhoz képest mennyire jó körülmények között él a családod?)

Az anyagi helyzetet bemutató indexszám alapján a következő kép rajzolódott ki:

A legszűkösebb anyagi helyzet az áldozatok csoportjába tartozó fiatalokat jellemzi. Ugyan közöttük is vannak, akik jó anyagi körülmények között élnek, a többség azonban az átlagnál rosszabbnak ítélte meg saját helyzetét, és esetükben az indikátorok mindegyike rosszabb helyzetet mutat, mint az átlag. A legjobb anyagi körülményekről az elkövetők csoportjába tartozó fiúk számoltak be. Ebben a csoportban vannak legnagyobb számban olyan családok, ahol több autó is van, és közülük voltak legtöbben külföldön nyaralni az elmúlt évben.

A kriminalizálódó csoportban lévőknek is rosszabbak az anyagi körülményei, mint az átlagnak, de összességében valamivel jobb helyzetben vannak, mint az áldozatok. Ugyanakkor ebben a csoportban volt a legnagyobb szórása a válaszoknak, tehát ez a legvegyesebb, legnagyobb szélsőségeket magába foglaló társaság.

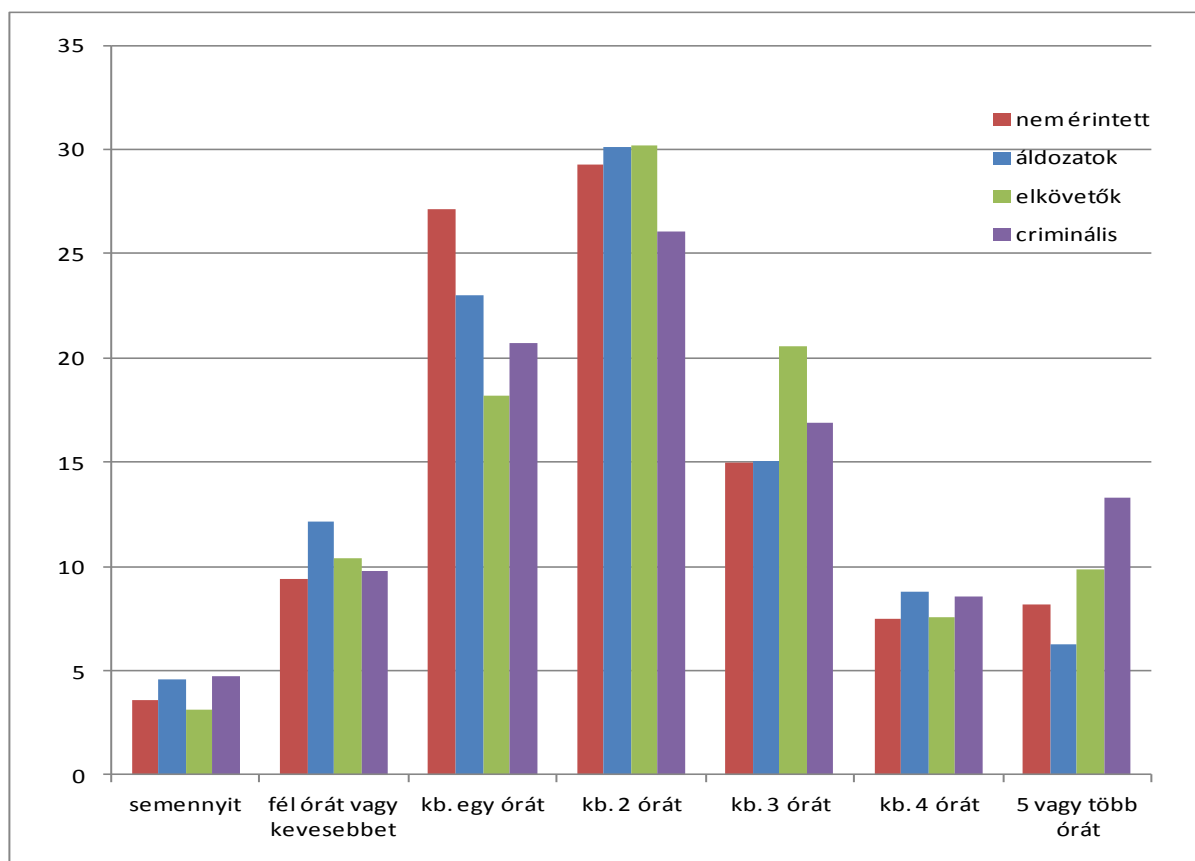
5.5. Szabadidős tevékenységek

A szabadidős tevékenységeket részletesen vizsgáltuk, mert az volt a hipotézisünk, hogy a különböző szórakozási formák jelentősen befolyásolhatják, hogy valaki milyen eséllyel lesz érintett valamilyen kriminális cselekményben.

A szabadidős tevékenységek között a mai fiataloknál első helyen a *tévénézés*, illetve videó nézés szerepel. Az ISRD kutatás eredményei szerint is a tévézés a vezető szabadidős tevékenység.¹¹⁵ A Nielsen piackutató intézet adatai szerint a 4-17 évesek átlagosan 205 percet = 3,4 órát néznek naponta televíziót.¹¹⁶ A mi tapasztalataink szerint is ez a legkedveltebb szabadidős tevékenység a kutatásban résztvevő fiatalok körében. A vizsgált csoportok szokásai ebben az esetben szignifikánsan eltérnek egymástól. Az áldozati csoport tagjai az átlagnál kevesebbet töltenek a televízió készülékek előtt, ők vannak többségben az egyáltalán nem tévézők és a naponta maximum félórát erre a tevékenységre fordítók között. Az elkövetői csoport tagjai jóval több időt fordítanak erre a szabadidős tevékenységre 10%-uk 5 vagy még ennél is több órát tölt egy átlagos hétköznapon tévézéssel. A kriminalizálódó csoport tagjai még ennél is nagyobb arányban 13,3%-ban töltenek 5 vagy több órát a készülékek előtt.

¹¹⁵ Kerecsi, K. – Parti, K. (szerk): Látens fiatalkori devianciák – ISRD2 nemzetközi összehasonlító vizsgálat magyar blokkja. ELTE AJK – OKRI, Budapest, 2008. [OTKA ny.sz.: K 60981]

¹¹⁶ Nielsen <http://hu.nielsen.com/issues/consumer.shtml> 2012. május

5.6. Számítógép használat

Az *internet használat* a 14 éves fiatalok körében teljesen általános tevékenységnek számít. A tévézés után erre a tevékenységre fordítják a legtöbb időt. A vizsgált csoportok internet használatában nem találtunk lényeges eltéréseket. Minden csoport tagjai körülbelül azonos arányban 81% körül, használják naponta az internetet. Az elkövetői csoport tagjai valamivel nagyobb arányban 86%, a kriminalizálódó csoport tagjai viszont valamivel ritkább, illetve közöttük vannak legtöbben, akik soha nem interneteznek (3%). A többi csoportban a sohasem internetezők aránya 1% körül alakult.

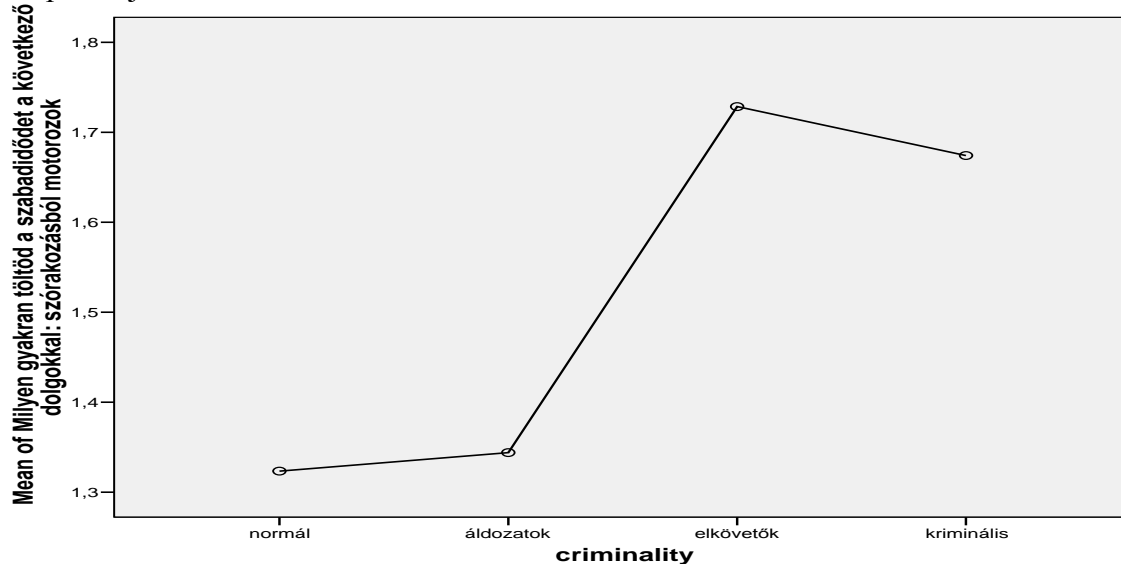
A *számítógépes játékok* esetében már más sajátosságokkal találkozhatunk. A fiatalok közel fele (49%) majdnem minden nap játszik valamilyen játékot. Az áldozati csoportban ez az arány még magasabb, közülük 57% játszik napi rendszerességgel. ez megerősíti a számítógépes játékok hatásával foglalkozó vizsgálatok eredményeit. Az elemzések szerint az állandó játékosok jelentős részének problémái vannak a mindennapi életben, és a virtuális valóságban keresnek menedéket,¹¹⁷ ami csak súlyosbítja az eredeti problémákat. Megerősíti ezeket az elgondolásokat az eddigi legnagyobb számítógépes játékokra vonatkozó tanulmány is. A német szakemberek a felmérés során 2007 áprilisa és 2008 októbere között összesen 44.610 iskolást kérdeztek meg szokásaikról. 15.168 diák esetében kíváncsiak voltak az internethasználati és játékokkal kapcsolatos hozzáállásukra is. Majd minden hatodik 15 éves német fiatal naponta több mint 4,5 órát játszik a számítógépes játékokkal, a kilencededik

¹¹⁷ A számítógép-függőség pszichológiája <http://hup.hu/node/54838> Szerző: Asztalos Ágnes, 2008. május 8.
Forrás: <http://hup.hu/>

osztályos diákok 3 százaléka pedig függőnek nevezhető.¹¹⁸ A rendszeresen sokat játszóknak 68%-a számolt be a társaikkal való konfliktusokról.

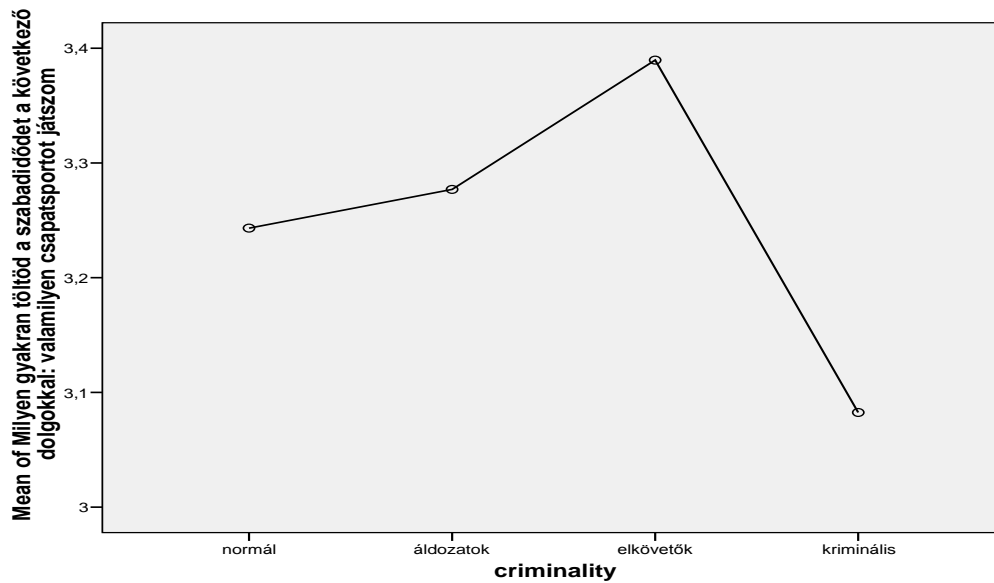
5.7. Aktív szabadidős tevékenységek

Az *aktív szabadidős tevékenységekben* az elkövetők és a kriminalizálódó csoport tagjai vesznek részt nagyobb számban. A *motorozás*, mint szabadidős tevékenység elsősorban erre a két csoportra jellemző.

A *sportolási szokások* ugyanakkor alapvetően különböznek a két csoportban. Az elkövetők elsősorban a csapatsportágakat preferálják, míg a kriminalizálódó csoport tagjai alig vesznek részt ilyen tevékenységekben, ha sportolnak, akkor inkább valamilyen egyéni sportágat választanak. De mindkét csoport tagjai aktívabbak, mint az átlagos fiatalok. Általában is az a jellemző, hogy a kriminogén hatásoknak kitett fiatalok többet és rendszeresebben sportolnak, mint a normál csoportba tartozó fiúk. Az áldozatok csoportjába tartozó fiúk is több aktív szabadidős tevékenységben vesznek részt, mint a többiek.

¹¹⁸ Rehbein, F., Kleimann, M., & Mößle, T. (2010). *Prevalence and Risk Factors of Video Game Dependency in Adolescence: Results of a German Nationwide Study*. *CyberPsychology & Behavior*, 13 (3), 269-277.

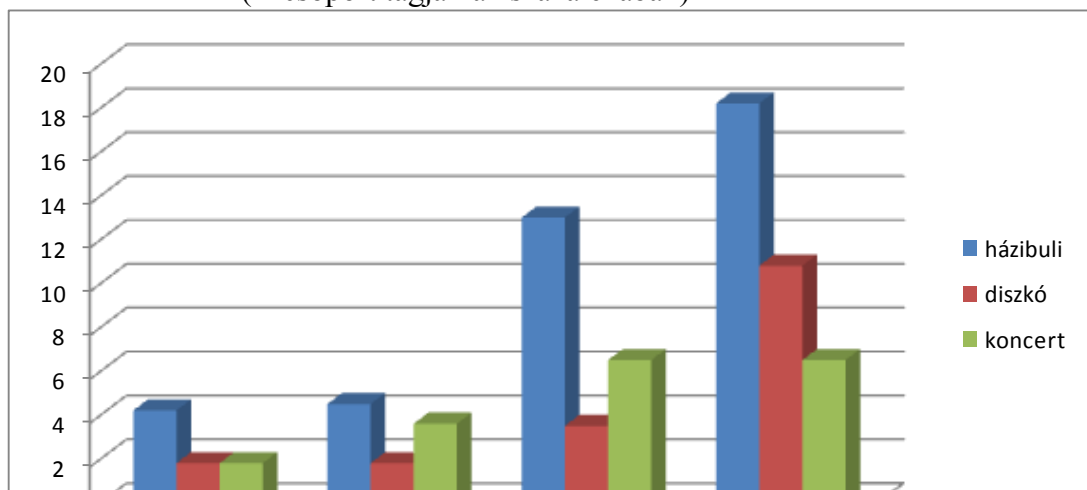

Az alkotó tevékenység, (festés, rajzolás, zenélés...) elsősorban az áldozati csoport tagjaira jellemző. Ezek a fiatalok valószínűleg érzékenyebbek, és fogékonyabban a művészeti tevékenységek iránt.

5.8. Az otthonon kívüli szórakozás jellemzői

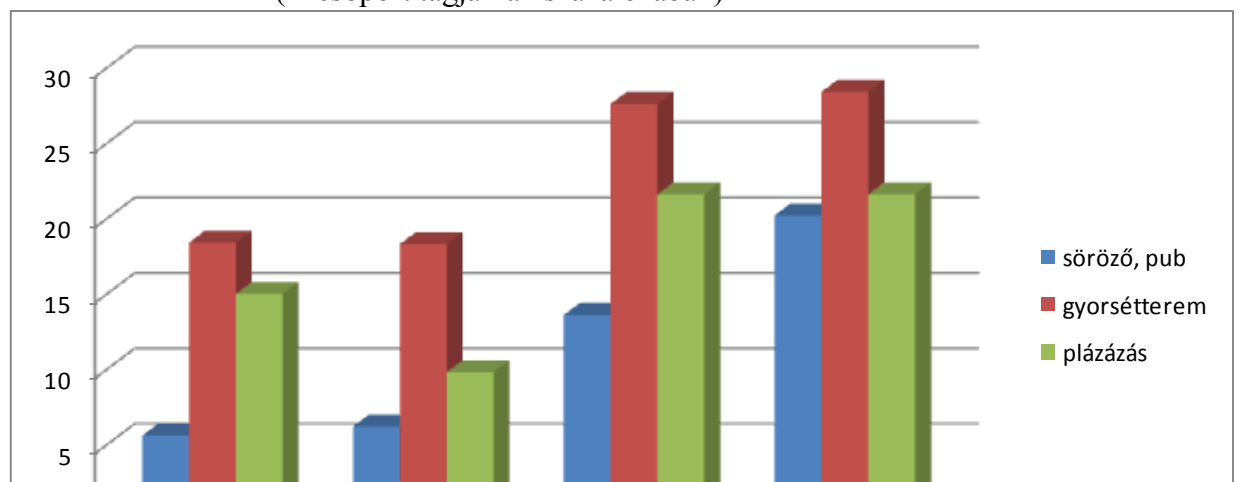
A bűnelkövetők és a kriminalizálódó csoportba tartozók aktívabb szabadidős tevékenysége ezeknél a szórakozási formáknál is tetten érhető. A *házibuli* és a *diszkó* elsősorban ezeknek a csoportoknak a tagjaira jellemző. Szignifikánsan többen és többet járnak el otthonról, mint az áldozati és a normál csoport tagjai. Az áldozati csoport tagjai messze a legkevesebb időt töltik házon kívül. Legalább heti rendszerességgel az elkövetői és a kriminalizálódó csoportból ötször annyian járnak házibuliba, mint az áldozati csoportból. A normál csoport tagjai közül is csak harmad annyian járnak el rendszeresen házi buliba. A diszkóba járásnál is hasonló a helyzet az aktívabb életvitelt folytató elkövetői és kriminalizálódó csoportba tartozók 5-6-szor annyian járnak rendszeresen.

A legalább heti rendszerességgel ezt a szórakozást választók aránya a vizsgált csoportokban
(A csoport tagjainak százalékában)

A zenés szórakozási lehetőségek mellett a vendéglátó ipari létesítmények látogatása is gyakori szabadidős tevékenység a 14 éves fiatalok körében. A normál és az áldozati csoportba tartozók 63%-a nem jár ilyen helyekre, de 10-15%-uk heti rendszerességgel megfordul ezeken a helyeken. Az elkövetői és a kriminalizálódó csoport tagjainál ez az arány közel a kétszerese:

Vendéglátó ipari létesítmények látogatási aránya a vizsgált csoportokban
(A csoport tagjainak százalékában)

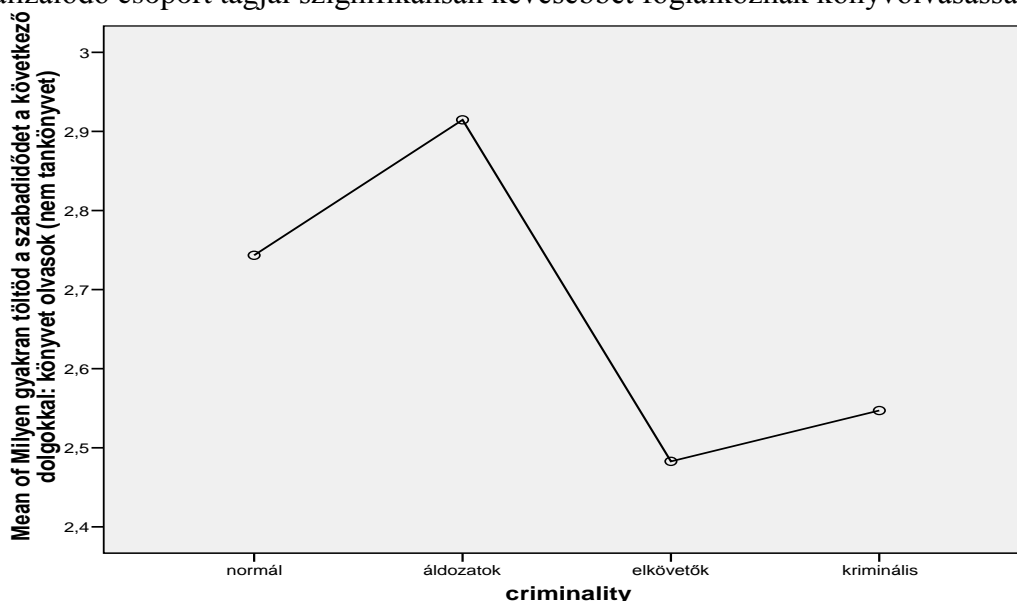
A legkedveltebb elfoglaltság a *gyorséttermek* látogatása, melyek gyakran találkozóhelyként, a közösségi élet szervező terepeként működnek. A látogatások nem feltétlenül jelentenek fogyasztást is. Hasonlóan működnek a *bevásárlóközpontok*, *plázák*. Az elkövetők és kriminalizálódó csoport tagjainak egyötöde tölti ezeken a helyeken szabadidejének egy részét. A plázákban töltött idő elméletben egyben a bűnalkalmakkal való gyakoribb találkozást is jelenthetné, de az alkalmi lopások többségét nem a rendszeresen a plázákban időzők (9%), hanem a ritkán, havonta egyszer-kétszer ellátogatók követik el (44,2%).

Valószínűleg a gyakoribb plázába járással függ össze, hogy az elkövetői és a kriminalizálódó csoport tagjai gyakrabban járnak *moziba*. A multiplex mozik gyakorlatilag egyeduralkodónak számítanak a mozgókép vetítési piacon, s ezek az intézmények a plázákban találhatóak. A különbség nem nagyon jelentős, az átlag fiataloknál is kedvelt elfoglaltság a mozi látogatás, a

fiatalok fele legalább havonta egyszer megnéz egy mozifilmet. Az elkövetői és a kriminalizálódó csoport tagjai gyakrabban legalább hetente teszik ezt.

Az elkövetői és a kriminalizálódó csoport tagjait jellemző aktívabb életvitelt jelzi, hogy ők szignifikánsan nagyobb számban számoltak be valamilyen hobbi tevékenységről. A vizsgált fiatalok közel felének nincs rendszeresen végzett hobbi (48%). Az elkövetői és a kriminalizálódó csoport tagjainak 57,5 és 54,5%-ának azonban van ilyen rendszeres elfoglaltsága.

A vizsgált fiatalok olvasási szokásai igazodnak a más felmérésekből ismert sajátosságokhoz.¹¹⁹ A megkérdezett fiatalok 50,5%-a nem szokott könyvet olvasni. A rendszeresen olvasók aránya 14-15% körül alakul. Egyedül az áldozati csoport tagjai olvasnak többet, náluk a rendszeresen olvasók aránya meghaladja a 20%-ot. Az elkövetői és a kriminalizálódó csoport tagjai szignifikánsan kevesebbet foglalkoznak könyvolvasással.

A vallási tevékenységek körében nincs lényeges különbség az egyes csoportok tagjai között. A rendszeresen templomba járók aránya minden csoportban 13-15% körül alakul. A soha sem járók aránya 60%.

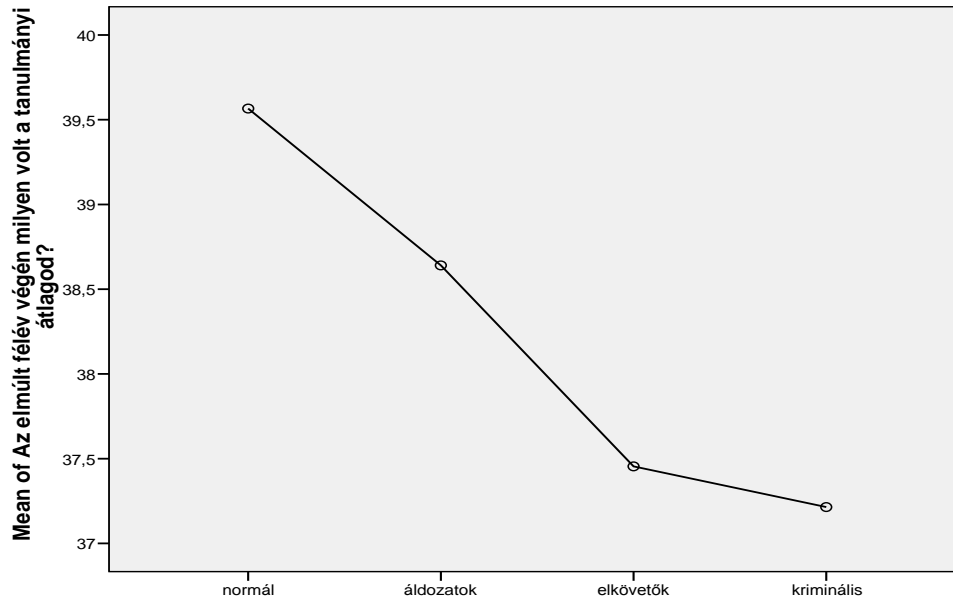
5.9. Az iskola

A 14 év körüli gyerekek esetében az egyik legfontosabb szocializációs környezetet az *oktatási intézmény* testesíti meg. Idejük jelentős részét töltik az iskolában, az ott bekövetkező események lényegesen befolyásolják az életüket. Ezért kiemelt figyelmet fordítottunk az iskolai események feltárására. Arra voltunk kíváncsiak, hogy a kriminalitás szempontjából különböző csoportokba sorolható fiatalok hogyan érzik magukat az iskolai környezetben, mennyire kötődnek az ott megtalálható személyekhez, illetve mennyire tekintik a maguk számára referencia pontnak az iskolát, és az iskolai élet szereplőit.

Az *iskolai élettel, iskolai tanulmányokkal* kapcsolatban az első témakörök között biztosan megjelenik a *tanulmányi eredmény* kérdése. Így mi is megkérdeztük, hogy milyen

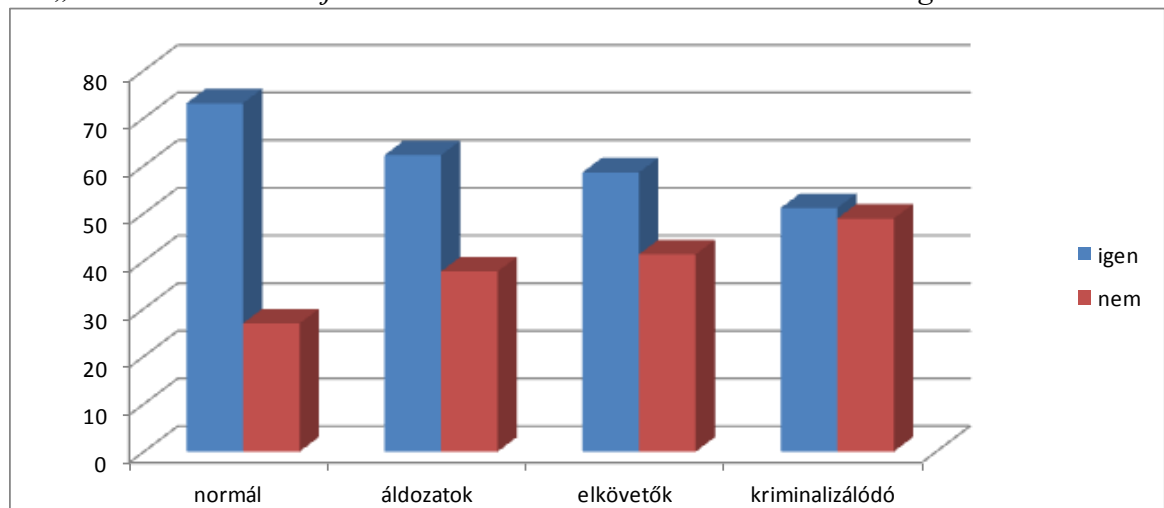
¹¹⁹ Olvasási szokások. Magyar Művelődési Intézet : MTA Szociológiai Kutatóintézet, Budapest 2005. pp. 5-13. Nemes Erzsébet, Bárdosi Mónika: Könyvtárak és olvasási, könyvtárhasználati szokások 50 év távlatában, a Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján, Könyvtári Figyelő 2007. július 1. 2007. 2. szám

eredménnyel tanulnak a vizsgálatban résztvevő fiúk, de nem tekintjük hangsúlyos és jó mérőeszköznek bármilyen iskolai tevékenységgel kapcsolatban. Az eredmény ugyanakkor eléggé szemléletes:

A kriminalitással kapcsolatba került fiatalok jól láthatóan gyengébb eredményeket produkálnak, mint a nem érintett normál populációba tartozó társaik. A legrosszabb tanulmányi eredményt a kriminalizálódó csoport tagjai érték el.

„Szeretsz-e iskolába járni?” kérdésre adott válaszok százalékos megoszlása:

Az egyes csoportok közötti különbségek eléggé látványosak. A normál csoportba tartozó fiatalok többsége jól érzi magát az iskolában és saját bevallása szerint szeret oda járni. Csak negyedrészüik nem nyilatkozott kedvezően. Az áldozati csoport tagjai közül már kevesebben szeretik az iskolát és 37%-ra növekedett a nem választ adók aránya. Az elkövetőknél tovább romlik a helyzet, már csak 58%-uk szereti az iskolát, az ellenzők aránya pedig eléri a 40%-ot. A kriminalizálódó csoportnál már fele-fele az arány az iskolát kedvelők és nem kedvelők között.

Az iskolába járással kapcsolatos vélemények okaira is kíváncsiak voltunk. azt is megkérdeztük, hogy akik szeretnek iskolába járni, mivel indokolják ezt, és akik nem

szeretnek miért nem? Azok közül, akik az igen választ jelölték meg a legtöbben a barátok miatt szeretnek iskolába járni.¹²⁰ A vizsgált csoportok között nem volt lényeges különbség ebben a vonatkozásban, egyedül a kriminalizálódó csoport tagjai jelölték meg valamivel kisebb arányban a barátokat, mint az iskola legfőbb vonzerejét.

II.6. Erkölcsi vétségek skála

A kérdéssor eredetileg 22 elemből áll, amelyeket kiegészítettünk két további vétséggel.¹²¹ A kérdések egy-egy erkölcsi vagy éppen törvénysértési vétséget fogalmaznak meg. A megkérdezetteknek ezekről kell nyilatkozniuk, hogy mennyire tartják súlyosnak vagy megengedhetőnek. Az értékelés egy 10 fokú skálán történik, amelyen az 1-es azt jelenti, hogy az adott cselekedet rendkívül súlyos, így azt semmilyen körülmény között nem szabad elkövetni, a 10-es pedig azt jelenti, hogy nem tartják vétségnek, bármikor elkövethető a cselekedet.

Hipotézisünk szerint a kriminalizálódó cselekedeteket sok minden motiválhatja. Attól függően, hogy valaki milyen elmélet pártján áll, kereshetjük az okokat a deprivált környezetben, a családi körülményekben, a kedvezőtlen környezeti hatásokban, társadalmi kirekesztettségben, vagy az egyéni adottságokban. Bár nem mindegy, hogy milyen okokra vezetjük vissza a kriminalizálódó cselekmények elkövetését, kétségtelen, hogy megvalósítását az értékrendben megjelenő sajátosságok teszik lehetővé. Az a gondolat, hogy valamit megtehetek, vagy meg kell tennem, akkor is, ha az erkölcstelen, vagy/és törvénytelen, csak akkor születhet meg, ha ez a vélekedés beletartozik az egyén értékrendjébe. Tehát azt gondoljuk, hogy a kriminális cselekedetet elkövetők értékrendjének különböznie kell a többség, vagy más megközelítésben a normakövetők értékrendjétől. E mellett lehetséges, hogy az áldozatok esetében is megfigyelhetünk valamilyen, a többiekétől eltérő mintázottságot, amely az áldozati léthez vezet, vagy abból fakad. Ezt a két csoportot akartuk megvizsgálni a gondolkodásmód, az értékrendek megközelítésében, hogy valóban kimutathatók-e a feltételezett eltérések, illetve, hogy ezek megjelennek-e már 14 éves korban is. Az eredmények elemzése során gyorsan kiderült, hogy van még egy harmadik csoport is, amelynek tagjai mind áldozati, mind elkövetői szerepben gyakran megjelennek. Ezt a csoportot is elkülönítettük és vizsgálat alá vettük abban a reményben, hogy az áldozati és elkövetői csoportok közötti átmenet jellegzetességeit vizsgálhatjuk meg a segítségükkel. Az elemzések azonban kimutatták, hogy ennek a csoportnak a tagjai nem átmenetet képeznek az áldozatok és az elkövetők között, hanem sajátos külön jellemzőkkel rendelkeznek, amelyek alapján az ebbe a körbe tartozó fiúkat tekinthetjük a legveszélyeztetettebb és legveszélyesebb fiataloknak.

Az erkölcsi vétségek skála kérdéseire adott válaszok alapján a négy vizsgálati csoport válaszai szinte minden esetben szignifikáns¹²² különbségeket mutattak. Egyedül az öngyilkosság

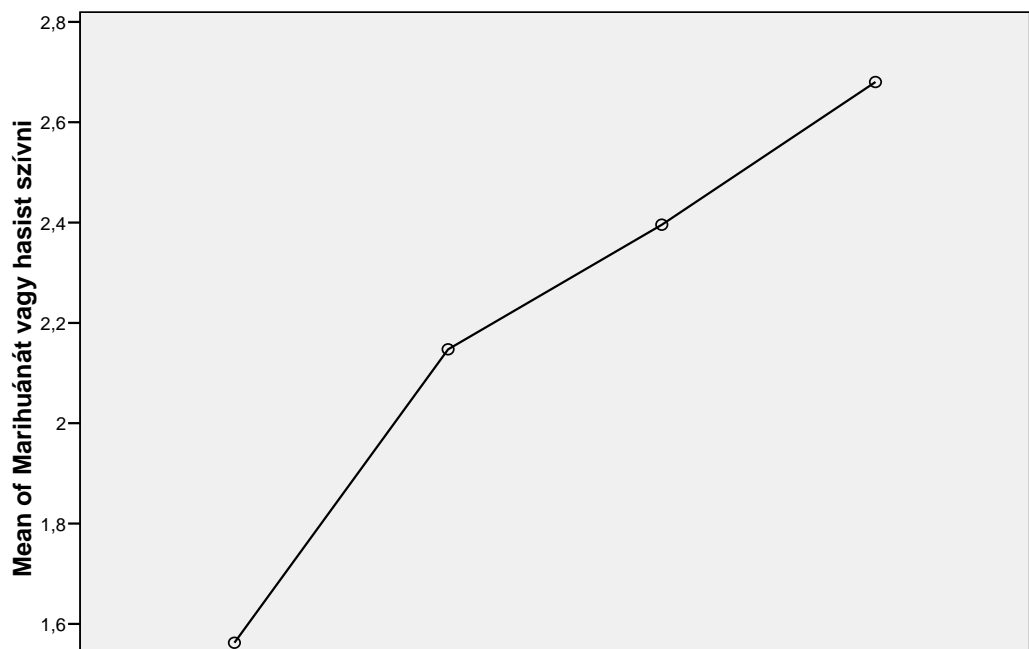
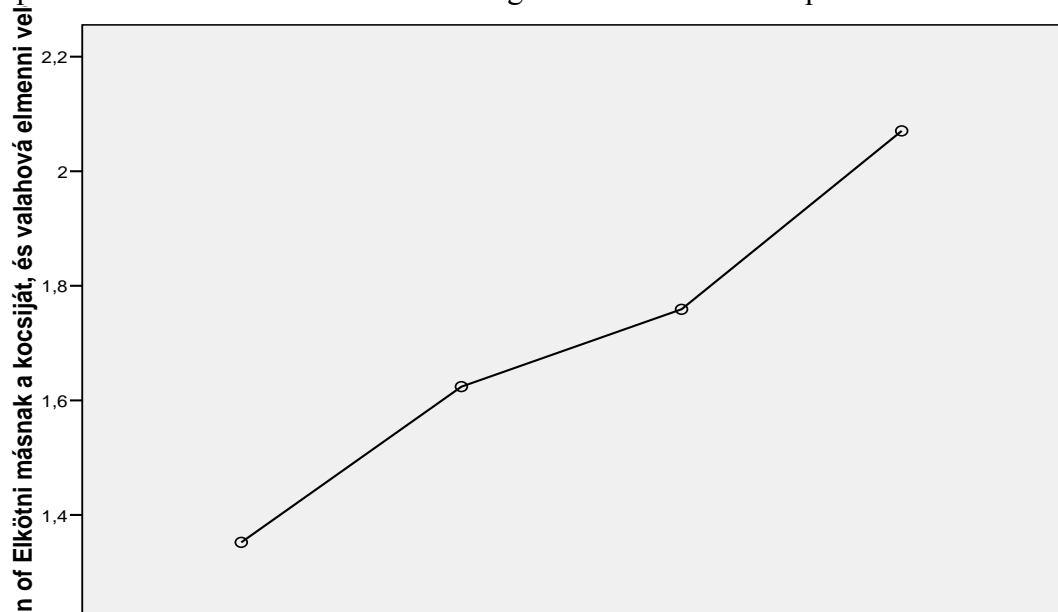
¹²⁰ Hasonló összefüggést jeleztek az ISRD vizsgálat hazai eredményei is, amely a 12-17 éves fiatalok kiskriminalitásának felmérését végezte el (N=2219). Mint a kutatók megállapítják: „Szignifikáns összefüggés mutatható ki az iskolai teljesítmény és a decens viselkedés (nem lógott, nem kellett évet ismételnie), valamint aközött, hogy mennyire szereti az iskoláját a válaszoló, azonban nem abban az irányban, ahogyan azt feltételeztük. Feltételezésünk szerint minél jobban teljesít, annál jobban szereti az iskoláját a válaszoló. Ehelyett, az átlagosan és átlag alatt teljesítő decens tanulók inkább kötődnek iskolájukhoz, mint azok, akik az átlagot felülműlják. Az iskola szeretete tehát nem elsősorban attól függ, hogyan teljesítenek a diákok, hanem hogy van-e olyan közösség, ahová a gyerekek kötődhetnek.” Lásd: Kerecsi, K. – Gyóry, Cs. – Parti, K. – Sárík, E. – Bolyky, O.: *Fiatalkori devianciák egy önbevalláson alapuló felmérés tükrében*, In: Aáry-Tamás Lajos, Aronson Joshua (szerk.): *Iskolai veszélyek*, Budapest: Complex Kiadó, 2010. pp. 159-185.

¹²¹ Harding, S.- Phillips, D: *Contrasting Values in Western Europe*, London:Macmillan, 1986

¹²² **Chi-Square Tests** Pearson Chi-Square **p<0,0001**

megítélésével kapcsolatos vélemények esetében nem volt szignifikáns az eltérés az egyes csoportok véleménye között.

Jellemzően az a tendencia rajzolódott ki, hogy a legkevésbé megengedő véleményt az átlag, vagy alappopulációba tartozó fiatalok fogalmazták meg. Az áldozatok véleménye ennél megengedőbb volt, „félúton” az átlag populáció és az elkövetői csoport véleménye között. Az elkövetők csoportjába tartozók véleménye távolabb esett a normál csoportétól. A kriminalizálódó csoportba tartozók fogalmazták meg a legszélsőségesebb véleményt a kérdésekkel kapcsolatban és az ő válaszaik vannak legtávolabb a normál csoportétól.

Az erkölcsi vétéseket négy csoportra osztottuk:

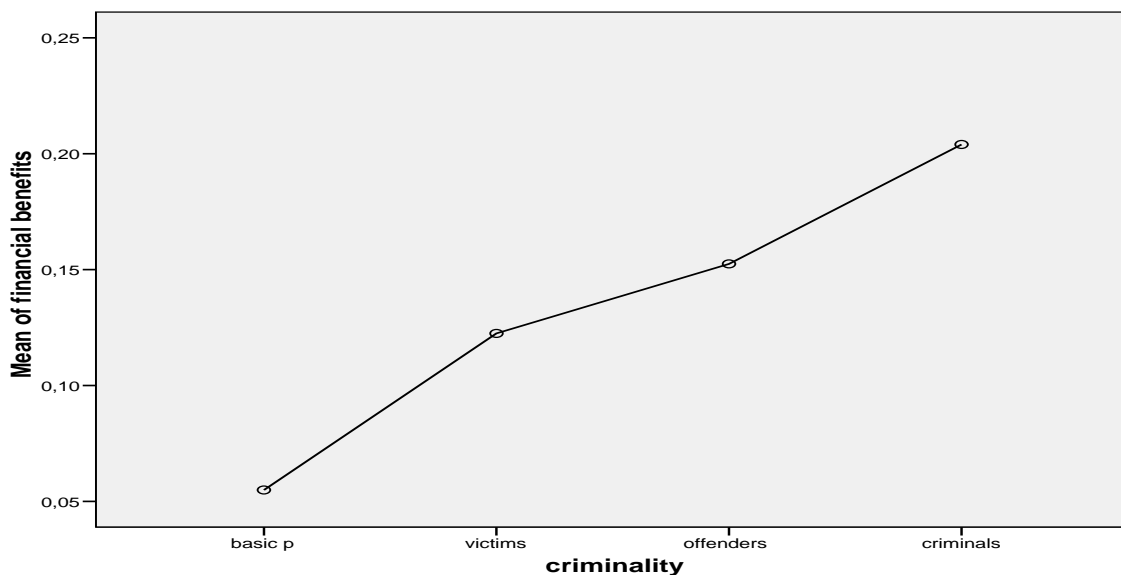
1. az anyagi előnnyel járó döntésekre,
2. a devianciákkal kapcsolatos véleményekre,
3. a saját érdek előnybe helyezésére, és

4. az erőszakos magatartások csoportjára.

6.1. Anyagi előnnyel járó döntések

Az anyagi előnnyel járó döntések olyan dilemmákat tartalmaznak, ahol az erkölcsileg kívánatos megoldás választásának elutasítása közvetlen anyagi előnyt eredményez a megkérdezett számára: „Szabad-e talált pénzt megtartani? Jegy nélkül utazni tömegközlekedési járműveken? Lopott holmit megvásárolni?”

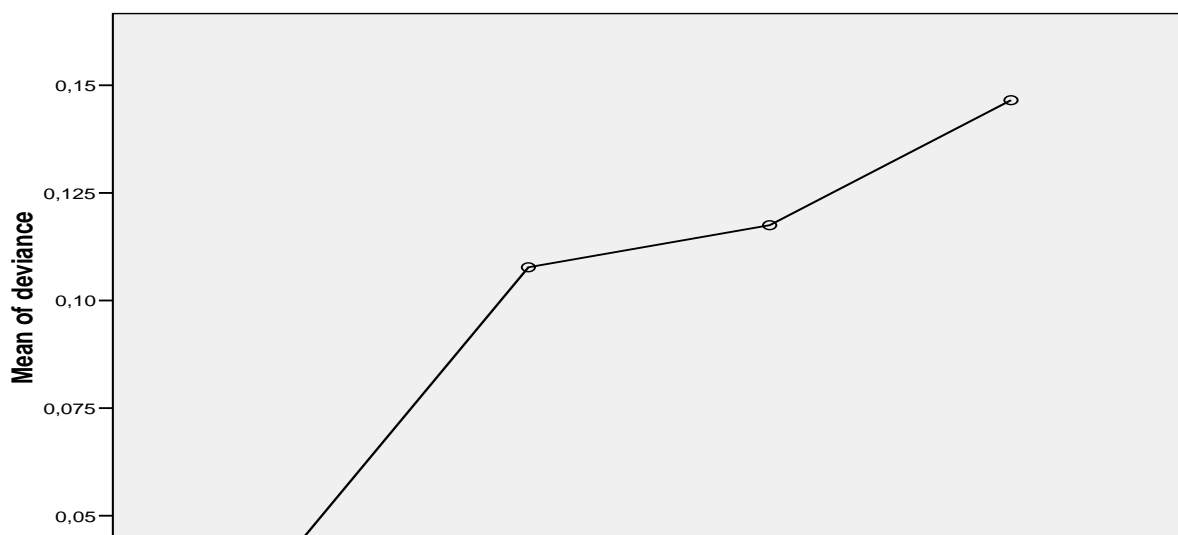
A kriminális cselekményeket elkövetők esetében azt vártuk, hogy megengedőbbek lesznek ezekben a kérdésekben, az-az nagyobb arányban vélik elfogadhatónak az erkölcsi elvárásokkal ellentétes döntéseket. A várakozásunk be is igazolódott, valóban többen tartják elfogadhatónak a saját anyagi előnyüket eredményező döntéseket, szemben az erkölcsi elvárásokkal. Az viszont már meglepő volt, hogy az áldozatok csoportjába tartozók is szignifikánsan nagyobb arányban döntöttek a saját érdekük szerint, szemben az erkölcsös magatartással. A vegyes csoportba tartozók véleménye volt legmesszebb a normál populáció véleményétől. Az ebbe a csoportba tartozók az áldozatoknál és az elkövetőknél is magasabb arányban döntenek a saját javukra az erkölcsi elvárásokkal szemben.

6.2. Devianciákkal kapcsolatos vélemények

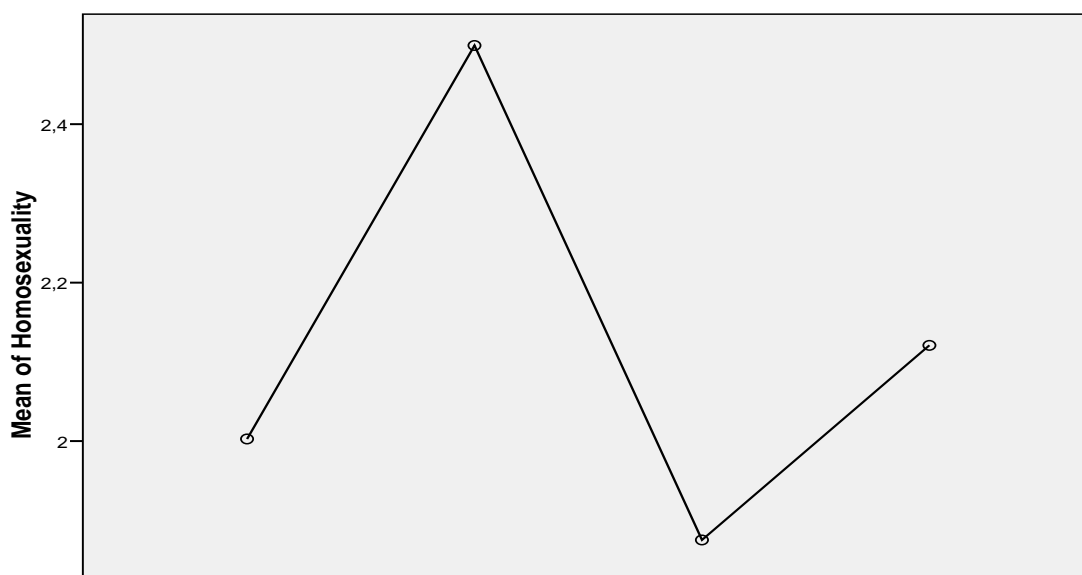
A devianciákkal kapcsolatos kérdések során a drogfogyasztással, rendszeres alkohol fogyasztással, öngyilkossággal, homoszexualitással, prostitúcióval kapcsolatos véleményekre voltunk kíváncsiak. A válaszok ebben az esetben is szignifikáns¹²³ eltéréseket mutattak a normál populáció és a vizsgált csoportok között.

¹²³Ryan-Einot-Gabriel-Welsch F test sig.: 0,000

A kriminalitással kapcsolatba került fiatalok lényegesen megengedőbben viszonyulnak a különböző devianciákhoz, mint a normál populáció tagjai. Mindenféle deviancia elfogadhatóbb számukra. Egyetlen kivételt a homoszexualitás megítélése jelentette. Ebben a kérdésben a válaszok „szokásos” elrendeződése módosult. A leginkább elfogadó az áldozatok csoportja volt. A többieknél messze toleránsabban ítélik meg a jelenséget. Az elkövetők csoportja azonban rendkívül elutasító véleményt fogalmazott meg a homoszexualitással kapcsolatban, még az átlagpopulációnál is elutasítóbbak.

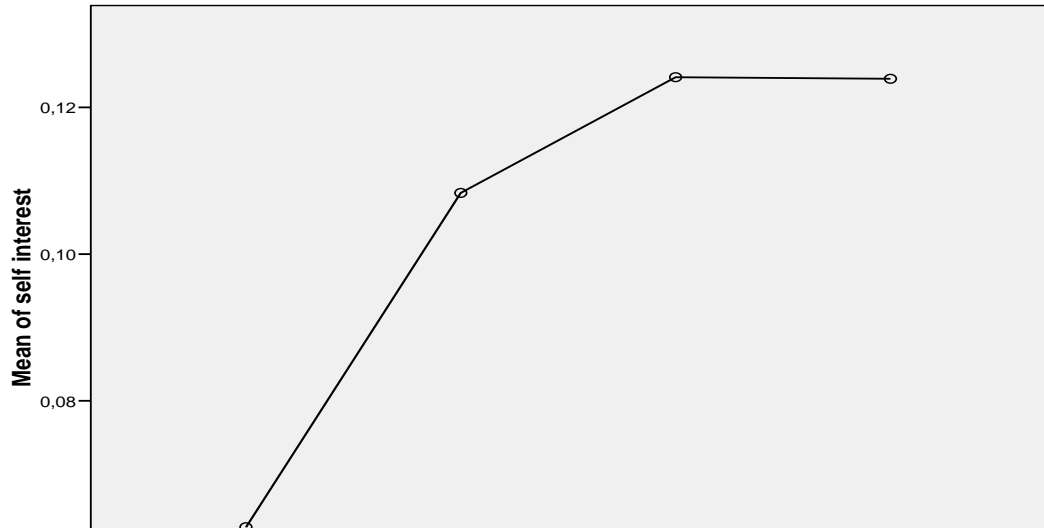
A kriminalizálódó csoportba tartozók véleménye ezúttal kevésbé megengedő volt. Véleményük az átlagpopuláció értékeléséhez áll közelebb.

6.3. Saját érdek előnybe helyezése

Az erkölcsi kérdések harmadik csoportjába azokat a kérdéseket soroltuk, amelyek esetében a saját érdek kerül szembe az erkölcsi elvárásokkal. pl. Szabad-e házasoknak külső szerelmi kapcsolatot fenntartani? Érdekből hazudni? Elfogadható-e a válás, és az abortusz? Megengedhető-e az eutanázia?

Akik magas értékeket adtak az ebbe a csoportba tartozó kérdésekre, azok a sajátérdekeiket követik szemben a társadalmi, erkölcsi elvárásokkal. A vizsgált csoportok válaszai ebben az esetben is szignifikáns¹²⁴ eltérést mutattak az átlagpopuláció válaszához képest. A viktimizációs tapasztalattal rendelkező csoportok sokkal inkább hajlamosak a saját érdekeik szerint cselekedni, mint azt a többi fiatal tenné. Ez igaz az áldozatok csoportjának tagjaira is.

Az elkövetői és a kriminalizálódó csoport tagjainál találkoztunk a legmagasabb értékekkel. Ők azok, akiket leginkább az önérdek vezérel. Az elvárásokhoz való alkalmazkodás, az erkölcsi szabályok betartása és a saját érdekükben álló cselekedetek közötti választás számukra egyértelmű. Szinte minden esetben azt választják, ami számukra előnyösebb.

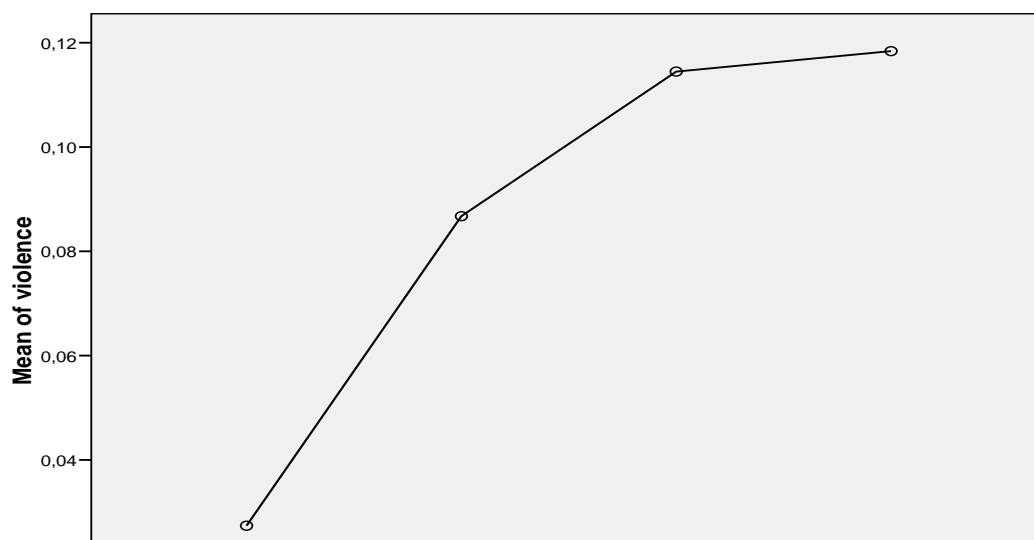
6.4. Erőszakos magatartás

Ebbe a kategóriába olyan kérdések kerültek, mint: Szabad-e megverni valakit, csak azért mert haragszunk rá? Erőszakkal elvenni valakitől egy olyan dolgot, amit nagyon szeretnénk megkapni? Valakit erőszakkal szexuális kapcsolatra kényszeríteni? Rendőrrel összeverekedni? Önvédelemből ölni?

A válaszokat vizsgálva itt is a már „megszokott” sémát látjuk. A kriminális cselekményekkel kapcsolatba került fiatalok szignifikánsan¹²⁵ toleránsabbak az erőszakkal szemben, mint az átlagos fiatalok. Érdekes, hogy az áldozatok csoportjának tagjai, akik maguk is szenvedő alanyai az erőszaknak megengedőbbek ezekkel a cselekményekkel kapcsolatban, mint az átlag populáció tagjai. Véleményük közelebb áll az elkövetőkéhez, mint az átlagos fiatalokéhoz.

¹²⁴ Ryan-Einot-Gabriel-Welsch F test sig.: 0,000

¹²⁵ Ryan-Einot-Gabriel-Welsch F test sig.: 0,000

Az elkövetői csoporttal szemben szinte elvárás volt, hogy elfogadják, támogassák az erőszakos megnyilvánulásokat. S ők meg is feleltek ennek az elvárásnak. Az ő értékrendjükben elfogadott az erőszak. Ez az erőszak azonban kifelé irányul a csoport tagjai egymás között nem mutatnak jelentős agresszivitást.

Más a helyzet a kriminalizálódó csoportnál, ahol még az elkövetőkénél is magasabb az erőszakos cselekedetek elfogadottsága. Esetükben nem volt megfigyelhető „szolidaritás”, egymással is éppen olyan agresszíven viselkednek, mint más csoportok tagjaival. Csaknem azonos arányba követnek le és válnak áldozataivá agresszív cselekedeteknek.

III. Összefoglalás

A 14 éves korú budapesti populáció vizsgálata során – a kriminalitással kapcsolatos helyzetük alapján – négy egymástól jól elkülöníthető csoportot találtunk.

- 1.) **Nem érintettek, vagy normál populációnak** tekintettük, azokat, akik nem voltak még áldozatok, és nem is követtek el kriminális cselekményt egynél többször.
- 2.) **Áldozatoknak** tekintettük azokat a fiatalokat, akik már több alkalommal kerültek áldozati helyzetbe, de maguk nem követtek el semmilyen kriminális cselekményt.
- 3.) **Elkövetőknek** azokat a fiatalokat tekintettük, akik már több alkalommal követtek el valamilyen kriminális cselekményt, de áldozati szerepben nem voltak.
- 4.) **Kriminalizálódó** csoportba soroltuk azokat a fiatalokat, akik már több alkalommal követtek el valamilyen kriminális cselekményt, de áldozatként is többször volt már alkalmuk megtapasztalni ezeknek a cselekményeknek a következményeit.

A kriminalitáshoz való viszonyuk alapján elkülönített csoportokat vizsgálva azt állapíthattuk meg, hogy az ezekben a csoportokban tartozó fiatalok más életkörülményekkel, más szociális jellemzőkkel, és eltérő értékorientációval jellemezhetők.

A vizsgálati eredmények alapján egyértelműen kijelenthetjük, hogy nem véletlenül kerül egy fiatal valamelyik csoportba. A nem érintettek (1.) és a kriminalitással már többször kapcsolatba került fiatalok (2.-3.-4.) szignifikánsan különböző jellemzőkkel rendelkeznek. A kriminalitással érintett három csoport (a fenti listán: 2.-3.-4.) is eltérő jellegzetességeket mutat.

Az **áldozatok** csoportjába (2.) tartozó fiatalok többszörös hendikeppel kényszerülnek együtt élni. Az ebbe a csoportba tartozó fiatalok, és családjuk a többiekénél szűkösebb anyagi

körülmények között élnek. Jellemzően nagyobb, népesebb családokban. Társaiknál rosszabbul teljesítenek az iskolában. A társas kapcsolataik szűkebb körre korlátozódnak, kisebb, vagy egyáltalán nincs baráti társaságuk. A szabadidős tevékenységükre is a visszahúzódnak jellemző. Az önállóan űzhető szabadidős tevékenységeket előnyben részesítik a társas elfoglaltságokkal szemben. Ritkábban járnak el otthonról. Gyakran kiközösítik őket mind az iskolában, mind az iskolán kívüli szabadidős tevékenységek során.

A gondolkodásuk, értékrendjük is eltér a társaikétól. Értékrendjükben a deviáns magatartások és az erőszak is elfogadható, annak ellenére, hogy gyakran ők az áldozatai az erőszakos cselekményeknek. Úgy tűnik, hogy már ebben a fiatalkorban elfogadták áldozati szerepüket, nem láznak a számukra előnytelen helyzetek ellen, inkább a visszahúzódnak stratégiáját választják. Külön állásuk és sebezhetőségük „felhívás keringőre” a többiek számára. Viselkedésük, gondolkodásmódjuk és szociális helyzetük együttesen az áldozati szerephez kötik őket. Ennek a csoportnak lenne a legnagyobb szüksége külső segítségre, hogy megbirkózzanak a problémákkal, vagy kikerüljenek hátrányos helyzetükből.

Az áldozatok értékrendje szignifikánsan eltér az átlagpopuláció értékrendjétől, és az elkülönülés valahol félúton jár az átlag csoport és az elkövetők csoportja között. Mindenképpen figyelemreméltó, hogy az áldozatok értékrendje is különbözik a többiekétől. Sokszor nagyon távol áll az általános nézetektől. Úgy tűnik, hogy nem véletlen, hogy kik kerülnek áldozati szerepbe. Az áldozatok gondolkodása, értékrendje és az értékek által indukált viselkedése eltér a többiekétől. Sok vonatkozásban az elkövetők értékrendjéhez közelít, bár vannak lényeges különbségek. A különbségek azonban nem az erőszakos, vagy törvénytelen, erkölcsstelen, cselekedetek elítélésében jelentkeznek. Azt vártuk volna, hogy az erőszakos és a vagyon elleni cselekmények megítélésében fognak különbözni az elkövetőktől, és elítélik ezeket. A várakozásainktól eltérően azonban mind a vagyon elleni kisebb súlyú bűncselekmények, mind az erőszakos magatartások esetében jóval megengedőbbek, mint az átlagos fiatalok. Pedig rendszerint ilyen cselekmények áldozataivá válnak. Úgy tűnik mintha elfogadták volna az áldozati szerepüket, s azt gondolják, hogy ez a világ rendje. Az elkövetők fosztogatják és zaklatják őket, de ez többé-kevésbé rendben van így. De csak félútig merészkednek el az általános értékrendtől. Az elfogadható számukra, hogy erőszakkal elvegyen valaki kisebb dolgokat, vagy ellopja azokat, de a nyílt erőszak elfogadásáig nem jutnak el. Valakit megverni, mert haragszunk rá, vagy egy rendőrrel összeverekedni, esetleg önvédelemből megölni valakit már nem elfogadható viselkedés a számukra.

Az **elkövetőknek** nevezett csoport (3.) tagjai már többször követtek el valamilyen erőszakos cselekményt, vagy kisebb-nagyobb vagyon elleni szabálysértést. Ennek a csoportnak a tagjaira is a többiekétől eltérő szociális héttér és gondolkodásmód jellemző. Az elkövetők között is az átlagosnál nagyobb arányban vannak a több testvérrel rendelkező fiatalok. Ezek a fiatalok azonban a nagyobb családból adódó valószínűleg több konfliktushelyzetet inkább aktívan, ha kell, akkor erőszakosan oldják meg. Az elkövetők csoportjába tartozó fiúk között vannak legtöbben az átlagosnál jobb anyagi körülmények között élő családok tagjai. Az iskolában ők is rosszabb teljesítményt nyújtanak, mint az átlag. De a többieknél sokkal aktívabb életvitelt folytatnak. Ha vannak barátaik, akkor jól érzik magukat az iskolában is, és jellemzően sokkal kiterjedtebb szociális kapcsolatrendszerrel rendelkeznek, mint a többiek. Az átlagnál többet töltenek tévénézéssel, és számítógépezéssel is, de az aktív szabadidős tevékenységeket is nagyobb arányban preferálják. Többet sportolnak, és gyakrabban járnak el otthonról, mint a többiek. valószínűleg ez az aktívabb életvitel is hozzájárul ahhoz, hogy a többieknél gyakrabban kerülnek konfliktushelyzetekbe. Az viszont már a gondolkodásmódjukból és az értékrendszerükből következik, hogy ezekben a helyzetekben gyakran alkalmaznak erőszakot. Az erőszak és a saját érdekek előtérbe helyezése jellemző a csoport tagjaira. Kétes helyzetekben a számukra előnyösebb megoldást választják akkor, ha az

esetleg törvénybeütköző. Széles kapcsolati hálóval és jó érdekérvényesítési képességekkel rendelkeznek. Bár a csoport tagjai követtek már el valamilyen szabálysértést, törvénysértést, mégis van remény arra, hogy ezek csak fiatalkori botlásává válhatnak. Kapcsolati tőkéjüket és a családi támogatást igénybe véve ezeknek a fiataloknak jó része valószínűleg be fog illeszkedni a társadalomba. A problémát a csoport azon tagjai jelentik, akiknél nem elég erős, vagy nincs meg ez a kapcsolati háló, illetve külön veszélyt jelent, ha az egész csoport, amihez tartoznak, kriminalizálódik.

Az elkövetők csoportja sajátos a többiekétől szignifikánsan különböző értékrenddel rendelkezik. Elsősorban az önérdek vezérli őket. Ha szembekerülnek az erkölcsi, törvényi elvárások, előírások az ő saját érdekeikkel, akkor habozás nélkül az utóbbit választják. Anyagi vagy más természetű előnyök megszerzése érdekében nem riadnak vissza a szabályok, esetleg a törvények megsértésétől. Elfogadott számukra az erőszak, de ez elsősorban az általuk elkövetett erőszak elfogadását jelenti. Azt nem szeretik, ha valaki velük szemben lép fel erőszakosan. Az elkövetői csoportból az egyik fiatal azt a választ adta, hogy semmiképpen sem szabad megverni valakit, mert haragszunk rá. Majd zárójelben odaírta, hogy: „csak nekem”.

Az erőszak számukra az érdekérvényesítés elfogadott formája. Ugyanakkor bizonyos kérdésekben nagyon konzervatív értékrend jellemző az elkövetők csoportjába tartozó fiatalokat. Nem elfogadható számukra a válás, az abortusz. Fontos a házastársi hűség. A homoszexualitást erőteljesen elutasítják. Az a benyomásunk támadt az elemzés során, hogy a régi gengszter filmekben az olasz maffiózók által megjelenített értékrenddel találkoztunk. Sok „kis Corleone” válaszolt a kérdéseinkre.

Végül a **kriminalizálódó csoport** (4.). Az elkülönített csoportok közül a leginkább problémás a **kriminalizálódónak** nevezett csoport. Ennek a csoportnak a tagjai egyaránt lehetnek elkövetők és áldozatok, de a csoport jellemzői nem tekinthetők a másik két csoport keverékének. Sajátos egyedi jellemzőkkel rendelkezik ez a csoport is, ami szignifikánsan különbözik a többiekétől. Az ebbe a csoportba tartozó fiatalok az elkövetőkénél kedvezőtlenebb anyagi körülmények között élnek. Jellemzően nem nagycsaládban élnek, gyakori az egy szülő, egy gyerek helyzet. Ebben a csoportban vannak a legnagyobb arányban az alacsony iskolai végzettséggel rendelkező szülők. A csoport tagjai több vonatkozásban is marginalizálódtak. Az ide sorolható fiúk nyújtják a leggyengébb teljesítményt az iskolában. A gyenge tanulmányi eredmények, és a gyakori kiközösítés miatt nem szeretnek iskolába járni. Kevés barátjuk van, és ha van, sokszor nem az iskolából. Mind a gyerekekkel, mind a tanárokkal gyakoriak az összetűzések. A konfliktushelyzetekre rendszerint erőszakkal válaszolnak, ami tovább rontja amúgy is kedvezőtlen helyzetüket. Sokszor áldozatai, de sokszor kezdeményezői is ezeknek az erőszakos cselekményeknek. Nagyon sok időt töltenek tévé nézéssel, videózással. az aktív szabadidő eltöltés kevésbé jellemző erre a csoportra. Kisebb arányban sportolnak. Ellenben sok időt töltenek házon kívül. Tizennégy éves koruk ellenére sokat járnak szórakozóhelyekre. szinte minden hétvégén van esti programjuk. a szűkebb baráti társaság miatt a szabadidő eltöltés sokszor csavargást, lógást jelent. A veszélyeztető helyeken való gyakoribb megjelenés is okozhatja a gyakoribb áldozattá válást. Értékrendjükben és viselkedésükben gyakoribbak a „felnöttes” jegyek, mint kortársaiknál. A nagyobb önállóság miatt is gyakran kerülnek kívülálló helyzetbe, és konfliktusokba a környezetükkel. Az erőszak és a különböző devianciák teljesen elfogadottak a csoport tagjai számára. Az empátia nem jellemző. csakis a saját egyéni érdekeik szerint ítélik meg a helyzetek, és minden másra tekintet nélkül cselekszenek. Szociális és értékrendbeli jellemzőik nagyon hasonlítanak a már elítélt fiatalkorú bűnelkövetőknél megfigyelhető jegyekre. Az ebbe a csoportba tartozó fiataloknak van a legnagyobb szükségük a külső beavatkozásra, mert ennek hiányában nagy az esélye, hogy bűnelkövetőkké váljanak.

A kutatás egyik legfontosabb eredményét jelenti e csoport létezésének feltárása. Kezdetben csak az áldozatok és az elkövetők csoportját akartuk összehasonlítani az átlagnépességgel, de kiderült, hogy van egy olyan csoport is, amelynek tagjai gyakran válnak áldozattá, de sokszor követnek el maguk is kriminális cselekményeket. A vizsgált fiataloknak ez a csoportja volt az, amely leginkább különbözik a többiektől. Teljesen sajátos, egyedi értékrend és viselkedés jellemzi őket. Ennek a csoportnak a tagjai fogalmazták meg a legszélsőségesebb véleményt az egyes kérdésekben. Számukra is a legfontosabb az önérdek. Elsősorban a saját érdekeik vezérlik a viselkedésüket. Az elkövetők csoportját is meghaladó mértékben vezérli viselkedésüket a saját érdek, és az előnyök megszerzése. Nincsenek gátlásaik. Ha szükségük van valamire, elveszik, függetlenül attól, hogy az erkölcsös, vagy törvényes-e. Az erőszakos viselkedés teljesen elfogadott számukra. Nincs olyan kitétel, mint elkövetőknél, akik szívesen alkalmaznak másokkal szemben erőszakot, de azt már nem szeretik, ha ők lesznek az áldozatok. A vegyes csoport tagjai akkor sem riadnak vissza az erőszaktól, ha az a számukra is veszélyes lehet. Ennek a csoportnak a tagjai vannak leginkább elszigetelődve a többiektől. A szociális különállásuk, elszigetelődésük, értékrendjükben is tükröződik. Az ő véleményük különbözik leginkább az átlag populációtól. Valószínűleg e miatt a különállás miatt kerülnek sokszor konfliktusba társaikkal.

Úgy tűnik, hogy az ebbe a csoportba tartozó fiatalok közül többen elindultak a bűnözővé válás útján. Ezt a gyanúkat megerősítik a más vizsgálatokból származó adatok is. Ligeti és munkatársai fiatalkorú elítélteket vizsgálva arra az eredményre jutottak, hogy: „A válaszadóknak több mint kétharmada volt valamilyen vizsgált bűncselekmény vagy más cselekmény sértettje. A válaszadók kevesebb, mint fele lopás, negyede pedig testi sértés, illetve kiközösítés áldozatává vált. Ötödükkel szemben követtek el rablást.”¹²⁶

Ha nem sikerül az ebbe, a leginkább problémás, csoportba tartozó fiataloknak az értékrendjét és viselkedését közelíteni a többség által elfogadottakhoz, akkor végig is fognak menni ezen a bűnözővé váláshoz vezető úton.

A kutatás legfontosabb eredménye, hogy sikerült elkülöníteni a kriminalitással érintett csoportokat. Az adatok meggyőzően bizonyítják, hogy már 14 éves korban jól elkülöníthető értékrendszerrel rendelkező csoportokba rendeződnek a fiatalok. A kriminalitással való kapcsolatuk nem a véletlen műve. A szociális helyzetük alapján és az értékrendjüket vizsgálva megállapítható, hogy ki melyik csoportba kerül. A csoportok pedig meghatározott életpálya felé orientálja az érintett fiatalokat. Ha nem történik beavatkozás, akkor a már ebben az életkorban elkülönülő szerepek stabilizálódnak, és valószínűleg egész életpályájukat is meghatározza. Az esetleges beavatkozások során azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni a már megjelent és jól elkülöníthetően kimutatható értékorientációkat. A sajátos életszemlélethez és gondolkodásmódhoz nem alkalmazkodó beavatkozás kudarcra van ítélve.

¹²⁶ Ligeti, K. – Hollán, M. – Schmidt A. – Végvári, R.: A fiatalkorú elítéltek áldozati minőségének vizsgálata különös tekintettel a családon belüli erőszakra, Országos Bűnmegelőzési Bizottság, Budapest, 2008. p.8.

Felhasznált irodalom

- Abelson, R. P.–Loffus, E. F.–Greenwald, A. G. (1992): Attempts to Improve the Accuracy of Self-Reports of Voting, In: Questions about Questions. Tanur, J. M. (ed.). New York, Russell Sage Foundation.
- Anderson, RN – Smith, BL. Deaths: leading causes for 2002. Natl Vital Stat Rep. 2005:53 (17):1 –92
- Andorka Rudolf (1994): Változások és állandóságok a magyar társadalomban a rendszerváltás óta. In Magyar Szemle, 3(10): 1011-1024.
- Andorka Rudolf (2006): Bevezetés a szociológiába, Budapest, Osiris Kiadó. 490.o.
- Asztalos Ágnes: A számítógép-függőség pszichológiája <http://hup.hu/node/54838> 2008. május 8. Forrás: <http://hup.hu/>
- Babbie, E. (1998): A tarsadalomtudományi kutatás gyakorlata. Budapest, Balassi Kiado.
- Bailar, B. A. – Dalenius, T. (1969): Estimation the response variance components of the US Bureau of the Census Survey Model Sankhya. Cambridge University Press.
- Bandura, A. (1986). Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Bauer Béla (2002): Az ifjúság viszonya az értékek világához. In: Bauer, B. – Szabó, A. (szerk.): Ifjúság 2000. Tanulmányok I., Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.
- Bauer Béla: A fiatalok értékrendjének eltérései a különböző régiókban. URL: http://www.tok.elte.hu/tarstud/filmuvtort_2001/bauer.htm#_ftn1 (Letöltve: 2012. július 5.)
- Begg, DJ - Langley, V.J. – Moffitt, T. – Marshall, S.W. (1966): Sport and delinquency: an examination of the deterrence hypothesis in a longitudinal study; British Journal of Sports Medicine 1996/30, p. 335-341.
- Benavides, A.J.(2002): Career Criminals. In: Encyclopedia of crime and punishment. Volumes I-IV. (ed. David Levinson) Sage Publications, London. p.161-165.
- Blokland, A.A.– Nagin, D. – Nieuwebeerta, P. (2005): Life span offending trajectories of a Dutch conviction cohort. Criminology, Vol. 43, Issue 4, p. 919.
- Blumstein, A. - Cohen, J. - Roth, J.A. - Visher, C.A. (1986): Criminal Careers and Career Criminals. Vol.1. National Academy of Sciences, National Academies Press.
- Blumstein, A. - Farrington, D.P. - Moitra, S. (1985): Delinquency Careers: Innocents, Desisters and Persisters. In: M. Tonry – N. Morris (eds), Crime and Justice: An Annual Review of Research, vol.6. 187-219, Chicago, Ill.: Univ. of Chicago Press.
- Borbíró, A.: Kriminálpolitika és bűnmegelőzés a késő-modernitásban. Doktori értekezés, Kézirat. Budapest, 2011.
- Coffey C, Veit F, Wolfe R, Cini E, Patton GC. Mortality in young offenders: retrospective cohort study. Br Med J. 2003;326 :1064 –1067
- Coumarelos, Christine: Juvenile Offending: Predicting persistence and determining the cost-effectiveness of interventions. New South Wales Bureau of Crime Statistics and Research, Sydney, 1994.
- Csepeli, Gy.- Örkény, A. – Székelyi, M. – Barna, I. (2005): Sikervakság: szociálpszichológiai akadályok a piaccgazdasághoz vezető úton Kelet-Európában. In: Kornai, K. – Rothstein, B. – Rose-Ackerman, S. (eds): Tisztesség és bizalom, 227-256.o.
- Danemark, B.–Swensson B. (1987): Measuring drug use among Swedish adolescents: randomized response versus anonymus questionnaires. Journal of Official Statistics, 3.
- David J. Smith: Életút és bűnözés. The Oxford Handbook of Criminology, Chapter 20. (p. 702-745)

- Dunn, Christopher S. (1981): Changes in Delinquency Prevalence: Prediction Problems and Decision Logic in Longitudinal Studies of Delinquency. *Criminal Justice and Behavior*, v8 n4 p. 439–70. Dec.
- Earls, F. J.,–C. A. Visher (1997): Project on Human Development in Chicago Neighborhoods: A Research Update (PDF) [NIJ Research in Brief]. Washington, D.C.: U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, National Institute of Justice. NCJ 163603 (9).
- Elekes Zsuzsanna–Paksi Borbala (1996): A magyarországi közepiskolások alkohol- és drogfogyasztása. Budapest, Nepjoleti Miniszterium.
- Facella, Carol, Ann: Female delinquency in a birth cohort, University of Pennsylvania, 1983. pp. 322;
- Farrington, D.P. (1998). Individual differences and offending. In M. Tonry's (Ed.), *The handbook of crime and punishment* (pp. 241-268). NY: Oxford University Press.
- Farrington and Loeber: Advancing Knowledge About causes in longitudinal studies. In: Libermann (szerk): *The Long View Of Crime*. Kluwer, London, New York, The Hague, 2006.
- Farrington, D. P. & Jolliffe, D. (2002). A feasibility study into using a randomized controlled trial to evaluate treatment pilots at HMP Whitemoor. London Home Office (Online Report 14/02) www.homeoffice.gov.uk
- Farrington, David P. – Coid, Jeremy W. – Harnett, Louise M. – Jolliffe, Darrick – Soteriou, Nadine – Turner, Richard E. and West, Donald J.: Criminal careers up to age 50 and life success up to age 48: new findings from the Cambridge Study in Delinquent Development, Home Office Report, November 2006, pp. 94.
- Farrington, David P. and West, Donald J. (1995): 'Effects of Marriage, Separation, and Children on Offending by Adult Males.' In: *Current Perspectives on Aging and the Life Cycle*, vol.4: Delinquency and Disrepute in the Life Course: Contextual and Dynamic Analyses. Z. S.Blau and J. Hagan (eds.). Greenwich, CT: JAI Press.
- Farrington: Key Longitudinal-Experimental Studies in Criminology in: *The British Journal of Criminology* 51 (2002) p. 273.
- Figlio, R.B. – Tracy, P.E. – Wolfgang, M.E. (1990): *Delinquency in a Birth Cohort II: Philadelphia, 1958-1986*. 3rd ICPSR version. Philadelphia, PA: Sellin Center for Studies in Criminology and Criminal Law and National Analysts, Division of Booz-Allen and Hamilton, Inc.
- G. Kaiser: *Kriminologie*. DTV, Heidelberg, 1988. p. 18.
- Gábor Kálmán (1993): *Civilizációs korszakváltás és az ifjúság*, Budapest, Oktatókutató Intézet
- Gábor Kálmán (2006): *Társadalmi átalakulás és ifjúsági korszakváltás*. In: Gábor Kálmán-Jancsák Csaba (szerk.): *Ifjúságpszichológia*, Szeged, Belvedere Meridionale.
- Glueck, S.: "Ten Years of Unraveling Juvenile Delinquency: An Examination of Criticisms," in Sheldon Glueck and Eleanor Glueck, *Ventures in Criminology: Collected Recent Papers* (London: Tavistock Publications, 1964), p.285.
- Glueck, Sheldon and Glueck, Eleanor: *Unraveling Juvenile Delinquency* (New York: The Commonwealth Fund, 1950), p. 133.
- Goodchild, S.: 'Spy In The Sky' Tracks: Persistent Offenders. *The Independent* – UK, 8-29-2004 Independent Digital (UK) Ltd. <http://rense.com/general56/persist.htm>
- Gottfredson, M., & Hirschi, T. (1987). The methodological adequacy of longitudinal research on crime. *Criminology*, 25, 581-614.;

- Gottfredson, M., & Hirschi, T. (1988). Science, public policy, and the career paradigm. *Criminology*, 26, 37-55.
- Gottfredson, M. R. & Hirschi, T. (1990). *A general theory of crime*. Stanford CA: Stanford University Press.
- Gönczöl, K. (1980): *A visszaeső bűnelkövetők tipológiája*. KJK, Budapest;
- H. Stattin – D. Magnusson: Stability and Change in Criminal Behaviour up to age 30. *The British Journal of Criminology*, Vol. 31. No.4. Autumn 1991; 327-346.p.
- Hallerod, Bjorn–Bask, Miia (2008): Accumulation of Welfare Problems in a Longitudinal Perspective. *Social Indicators Research*, v88, n2, pp. 311–327. Sep.
- Hankiss E., Manchim I., Füstös L., Szokolczai Á. (1982): *Kényszerpályán? MTA Szociológiai Kutatóintézet, Értékszociológiai műhely*
- Hankiss Elemér (2004): *Társadalmi csapdák és diagnózisok*. Osiris Kiadó, Budapest
- Hansen, M. H.–Hurwitz, W. N.–Bershad, M. A. (1961): Measurement errors in censuses and surveys. *Bulletin of the International Statistical Institute*.
- Harding, S.- Phillips, D: *Contrasting Values in Western Europe*, London:Macmillan, 1986
- Hartley, H. O.–Rao, J. N. K. (1978): Estimation of nonsampling variance components in sample surveys. In: *Survey Sampling and Measurement*. N. K. Namboodiri (ed.). New York, Academic.
- Hawkins, S.R. - P.W. Graham - J. Williams - M.A. Zahn: Resilient Girls—Factors that Protect Against Delinquency (NCJ 220124) January 2009, OJJDP Girls Study Group Series, Bulletin, 16 page(s)
- Hibbel B.–Anderson B.–Bjarnason T.–Kokkevi A.–Morgan M.–Narusk A. (1997): *The ESPAD report Stockholm*.
- Hirschi, T., & Gottfredson, M. (1983). Age and the explanation of crime. *American Journal of Sociology*, 89, 552-584.
- Hogh E.–Wolf P. (1981): Project Metropolitan: A longitudinal study Of 12,270 boys from the metropolitan area of Copenhagen, Denmark, 1953-1977. In: Mednick S., Baert A., Bachmann B. (eds). *Prospective Longitudinal Research. An Emperical Basis for the Primary Prevention of Psychosocial Disorders*. Oxford: Oxford University Press, pp. 101–03.
- Holley, G. – Ensley, D.: Recidivism. In: *Encyclopedia of crime and punishment*. Volumes I-IV. (ed. David Levinson) Sage Publications, London. p. 1352-1357.
- Horney, J. – Osgood, D.W. – Haen-Marschall, I. (1996): *Adult Patterns of Criminal Behaviour*. Washington, DC: U.S. Department of Justice.
- Huesmann, Eron, Lefkowitz, and Walder (1977): “Stability of Aggression over Time and Generations.” Monroe M. Lefkowitz, Leonard Eron, Leopold O. Walder, and L. Rowell Huesmann: *Growing up to be Violent: A longitudinal Study of the Development of Aggression*. New York: Pergamon Press.
- Inglehart, R. (1997): *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies*. Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, Ronald: The Silent Revolution in Europe: Intergenerational Change in Post-Industrial Societies *The American Political Science Review*, Vol. 65, No. 4. (Dec., 1971), pp. 991-1017.
- Jelentés a Magyar Háztartás Panel 6. hullámának eredményeiről Budapest, 1998. február TÁRKI
- Kaiser, G. (1988): *Kriminologie*. Heidelberg: DTV.

- Kazemian, Lila and Farrington, David P. (2005): "Comparing the Validity of Prospective, Retrospective, and Official Onset for Different Offending Categories. *Journal of Quantitative Criminology*, 21: 127–147.
- Kazemian, Lila and Farrington, David P. (2006): "Exploring Residual Career Length and Residual Number of Offenses for Two Generations of Repeat Offenders." *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 43: 89–113.
- Keller Tamás: Létezik-e európai értékrend? In: Füstös L, Guba L, Szalma I (Szerk.) Társadalmi regiszter 2008/1, pp.39-46 (2008)
- Kerezsi, K. – Győry, Cs. – Parti, K. – Sárík, E. – Bolyky, O.: Fiatalkori devianciák egy önbevalláson alapuló felmérés tükrében, In: Aáry-Tamás Lajos, Aronson Joshua (szerk.): *Iskolai veszélyek*, Budapest: Complex Kiadó, 2010. pp. 159-185.
- Kerezsi, K. – Parti, K. (szerk): *Látens fiatalkori devianciák – ISRD2 nemzetközi összehasonlító vizsgálat magyar blokkja*. ELTE AJK – OKRI, Budapest, 2008. [OTKA ny.sz.: K 60981]
- Kerezsi, K. (2006): *Az alternatív szankciók dilemmája napjaink kriminálpolitikájában*. Complex Kiadó, Budapest.
- Kerezsi, K.: A karrier-bűnözés, karrier-bűnözők, bűnözői karrier In: Gönczöl – Kerezsi – Korinek –Lévay (szerk): *Kriminológia – Szakkriminológia*, Complex Kiadó, Budapest, 2006.
- Kerner, Jurgen (eds.), *Cross-National Longitudinal Research on Human Development and Criminal Behavior*. Dordrecht, The Netherlands: Kluwer Academic.
- Komáromi Éva: A Droghasználat kialakulásának okai. In: Rácz József és munkatársai: *A drogkérdésről – őszintén*. B+V Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2000, 50-65.
- Rácz József és munkatársai: *A drogkérdésről – őszintén*. B+V Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2000
- Kovács Klára-Varga Szabolcs: A debreceni egyetemisták értékpreferenciái — egy regionális kutatás tükrében. URL: http://campuslet.unideb.hu/dokumentumok/elotanulmanyok/Az_ertekek_jelentosege_integral_o_es_differencialo_szerepe_a_tarsadalomban.pdf (Letöltve: 2012. szeptember 3.)
- Koves Pal–Parniczky Gabor (1981): *Altalanos statisztika I–II*. Budapest, KJK.
- Laub JH - Vaillant GE.: Delinquency and mortality: A 50-year follow-up study of 1,000 delinquent and nondelinquent boys. *Am J Psychiatry*. 2000;157 :96 –102
- Laub, J.H. – Sampson, H.J. (2003): *Shared Beginnings, Divergent Lives: Delinquent Boys to Age 70*. cambridge: Harvard University Press. Chapters 1-5.
- Ligeti, K. – Hollán, M. – Schmidt A. – Végvári, R.: *A fiatalkorú elítéltek áldozati minőségének vizsgálata különös tekintettel a családon belüli erőszakra*, Országos Büntelölési Bizottság, Budapest, 2008. p.8.
- Loeber, R., Farrington, D. P., Stouthamer-Loeber, M., Van Kammen, & Welmoet B.(1998) 'Multiple risk factors for multiproblem boys: Co-occurrence of delinquency, substance use, attention deficit, conduct problems, physical aggression, covert behavior, depressed mood, and shy/withdrawn behavior.' In R. Jessor, (Ed). *New perspectives on adolescent risk behavior*. (pp. 90-149). Cambridge University Press: New York
- Mann, E. A. - Reynolds, A. J.: *Early intervention and juvenile delinquency prevention: evidence from the Chicago Longitudinal Study*. Social Work Research, 01-SEP-06, National Association of Social Workers, 2006
- Moffit, T. (1993). Adolescent-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review*, 100, 674-701

- Nagy Ferenc (2000): Gondolatok a veszélyes visszaesőkkel szembeni biztonsági őrizetről és az életfogytig tartó szabadságvesztésről. In: Tanulmányok Vigh József 70. születésnapjára. (szerk: Tauber, I.) ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest.
- Nemes Erzsébet- Bárdosi Mónika: Könyvtárak és olvasási, könyvtárhasználati szokások 50 év távlatában, a Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján, Könyvtári Figyelő 2007. július 1. 2007. 2. szám
- Nevores, Dora - Wolfgang, Marvin E. - Tracy, Paul E. (1990): Delinquency in Puerto Rico: The 1970 Birth Cohort Study, Greenwood Press. Contributions in Criminology and Penology, no. 31., New York, pp. 248.
- Olvasási szokások. Magyar Művelődési Intézet: MTA Szociológiai Kutatóintézet, Budapest 2005. pp. 5-13.
- Olweus, D.,–Alsaker, F. D. (1991): Assessing change in a cohort-longitudinal study with hierarchical data. In D. Magnusson, L. R. Bergman, G. Rudinger, & B. Toresstad (eds.).
- Orkeny Antal (1997): A Szívbarát Program indulo helyzetfelmereése. Kutatasi beszamolo. Budapest, Szonda Ipsos.
- Osler M.– Nybo Andersen A-M.–Lund R. et al (2004). Revitalising the Metropolit 1953. Danish male birth cohort: background, aims and some preliminary findings. Paediatr Perinat Epidemiol, 18: 385–94.
- Osler, Merete - Lund, Rikke - Kriegbaum, Margit - Christensen, Ulla and Andersen, Anne-Marie Nybo (1993): Cohort Profile: The Metropolit 1953 Danish Male Birth Cohort. International Journal of Epidemiology. Volume 35, Number 3, pp. 541–545.
- Pagani, L. RE.–Tremblay, F.–Vitaro, M. Kerr–P. McDuff (1998): The impact of family transition on the development of delinquency in adolescent boys: A 9-Year longitudinal study. J. Child Psychology and Psychiatry, 39: 489–99.
- Paksi Borbala (1997): Lehetőségek es problemak a magyarorszagii drogepidemiologiaii kutatasokban. Szenvedelybetegsegek, 2.
- Paksi Borbala (1998): Dohanyzas, alkohol- es drogfogyasztas a 18 éves es annal idősebb lakosság koreben. Kutatasi beszamolo a TARKI „Egeszseg kutatas”c. vizsgalata alapjan. Kezirat. Problems and methods in longitudinal research: Stability and change (pp. 107–132).
- Piquero, Alex R. – Farrington, David P. and Blumstein, Alfred (2003): The Criminal Career Paradigm. In: Crime and Justice: A Review of Research. Michael Tonry (ed.). vol. 30. Chicago, University of Chicago Press.
- Pratt, J. (1995): Dangerousness, Risk, and Technologies of Power. Australian and New Zealand Journal of Criminology 28:3-31. p.13.
- Pratt, J. (2000): Dangerousness and Modern Society. In: Brown, M. – Pratt, J. (eds), Dangerous Offenders: Punishment and Social Order. London, Routledge, pp. 35-48.;
- Rácz László (2005): Értékek és ifjúság. In.(Pikó Bettina szerk.): Ifjúság, káros szenvedélyek és egészség a modern társadalomban, Budapest, L'Harmattan.
- Rehbein, F. - Kleimann, M. & Mößle, T. (2010). *Prevalence and Risk Factors of Video Game Dependency in Adolescence: Results of a German Nationwide Study*. CyberPsychology & Behavior, 13 (3), 269-277.
- Research and Documentation Centre (WODC): 'Bekenden van Justitie' ('Known to the Police'). Conference on Habitual offenders, 19 February 2004, Dutch Ministry of Justice.
- Robinson – Shaver - Wrightsman (eds): Measures of Personality and Social Psychological Attitudes, 1st Edition Volume 1: Measures of Social Psychological Attitudes, 1991, Academic Press

Rokeach, Milton: *The Nature of Human Values*. New York, 1973, The Free Press. Idézi: Balázs János-Kézdy Éva „Harmonia Dignitatis” Az értékrend vizsgálata főnemesi családok leszármazottainak körében. Századvég, Új évfolyam, 21. szám, Tavasz, URL: <http://www.c3.hu/scripta/szazadveg/21/balazs.htm>

Rudas Tamas (1998): *Hogyan olvassunk közvelemény-kutatásokat?* Budapest, Új Mandatum Kiadó.

Sampson, Robert J.– Laub, John H.: *Life-Course Desisters? Trajectories of Crime among Delinquent Boys Followed to age 70*. CRIMINOLOGY, Vol. 41 Number 3; 2003 p. 301-340.

Sarndal, C. E.– Swensson, B.–Wretman, J. (1993): *Model Assisted Survey Sampling*. New York, Springer-Verlag.

Schwartz, S. H. (2003): *Univerzálák az értékek tartalmában és struktúrájában. Elméleti előrelépések és empirikus próbák húsz országban*. In: Váriné Szilágyi Ibolya (szerk.): *Az értékek az életben és a retorikában*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003., 105-154.

Shadish, W. R., Cook, T. D., & Campbell, D. T.: *Experimental and quasi-experimental designs for generalized causal influence*. Houghton-Mifflin, Boston, 2002. p. 74.

Sheldon Glueck (1964): *Ten Years of Unraveling Juvenile Delinquency: An Examination of Criticisms*. In Sheldon Glueck and Eleanor Glueck. *Ventures in Criminology: Collected Recent Papers*. London: Tavistock Publications.

Smart, D. - Vassallo, S. - Sanson, A. - Richardson, N.- Dussuyer, I. - McKendry, B. - Toumbourou, J. - Prior, M. and Oberklaid, F.: *Patterns and precursors of adolescent antisocial behaviour: Types, resiliency and environmental influences; Second report, 2003*. Melbourne, Vic: Australian Institute of Family Studies and Crime Prevention Victoria, 72p.

Smith, P. - Goggin, C. - Gendreau, P. (2002): *The effects of prison sentences and intermediate sanctions on recidivism: General effects and individual differences*. (User Report 2002-01). Ottawa: Solicitor General Canada

Somlai Péter: *A posztadoleszcsek kora in: In: Új Ifjúság, Szociológiai Tanulmányok a posztadoleszcsekről*, Szerk: Somlai Péter, Napvilág Kiadó, Budapest, 2007.

Spéder Zsolt–Paksi Borbála–Elekes Zsuzsanna (1998): „Anómia és elégedettség a 90-es évek elején” in: *Társadalmi riport 1998*, Kolosi Tamás, Tóth István György, Vukovich György (szerk.). Budapest: TÁRKI, Pp. 490–513.

Statistics Canada (1999). *National Longitudinal Survey of Children and Youth: Transition into Adolescence 1996/97*. The Daily, 6 July.

Staugh, B.(2003): *The Primal Teen: What the New Discoveries About the Teenage Brain Tell Us About Our Kids*. Doubleday, NY. p. 256.

Susánszky Éva: *A magyar fiatalok életminőségének alakulása az elmúlt két évtizedben*. Doktori értekezés. Semmelweis Egyetem Mentális Egészségtudományok Doktori Iskola, Budapest, 2009.

Swanston, Heather Y.–O’Toole, Brian–I., Plunkett–Angela M. and Shrimpton, Sandra (2003): *Juvenile Crime, Aggression and Delinquency after Sexual Abuse: A Longitudinal Study (October 2003)*. The British Journal of Criminology, Vol. 43, Issue 4, pp. 729–749.

Tájékoztató a gyermekkorúak és a fiatalok bűnözésével összefüggő egyes kérdésekről Legfőbb Ügyészség Számítástechnika-alkalmazási és Információs Főosztály 2012.

Tamási, E. (2006). *Nemek és bűnözés*. Kriminológia-Szakkriminológia. Complex, Budapest. 544-558.

Tanner, J, S. Davies and B. O’Grady (1999): *Whatever happened to yesterday’s rebels? Longitudinal effects of youth delinquency on education and employment*. Social Problems, 46: 250–74.

Teplin, Linda A. – McClelland, Gary M. – Abram, Karen M. – Mileusnic, Darinka: Early Violent Death Among Delinquent Youth: A Prospective Longitudinal Study, PEDIATRICS Vol. 115 No. 6 June 2005, pp. 1586-1593

The released from prison in Finland 1993-2001 and the re-entered; <http://www.rikosseuraamus.fi/25234.htm>

Tonry, M.– L. E. Ohlin – D. P. Farrington (1991): Human Development and Criminal Behavior: New Ways of Advancing Knowledge. Research in Criminology. A. Blumstein & D. P. Farrington (ed.). New York: Springer-Verlag.

Tóth István Gy.: Bizalomhiány, normazavarok, igazságtalanságérzet és paternalizmus a magyar társadalom értékstruktúrájában, TÁRKI, Budapest, 2009.

Tremblay, R. E.–Vitaro, F.–Bertrand, L.–LeBlanc, M.–Beauchesne, H.–Boileau, H. David, L. (1992): Parent and child training to prevent early onset of delinquency: The Montreal Longitudinal-Experiment Study. In: Preventing antisocial behavior: Interventions from birth through adolescence. J. McCord & R. E. Tremblay (eds.). pp. 117–138. New York, NY: Guilford Press.

Tremblay, R.E., Boulerice, B., Harden, P.W, McDuff, P., Pérusse, D., Pihl, R.O. and Zoccolillo, M. (1996). Do Children in Canada Become More Aggressive as they Approach Adolescence? Growing Up in Canada: National Longitudinal Survey of Children and Youth. Ottawa: Human Resources Development Canada and Statistics Canada, pp. 127-136.

Wikstrom, P.–O. H. (1990): Age and crime in a Stockholm cohort. Journal of Quantitative Criminology, 6: 61–84.

Winn, Marie: Gyermekkor nélkül, Gondolat Kiadó, 1990.

Wisconsin Council on Children and Families: Rethinking the Juvenile in Juvenile Justice. Implications of Adolescent Brain Development on the Juvenile Justice System, March 2006

Wolfgang, M.E. – Figlio, R.M. – Sellin, Th. (1972): Delinquency in a Birth Cohort. Studies in Crime and Justice Series, pp. 338

Wright, T.–Tsao, H. J. (1983): A frame on frames: an annotated bibliography. In: Statistical Methods and the Improvement of Data Quality. T. Wright (ed.). New York, Academic.

Zimring, F. - Hawkins, G. (1991): The scale of imprisonment. Chicago: University of Chicago. Idézi: Todd, R.C: Backfire: When Incarceration Increases Crime. <http://www.doc.state.ok.us/DOCS/OCJRC/Ocjrc96/Ocjrc7.htm>

Zinnecker, Jürgen: A fiatalok a társadalmi osztályok terében, Új gondolatok egy régi témához, Ifjúságszociológia, szerkesztette: Gábor Kálmán, Jancsák Csaba, Belvedere Kiadó, 2006,